

2958

ԴԻԻԱՆ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Գ. ՀԱՏՈՐ

ՑՈՒՑԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՑ
ԹԱԻՐԻՋԻ ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ

ԿԱԶՄԵՑ՝

ՎԱՐԴԱՆ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՏԷՄԻՐՃԵԱՆ
ՄԻԱԲԱՆ ԿԻԼԻԿԵԱՆ Ս. ԱԹՈՌԻՆ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ
ԱՆԹԻԼԻԱՍ — ԼԻԲԱՆԱՆ

1 9 7 7

016

S-31

010.

016
5-31

ԴԻԻԱՆ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, Գ. ՀԱՏՈՐ :

ՅՈՒՑԱԿ ՁԵՌԱԳՐԱՅ
ԹԱԻՐԻՋԻ ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ

ԿԱԶՄԵՑ՝

ՎԱՐԴԱՆ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՏԷՄԻՐՃԵԱՆ
ՄԻԱԲԱՆ ԿԻԼԻԿԵԱՆ Ս. ԱԹՈՌԻՆ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ
ԱՆԹԻԼԻԱՍ — ԼԻՐԱՆԱՆ

1 9 7 7

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ատրպատականի հայերէն ձեռագիրները, ի շարս այլ շրջաններու ձեռագիրներուն, ուսումնասիրութեան նիւթ եղած էին կարգ մը ձեռագրագէտներու եւ հայ բանասիրութեան ծանօթացուած թէ՛ յոյժանքներով եւ թէ՛ առանձին Զեռագրաց Յուցակով: Սակայն, տարիներու ընթացքին սոյն ձեռագիրները մեծ մասամբ Ս. Էջմիածին եւ այլուր փոխադրուած ըլլալով, 1968-ին Թաւրիզի Ազգային Առաջնորդարանին մէջ ի պահ կը մնային միայն 16 հին եւ նորագիտ ձեռագիրներ, որոնք պարսկերէն 144 ձեռագիրներու հետ կը փոխադրուէին Թաւրիզի Մելիք-Թանգեան Ազգային-Եկեղեցական Քանգարանը:

Ատրպատականի մէջ մեր Առաջնորդական պաշտօնավարութեան ընթացքին (1963—1969) ձեռնարկեցինք սոյն Յուցակի կազմութեան, նախկիններէն աւելի՝ մանրամասն տեղեկութիւններով, յարմար առիթով յոյս ընծայելու համար գայն Ս. Աթոռոյս տպարանէն: Գուցեաւորութեան ընթացքին իբրեւ ուղեցոյց ունեցած ենք հայագիտական բեզուն գործունէութեամբ ծանօթ Ս. Աթոռոյս գոյգ Հայրապետներու՝ Հոգեւոյս Տ. Բարգէն Կիլիկեանի (1868—1936) եւ Հոգեւոյս Տ. Գարեգին Յովսէփեանի (1867—1952) պատրաստած Զեռագրաց Յուցակները, օգտուելով անոնց ցուցակագրելու գիտական մեթոտներէն:

Ուրախ ենք հայ ընթերցող հասարակութեան յայտնելու, որ շնորհիւ Ս. Աթոռոյս երախտարժան Հայրապետին՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Խորէն Ա. Կաթողիկոսին ֆաջալերութեանց, պատեհութիւնը կ'ունենանք սոյն Յուցակը ի յոյս ընծայել, ի վայելումն բանասիրաց, այս առթիւ գործիս Ա. բաժինին մէջ գետեղելով Ատրպատականի ձեռագիրներու մասին պատմական ծանօթութեանց հայոց ուսումնասիրութիւն մը եւ Յուցակիս վերջաւորութեան աւելցնելով Ատրպատականի Հայոց վանքերու եւ եկեղեցիներու մանրակրկիտ ցուցակը, գոր նա-

խապէս լոյս ընծայած էինք «Հասկ» ամսագրին մէջ¹, մատնանշելու համար գլխազրուիքեան հոգեւոր ա՛յն կեդրոնները պատմական այս թեմին մէջ. ուր հայ գրիչներ, ծաղկազներ եւ կազմողներ օրն ի բուն աշխատելով եւ ստեղծագործելով Հայ Մշակոյթին կտակեցին գնահատելի ծառայութիւններ: Յուցակիս կցած ենք նաեւ Անճհանուններու եւ Տեղանուններու ցանկերը:

Այս առթիւ մեր շնորհակալութիւնները կը յայտնենք Ս. Արո-
ռոյս Վեհափառ Հայրապետին, որուն ջանքերուն շնորհիւ կարելի ե-
ղաւ լոյս ընծայել սոյն աշխատասիրութիւնը:

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

10 Մայիս 1977,

ԱՆԹԻԼԻԻԱՍ

¹ ՀԱՍԿ, 1967, Ապրիլ—Մայիս, էջ 193—196: Տե՛ս նաեւ մեր «Դիւան Ատրպա-
տականի Հայոց Պատմութեան», Թ. Հատոր, 1974, Պէյրութ, էջ 68—73:

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ¹

Աստանդական հայ ժողովուրդի ճակատագրին ենթարկուած են նաեւ հայերէն բազմադարեան ձեռագիրները, որոնցմէ ստուար խումբ մը կայք հաստատուած էր նաեւ Թաւրիզի եւ Ատրպատականի հայաբնակ այլ քաղաքներուն մէջ:

1804 թուականին, երբ պարսկական բանակը կը վերադարձէ Ս. էջմիածինը եւ Մայր Աթոռի հարուստ ձեռագրատունը Թալանի կ'ենթարկուի, բազմազար ձեռագիրներ Թաւրիզի շուկաներուն մէջ ծախու կը հանուին: Թաւրիզահայ մտաւորականներ քաջայերուծեամբ եւ նախաձեռնութեամբ Ս. Թաղէի վանքի վանահայր եւ Ատրպատականի Ժրաջան Առաջնորդ Տ. Գէորգ վարդապետին եւ իրեն յաջորդող Առաքել վարդապետին եւ Սիմէոն Արքեպս. Բղնունիին, 1804—1810 թուականներուն կը ղնեն գերեզմարուած շուրջ 300 ձեռագիրները եւ կը վերադարձնեն Ս. էջմիածնի Հոգեւոր Իշխանութեան, որ զԺրախտարար պառակտուած էր Դաւիթ-Դանիէլեան կաթողիկոսական ծանօթ պայքարին պատճառով:

Ս. Թաղէի վանքին եւ Թաւրիզի մէջ հայերէն ձեռագիրներու հաւաքողական աշխատանքները կը շարունակուին Թեմի Առաջնորդներուն կողմէ: Արդարեւ Տ. Իսրայէլ Եպիսկոպոս Կ. Պոլսեցին, որ զիտնական հոգեւորականի համբաւ չաճած էր, մինչեւ իր վախճանումը՝ 1835, կը հաւաքէ ու կը ղնէ հայերէն ձեռագիրներ: Տ. Բարսեղ Եպիսկ. Կեսարացին՝ 1821—1828, Տ. Նիկողայոս Եպիսկ. Կարբեցին՝ 1833—1850, որուն հիմնարկած Թաւրիզի Առաջնորդարանի շէնքին մէջ կը փոխադրուին ձեռագիրները՝ 1834—էն սկսեալ, Տ. Սահակ Եպիսկ. Սաթունեան Աշտարակեցի՝ 1851—1857, որ կը հանդիսանայ հիմնադիրը Թաւրիզի Հայոց Արամեան Դպրոցին, Տ. Յակոբ Ծ. վարդ. Շահրազեան՝ 1857—1859, Տ. Արէլ Արքեպս. Մխիթարեան՝ 1860—1861, գրադէտ եւ բեմասաց Առաջնորդը եւ Տ. Գէորգ Արքեպս. վեհապետեան՝ 1861—1868 Մայիս, կը շարունակեն զուրգուրանքով եւ

¹ Սոյն խորագրով տեղի հալիքն յօդուած մը յայտ ընծայած ենք ՀԱՍԿԻ մէջ. 1968. Յունիս—Յուլիս, էջ 227—228, որուն միացուցած ենք նաեւ Թաւրիզի ներկայ ձեռագիրներու ցուցակին ամփոփումը, անդ, էջ 229—232: Սոյն յօդուածը վերահրատարակուած է մեր Դիւան Ատրպատականի Հայոց Պատմութեան Գրքին Թ. Հատորին մէջ. 1974, Պէյրուս, էջ 68—73:

րծախնդրութեամբ բազմացնել քանակը հայերէն ձեռագիրներու, անշուշտ զանոնք մաս առ մաս Ս. Էջմիածին ղրկելու եւ ուսումնասիր միտարաններուն տրամադրելու ցանկութեամբ:

Ատրպատականի երկրորդ մեծ Մենաստանին* Մաղարդայ Ս. Ստեփաննոս Նախավկայի Վանքին ձեռագիրներէն մաս մը, Յովհաննէս Վարդապետ Շահաթունեանցի Եռանդուն ջանքերուն շնորհիւ եւ ձեռամբ Տ. Մակար Վարդ. Տէր Պետրոսեանին, 1848-ին Էջմիածին կր փոխադրուին, որոնք կը հաշուէին 25 ձեռագիր եւ 98 տպագիր մատեններ:

Ս. Էջմիածնի Գէորգ Դ. Քէրէստէճեան Կաթողիկոսը (1866—1882)՝ Ատրպատականի Հայոց օրուայ Առաջնորդ Տ. Գրիգորիս Արքեպս. Յովրեանին (1869 Յուլիս—1874 Մարտ) յղած իր 10 Դեկտ. 1868 թուակիր եւ 535 թուահամար Կոնդակով, կը հրահանգէ հաւաքել եւ ի մի խմբել Թեմի բոլոր ձեռագիրները եւ ղրկել Ս. Էջմիածին: Թաւրիզի մէջ Նոյն բովանդակութեամբ կոնդակներ եւ պաշտօնագիրեր ստացուած են նաեւ Մակար Ա. Տէր Պետրոսեան՝ 1885—1891, Մկրտիչ Խրիմեան Հայրիկ՝ 1892—1907, Մատթէոս Բ. Իզմիրլեան՝ 1908—1910, Գէորգ Ե. Սուրէնեան՝ 1911—1930, Խորէն Ա. Մուրադէղեան՝ 1932—1938 եւ Գէորգ Զ. Զօրէքճեան՝ 1945—1954 կաթողիկոսներու կողմէ:

1868—1918 թուականներուն, Էջմիածնայ ԳեՌԳԵԱՆ Յուշակին մէջ նկարագրուած ձեռագիրներէն 4 հատը Ս. Թադէի եւ Ս. Ստեփաննոսի վանքերէն փոխադրուած ձեռագիրներ են: 1911-ին Ս. Թադէի Վանքի 78 ձեռագիրները եւ Թաւրիզէն, Խոյէն, Սալմաստէն եւ Մուժումբար հայաբնակ գիւղէն հաւաքուած 145 ձեռագիրները եւ երեք հնատիպ գիրքերը, Ատրպատականի Հայոց բաղմարդին Առաջնորդ՝ Տ. Կարապետ Եպիսկ. Տէր Մկրտիչեանի (1906—1912) ջանքերով Էջմիածին կը փոխադրուին: Նոյն թուականի Նոյեմբեր 21-ին, Տ. Կարապետ Եպիսկոպոս անձամբ Մայր Աթոռ կր փոխադրէ Ղարաղաղի կամ Փայտակարանի հայաբնակ գիւղերէն հաւաքուած 12 ձեռագիրներ եւս:

Համաձայն հայագէտ Հրաչեայ Աճառեանին, Թաւրիզի հայերէն ձեռագիրներուն վրայ «առաջին անգամ ուշ դարձնողն եղած է հանդուցեալ Սարգիս Հայկունի, որ իր ԲԱԳՐԵԻԱՆԻ աշխատութեան մէջ՝ րուական ընդարձակ կերպով կը խօսի 14 հայ ձեռագիրներու վրայ»²:

² ԲԱԳՐԵԻԱՆԻ, Սարգիս Հայկունի, Տպ. Էջմիածին. 1894, էջ 369—384:

³ Հրաչեայ Աճառեան, ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ԹԱՒՐԻԶԻ, Վիեճեա, 1910, Մխիթարեան Տպարան, էջ ԻԳ.

Հրաշեայ Աճառեան դժբախտարար դանց ըրած է անուանց յիշատակութիւնը Դէորդ Վարդապետի, Սիմէն Արքեպս. Թղնունիի, Յովհաննէս Վրդ. Շահխաթունեանցի, Մակար Վարդ. Տէր Պետրոսեանի, Գրիգոր Արքեպս. Յովրեանի եւ այլոց, որոնք անշուշտ այս կամ այն ձևով հետաքրքրուած եւ ուսումնասիրած են սոյն ձեռագիրները, սակայն գրաւոր յիշատակութիւն չեն թողած յաջորդ սերունդներուն: Հետեւաբար Սարգիս Հայկունին իրրեւ Թաւրիզի հայերէն ձեռագիրներով զբաղող մասնագէտ, առաջինը չէր կրնար ըլլալ, այլ վեցերորդը:

Թաւրիզի հայերէն ձեռագիրներով զբաղող եօթներորդ եւ ութերորդ հայապէսները կը նկատենք Ս. Էջմիածնի միաբան Տ. Խաչիկ Վարդ. Դաղեանը եւ Իրանահայ մտաւորական եւ հասարակական գործիչ Յովսէփ Յովհաննիսեանը, ծանօթ Յ. Էլմար գրական ծածկանունով: Խաչիկ Վարդապետի ժողովածուներուն Յուլցակը հրատարակեց Յակոբ Թոփեան: Այս աշխատութեան Բ. մասին մէջ՝ էջ 49ր—51ր, թիւ 33—73 համարներուն ներքեւ ի մէջ կը բերուի Թաւրիզի գտնուող 43 հայերէն ձեռագիրներու պարզ ցանկ մը⁴:

Յ. Յովհաննիսեան (1881—1975) մեզի տրամադրած իր Յուլցերուն մէջ, զոր իր կենսագրութեամբ հանդերձ հրատարակութեան տուինք Հասկ ամսագրի 1975, Մայիս—Յունիս միացեալ համարէն սկսեալ (էջ 213—219), հետաքրքրական տեղեկութիւններ կու տայ այս աշխատանքի մասին, զոր պարտք կը զգամ մէջ ընել: Ան Թաւրիզի Արամեան Դպրոցի շրջորդ դասարանը 1896-ին աւարտելէ ետք, նոյն դպրոցի ուսուցիչ եւ ճեմարանական Վահան Բժշկեանի յանձնարարութեամբ պաշտօնի կը կոչուի Արամեան գրադարան—ընթերցարանի մէջ, գրադարանապետի պաշտօնով եւ ամսական երկու թուման սոճիկով, պաշտօն՝ զոր կը վարէ մինչեւ 1910 թուականը: Արամեան գրադարանը կը գտնուէր Թաւրիզի հին Առաջնորդարանի, Ղալա թաղամաս, երկրորդ յարկը:

Այժմ Յ. Յովհաննիսեանն է պատմողը:

«Աշակերտ օրերիս ուսուցիչներիցս մէկի պատուէրով երկու անգամ եղել եմ այդ գրադարան—ընթերցարանում եւ հիացած եմ մնացել: Ուժեղ տպաւորութիւն են գործել ինձ վրայ, սրահի մէջտեղում դըրուած կահույք մահուովով ծածկած սեղանի վրայ լցուած թերթերը եւ երեք պատերի մօտ բարձրացող պեղեցիկ պահարաններում կարգով շարուած գրքերի շարքերը...: Շէնքը խախտու լինելով երկրորդ յար-

⁴ ՅՈՒՅԱԿ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԱՅ ԴԱԴԵԱՆ ԽԱՅԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ, Վազարշապատ, 1900:

կը ստիպուած եղան քանդելու: Թէեւ մանկահասակ՝ խորապէս ավստասացի եւ դաւեյի «յեղեցիկ այդ սրահի» քանդուելու համար: Ժիշդ է տարիներ յետոյ եւ հասայ իմ փափաքին եւ իրրեւ զրադարանապետ իմ տրամադրութեան տակ դտայ այդ ամբողջ շէնքերն ու թերթերը, բայց ամփոփուած Առաջնորդարանի բանտի երկու սենեակներում, ոչ նախկին փայլն ու զեղեցկութիւնն ունէին եւ ոչ էլ խանդավառել կարող էին: Այստեղ դիրք, ձեռագիր, թերթ ու ամսագիր իրար վրայ լցուած՝ ամիսներ շարքի տակ էր պէտք այդ խառնափնթոր հաւաքածուն դաստիարակու համար: Թանկապին դրփերի ու հետաքրքրական թերթերի ընթերցանութիւնը հաճելի էր դարձնում այդ աշխատանքը ինձ համար:

«Շուտով այդ աշխատանքի վրայ աւելանում էր նաեւ անակոնկալ մի նորը, որ թէեւ այնքան էլ հաճելի չէր, բայց պարտադրական էր: Այդ օրերին՝⁵ Թաւրիկ էր եկել Խաչիկ Վարդապետ Դադեանը: Ապրում էր Առաջնորդարանում եւ յաճախ գրադարան էր զալիս եւ մեծ մասամբ ձեռագրերով հետաքրքրւում: Մի օր էլ Թեմակալ Առաջնորդը՝⁶ անունը չեմ յիշում, ինձ վերեւ է հրաւիրում եւ յանձնարարում, որ Խաչիկ Վարդապետի առաջարկն ընդունեմ եւ կատարեմ: Վերջինս առաջարկում է կազմել զրադարանում եղած բոլոր ձեռագրերի ցուցակը: Տալիս է ցուցակի նմոյշ թերթիկը եւ իր կողմից էլ յանձնարարում, որ շտապեմ, որովհետեւ ինքր երկար մնայ չի կարող: Ես էլ գործի անցնելով, շուտով կազմում եմ մօտ յիսուն ձեռագրերի ցուցակը եւ յանձնում իրեն: Այդ ձեռագրերը կարծեմ հետագայում ուղարկուել են Էջմիածին»⁷:

Խաչիկ Վարդապետին Ատրպատական դործուղման մասին հետաքրքրական կոնդակ մը կայ այժմ Թաւրիկի Ազգային Առաջնորդարանին մէջ: Համաձայն այս կոնդակին, Խրիմեան Հայրիկ իր 9 Դեկտեմբեր 1894 թուականի եւ 2111 թուահամար Հայրապետական զրութեամբ, Ատրպատականի Հայոց Առաջնորդ՝ Տ. Սուքիաս Արքեպս. Պարպանցին կը գրէ ի միջի այլոց.

«... Բանք Մեր առաւելապէս զբարոյական եւ զազգային կըրթութենէ են, ուստի առ այդ նպատակ, որպէս սեպուհ պարտականութիւն հայրապետականս պաշտաման ծանու, այսու կոնդակաւս ա-

⁵ Այսիմք 1900-էն առաջ:

⁶ Խաչիկ Վարդապետի ցուցակը կազմուած է Սուքիաս Արքեպս. Պարպանցի (1894 Յունուար—1895 Դեկտեմբեր) եւ Յովսէփ Վրդ. Սարգսեանի (ապա Արքեպս. 1896 Յունիս—1898) պաշտօնավարութեան ընթացքին:

⁷ ՀԱՍԿ, Յիշգրութիւններ Ստեփանոս Եպիսկ. Մխիթարեանի եւ ճրա Ժամանակակից վաստակաւոր Գործիչների մասին՝, Թ. Էյմար, 1975, Յուլիս—Օգոստոս, էջ 287:

առաքմբ առ Ձեզ զԵրկուս Վարդապետս՝ Յովսէփ եւ Խաչիկ, բարեկիրթս, ուսեալս եւ պիտանիս... Իսկ զՎարդապետն Խաչիկ առաքեցաք յայն նպատակ, զի նա զնացեալ, որպէս քննիչ՝ ի Մերս կողմանէ՝ ի մեհաստանն առաքելոյն Թաղէոսի, կազմեցէ զընդարձակագոյն տեղեկագիր ինչ առ ՚ի մատուցունել Մեզ վասն կարեւորն կարգադրութեան։ Սատար լերուք սմա եւս առ ՚ի ներկայանալ Թեմուր Խանին, որ ուղղեալ էր յանուն Մեր գրութիւն ինչ, յորում նկարագրէր զկապուտ կողոպուտն վանուցն առաքելոյն Թաղէոսի։ Սակայն որպէս հասու եղաք ի գրութենէ Ձերմէ, հանդերձ օրինակաւ նամակի վանահօրն յիշեալ վանուցն, որ ի 27-էն Նոյեմբերի 1894 ամի համարաւն 713, չէ ստոյգ եւ ճշմարիտ այն նկարագրութիւն Թեմուր Խանին»⁸։

Արամեան զրադարան-ընթերցարանի Գրադարանապետ Յովսէփ Յովհաննիսեան ոչ միայն օգտակար հանդիսացած է Խաչիկ Վարդապետին, այլ նաեւ Հրաչեայ Աճառեանին, երբ այս վերջինս 1905—1906 թուականներուն, Թաւրիզի Արամեան Գրողի իր ուսուցչական պաշտօնին աւրնթէր կը պատրաստէ Յուցակը հայերէն ձեռագիրներուն։ Աճառեան այս մասին կը յայտնէ հետեւեալը.

«Գրադարանապետ Պր. Յովսէփ Յովհաննիսեան ամենայն պատրաստակամութեամբ իմ տրամադրութեանս տակ դրաւ Ձեռագիրներու ամբողջ հաւաքածոյքը, որ ո՛չ Թուսպուրիւս եւ ոչ ալ որ եւ իցէ տումարի մէջ արձանագրուած էր»։

«Ձերմապէս շնորհակալ եմ իրեն»⁹։

Թաւրիզի ձեռագիրներու գրադոց իններորդ հայազէտը հանդիսացած է Սենեքերիմ Տէր Յակոբեանը, «ուսուցիչ, այժմ ուսանող Գերմանիոյ մէջ, որ աչքէ անցուցած է Թաւրիզի ձեռագիրներէն շատերը, սմանց իջահամարները գրած, իսկ իր աշխատութեան արդիւնքը հրատարակած չէ»¹⁰։

Սենեքերիմ Տէր Յակոբեանի մասին հետաքրքրական վկայութիւն մը ունի Ամերիկահայ ձեռագրադէտ եւ ուսումնասիրող Պրն. Յարութիւն Քիրտեան, որ ինծի յղած իր 13 Նոյեմբեր 1968 թուակիր ուսումնասիրութեան մէջ, հետեւեալը կը գրէ.—

«1931-ին... Սենեքերիմ Տէր Յակոբեանն էր Էմիլիանայ ձեռագրատան տնօրէնը։ Ուրբան որ կը յիշեմ երկու երիտասարդներ եւ օրիորդ մը կը պաշտօնավարէին Սենեքերիմի տնօրէնութեան տակ։ Երիտասարդներէն մին յետոյ վաստակաւոր, մեծարժէք, իսկական գիտնական Կարո Ղաֆաղարեանն եղաւ։

⁸ Դիւան Ատրպատեկանի..., Բ. հատոր, էջ 115։

⁹ Հրաչեայ Աճառեան. ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅ. ՁԵՄ. ԹԱԽՐԻԶԻ, էջ ԻԳ.—ԻԳ.։

¹⁰ Նոյն, էջ ԻԳ.։

ներն ալ Առաջնորդարանին նուիրելով՝ զըջադիրներուն թիւը բարձրացած էր 19-ի :

Արամեան զպրօցի ձեռագիրներէն զատ, ձեռագիրներ կը զբտնուէին նաեւ Թաւրիզի Լիւաւ հայարնակ Թաղամասի Հայկազեան զպրօցի գրադարանին մէջ : Պատասխանատուները նախ կը յայտնեն թէ ձեռագիրներու զոյուլթեան ծանօթ չեն, սակայն Հրաչեայ Աճառեան պրօտէրով զբաղարանին անկիւնը նետուած չին պահարանի մը մէջ կը գտնէ անպէտք համարուած զանազան թուղթեր, որոնց մէջ երեւան կը հանուին երեք ձեռագիրներ, որոնք թուագրուելով եւ ցուցակադրուելով կը յանձնուին զբաղարանապետին, յայտնելով թէ «ասոնք շատ աւելի արժէքատու բաներ են քան իւրմը մը տպագրեալ զրօր, որ այնպէս պատուով կը պահէին դարակներուն մէջ, եւ խնդրեցի որ անոնց չարքը դասեն» : Այս ձեռագիրներէն երկուքը Տաղարաններ ըլլալով, անոնց բովանդակութիւնը ամբողջութեամբ ընդօրինակուած է Հրաչեայ Աճառեանի կողմէ, ինչպէս արտագրուած են «առհասարակ Թաւրիզ գտնուած բոլոր տաղերն ու զանձերն՝ առանց բացատրութեան» :

Հայկազեան Գրադարանին կից կը գտնուի Ս. Սարգիս Եկեղեցին, ուր կը պահուէին վեց ձեռագիրներ եւ որոնք ծխատէր քահանային բարեհաճ թողտուութեամբ եւ քաջալերութեամբ կը տրամադրուին Հրաչեայ Աճառեանին՝ թուագրուելու եւ ցուցակադրուելու համար : Իսկ Ղալալի Ս. Աստուածածին առաջնորդանիստ եկեղեցւոյ մէջ կը պահուէին 2 ձեռագիրներ, որոնք եւս ցուցակադրուած են :

Բացի վերոյիշեալ Ազգային Հաստատութիւններէն, Թաւրիզի մէջ մասնաւոր անձերու մօտ ի պահ կը մնային 75 ձեռագիրներ, որոնք սեփականութիւնն էին 32 անհատներու : Հրաչեայ Աճառեան իր ներածականին մէջ կը յիշէ անունները այս անհատներուն եւ անոնց մօտ գտնուող ձեռագիրներուն, որոնք իրեն կը տրամադրուին վասն ուսումնասիրութեան՝ «չնորձիւ Թաւրիզի մէջ ունեցած ընդարձակ ծանօթութեանս, չնորձիւ բաղմաթիւ բարեկամներուս, ընկերներուս եւ աշակերտներուս» : Երկու ստորուան մէջ կ'աւարտէ այս յոյժ կարեւոր եւ դնահատելի աշխատանքը :

Բացի վերոյիշեալ ձեռագիրներէն, Թաւրիզի մէջ կը գտնուէին անշուշտ այլ ձեռագիրներ ալ, որոնց սեփականատէրերը ինչ-ինչ նախապաշարումներէ զրդուած չէին յօժարած իրենց զըջադիրները տրամադրել Հրաչեայ Աճառեանին : Թաւրիզի մէջ ցուցակադրուած բոլոր ձեռագիրներուն թիւը՝ 156 է, որոնց մասին յօդուածաչաբքերու տպագրութեան կը ձեռնարկէ մեծ հայագէտը Վիեննայի ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍՈՐԵՒԱՅԻ մէջ, սկսեալ 1905 թուականի էջ 201-էն եւ Ցուցակադրութեան

Հրատարակութիւնը վերջ կը դնէ նոյն Հանդէսի 1909-ի էջ 185-ին մէջ:

Միւթարեան Միտարնութիւնը դուրսի նախանձախնդրութեամբ մը սոյն յօդուածաշարքը առանձինն կը Հրատարակէ 1910-ին, բովանդակութեան մասին ղերմաներէն ամփոփ տեղեկութիւններով: Յուցակը կը բովանդակէ հետեւեալ մասերը.

Ա.— Յուցակ Ձեռագրաց Մատենադարանին Ղալայի կամ Բերդաթաղի. թիւ 1—51, էջ 1—43:

Բ.— Յուցակ Ձեռագրաց Առաջնորդարանին Թաւրիղի. թիւ 1—19, էջ 44—60:

Դ.— Յուցակ Ձեռագրաց Գրադարանին Լիլաւա թաղի. թիւ 1—3, էջ 61—63:

Դ.— Յուցակ Ձեռագրաց Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն Լիլաւա թաղի. թիւ 1—6, էջ 64—69:

Ե.— Յուցակ Ձեռագրաց Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն Ղալայի կամ Բերդաթաղի. թիւ 1—2, էջ 70—76:

Զ.— Յուցակ Ձեռագրաց մասնաւոր Անձանց. թիւ 1—75, էջ 77—138:

Ըստ նիւթի սոյն 156 ձեռագիրներէն 103 հասրը ունէին Կրօնական ըրմանդակութիւն, 16-ը՝ Գրական-Բանաստեղծական, 5-ը՝ Պատմական, 6-ը՝ Փիլիսոփայական, 21-ը՝ Գիտական, 2-ը՝ Լեզուաբանական, 1-ը՝ Առականը եւ 11-ը՝ Այլեւայլ:

Ծանօթ ձեռագիրներուն մէջ թուականով ամենահինն էր Ա. 41 խաղտետրը, որ դրուած է Զնթ. (1200) թուականին, Եկեղեցեաց զուլառի Ս. Գէորգ զիւղը: Միւսները՝ ըստ ժամանակագրութեան կը բաժնուէին հետեւեալ ձեւով.

ԺԳ. դարէն՝ 2 ձեռագիր, ԺԴ. դարէն՝ 7, ԺԵ. դարէն՝ 16, ԺԶ. դարէն՝ 5, ԺԷ. դարէն՝ 28, ԺԸ. դարէն՝ 12, ԺԹ. դարէն՝ 24: Մնացեալ 61 ձեռագիրներուն թուականը անձանօթ էր, բայց ընդհանրապէս հին ձեռագիրներ չէին եւ անոնցմէ շատեր կը պատկանէին ԺԷ. ԺԸ. դարերուն: Աւետարաններուն մէջ կային աշուղիներ, որոնք աւելի հին ժամանակներէ կը թուէին ըլլալ, յատկապէս շատ հին էր թիւ Ա. 41 մաղաղաթեայ երկաթագիր Աւետարանը, որ ըստ Հրաչեայ Աճառեանի, Թաւրիղի Հաւաքածոյին ամենէն հին ձեռագիրն ըլլալու էր:

Հրաչեայ Աճառեան կը համեմատէ նաեւ Հայկունիի եւ խաչիկ Վարդապետի Յուցակները իր պատրաստածին հետ եւ երեւան կը հանէ կարգ մը յաւելուածական տեղեկութիւններ, հետաքրքրական մանրամասնութիւններով:

Հրաչեայ Աճառեանի ուսումնասիրած վերոյիշեալ 156 ձեռագիրներէն միայն Լըբըր այժմ ի պահ կը մնան Թաւրիզի Մելիք-Թանգեան թանգարանին մէջ, որոնք են. —

1. — Մեր թիւ 1 ձեռագիրը, Աւետարան, Գրիչ* Ծեր քաճանայ, Գծող Էւ նկարող* Թորոս Սարկաւազ, Ստացողներ* Խոճա Միրազ, Պրն. Աղբուղ, Խոթթլու* 1324-ին, Կազմող* Յուսէփ Արեղայ* 1448-ին, Ժամանակ* 1311, Վայր* Վան կամ Աղթամար* :

Ձեռագիրս նախ ուսումնասիրած է Խաչիկ Վարդապետ, 33 Համարի ներքեւ եւ Հրաչեայ Աճառեան* Ե. 1 Համարի ներքեւ (էջ 70—74) : Երկուքն այ, ինչպէս նաեւ յաջորդ երկու ձեռագիրներու ցուցակագրութիւններն Լւս յոյս ընծայուած են Դադեան Վարդապետի եւ Հրաչեայ Աճառեանի հրատարակեալ Ցուցակներուն մէջ, իբրեւ Ս. Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոյ ձեռագիր :

2. — Մեր թիւ 5 ձեռագիրը, Աւետարան, Տեղի* անյայտ, Գրիչ* Թորոս քաճանայ, Ստացող* Վարդան ծերունի քաճանայ : Ձեռագիրս սեփականութիւնն էր Թաւրիզի Հայոց Թեմական Կենտրոնական Դպրոցին, ասպա փոխադրուած է Ղայայի Մատենադարանը : Յաջորդաբար ցուցակադրուած է Խաչիկ Վարդապետ Դադեանի Էւ փրոֆ. Հրաչեայ Աճառեանի կողմէ, թիւ 41 եւ 32 Համարներու ներքեւ : Թուական* 1280—1320 :

3. — Մեր թիւ 6 ձեռագիրը, Համառօտ Ժամանակագրութիւն Միտայի Ասորիի : Տեղի* Պայազէդ*, Գրիչ* Անյայտ. Ստացողներ* Պետրոս Արեղայ եւ Խոյեցի Ղասում, Ժամանակ* 1639-էն առաջ : Ձեռագիրս ուսումնասիրած են Խաչիկ Վարդապետ* թիւ 64 Համարին ներքեւ եւ Հրաչեայ Աճառեան* թիւ Ա. 18—19 Համարին ներքեւ : Ձեռագիրս մաս կազմած է Արամեան Գրչատան կամ Ղայայի Մատենադարանին, ասպա Թաւրիզի Թեմական Կենտրոնական Դպրոցին :

Հետագային պիտի տեսնենք թէ Թաւրիզի ձեռագիրները ինչպէ՞ս փոխադրուեցան ալլուր, վաճառուելով կամ նուիրաբերուելով եւ այժմ մաս մը կազմեն զանազան Ձեռագրատոմսերու Հաւաքածոներուն :

Գ. Վ. Արդարեան կը յայտնէ, որ «1915 թ. Մատենադարան (Իմա* Ս. Էջմիածնի) են մտնում Վասպուրականից բերուած (Իմ, Կտուց, Աղթամար, Վարազ, Վան եւ այլն) ինչպէս նաեւ Թաւրիզից ստացուած 1628 ձեռագիր» : Բայց զժրախտաբար չի նշեր միայն Թաւրիզէն Ս. Էջմիածին փոխադրուած ձեռագիրներուն թիւը, որ մեր կարծիքով 564 զրչագիրներու պատկառելի Հաւաքածոյ մըն էր (տե՛ս ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ, Երեւան, 1962, էջ 12) :

Հրաչեայ Աճառեանի լետ մահու հրատարակեալ ԿԵԱՆՔԻՍ ՅՈՒՇԵՐԻՅ հատորին մէջ*, Թաւրիղի մէջ զրական իր գործունէութեան մասին կ'արժէ հոս արձանագրել իր իսկ վկայութիւնը Զեռագրաց Յուցակի կազմութեան մասին:

«Բնականաբար Արմատական բառարանս ճոխացնել չէի կարող Թաւրիղում, ուր համապատասխան միջոցներ չկային: Ես ձեռնարկեցի կազմել Թաւրիղի ձեռագրաց Յուցակը: Այս գծով իմ առաջին աշխատանքը եղել է Կարնոյ ձեռագրաց ցուցակը, որ կազմել էի Սանասարեան վարժարանում: Այժմ աւելի փորձուած էի: Ղալայի դպրոցի գրադարանը ունէր 51 ձեռագիր, իսկ Առաջնորդարանը ունէր 19 ձեռագիր, որոնց վրայ աւելացնելով Լիլաւայի եւ մասնաւոր անձանց ձեռագրերը, ստացուեց մի հատոր, որ հրատարակեցի Վիեննայում 1910 թուականին: Այս ձեռագրերի մէջ առանձին յիշատակութեան արժանի են երկուսը: Առաջինն էր «Տաղարան Առաքել Բաղիշեցոյ», զորում Ժն. դարից յետոյ, որ պատկանում էր կառապան Յարութիւն Աստաֆեանին եւ նրա որդի Գարեգին Աստաֆեանին: Այս երկուսը տրապիզոնցի էին, ուսումնասէր եւ ազգասէր մարդիկ: Զեռագրերը սրանցելի էր պարունակում էր Առաքել Բաղիշեցու բոլոր գործերը՝ զորում սքանչելի գեղեցկութեամբ: Յարութիւն Աստաֆեանը խնդրեց ինձնից այն բժշկական զիւրքը, որ յիշել եմ վերելը (էջ 296), եւ ես նուիրեցի նրան: Ես էլ արտագրեցի շատ մեծ ուղագրութեամբ Բաղիշեցու Տաղարանը եւ պահեցի ինձ մօտ: Հետագայում Աստաֆեանները զնացին Տրապիզոն, անշուշտ իրենց հետ տանելով ձեռագիրը: Եթէ այսպէս է, Տրապիզոնի մեծ կոտորածին իրենք էլ եւ այն ձեռագիրն էլ ոչնչացան: Ես յետոյ արտագրած ձեռագիրս յանձնեցի Հ. Ներսէս Ակինեանին, ուրիշ ձեռագրերի հետ եւ այժմ գտնուում է Վիեննայի Մխիթարեանց վանքում:

«Երկրորդ ձեռագիրն է Սմբատ Գ. Թաղաւորի անասնաբուժութիւնը, որի մասին կը խօսենք յետոյ:

«... Էջմիածնում արտագրել էի հոյակապ Տաղարանը, որի վրայ աւելացան Թաւրիղում գտած տաղերս եւ ամբողջ Գանձարանը, որ արտագրեց կինս»:

Հրաչեայ Աճառեան Թաւրիղէն Կովկաս մեկնելու օրն իսկ, վերջին պահուն, ղերձակ Շիրմազանի տան մէջ գտնուող Սմբատ Գ. Թաղաւորի Արքայական Մատենադարանի զիրքերէն «Բժշկարան ձիոյ եւ առհասարակ զրաստնոյ» անուն անասնաբուժական բովանդակու-

* Տես՝ Հրաչեայ Աճառեան, ԿԵԱՆՔԻՍ ՅՈՒՇԵՐԻՅ, երատ. Երեւանի Պետական Համալսարանի, իմպր. Պրոֆ. Էդ. Աղայեան, 1967, Երեւան, էջ 298—300:

Թեամբ ձեռագիրը, 1295—1298 թուականներին, ցուցակագրած էր։ Այս առթիւ կը զրէ։ «Ձէի կարող մի քանի բողոքում (զրի առնել), երբ կառապանը սպասում էր, արձանագրել ինչ որ կարեւոր էր այդ ձեռագրից։ Այնուամենայնիւ ես քաղեցի այնքան նիւթ, որ դրաւեց Հանդէս Ամսօրեայի մի տպագրեալ էջը»։

1920-ին, Համաձայն մեծ մտաւորական Նիկոլ Աղբալեանի վկայութեան, «Հազարաւոր ձեռագիրներ փճացան վերջին 1915-ի տարագրութեան ընթացքին եւ Գողթան ձեռագրի թերթերով Թաւրիզի թուրք նպարավաճառը պարկ կը շինէր յաճախորդի Համար 1920-ին»։ Յիշեալ թուականին էր որ Ատրպատականի սահմանամերձ Նախիջեւանի եւ Գողթնի քաղաքներուն եւ գիւղերուն մէջ տեղի կ'ունենային թաթարական ասպատակութիւններ, որոնց ընթացքին թալանուած ձեռագիրներ եւ հրատարակուած գիրքեր Թաւրիզ փոխադրուելով մեծաքանակ ծախուեցան շահագրգռուող հայերուն։ Այս մասին խիստ ուշադրաւ է բանասէր Յարութիւն Գիւրտեանին հետեւեալ վկայութիւնը.

«Մեծ Աղէտի աւան-թալանի օրերուն Թաւրիզ բերուած էին մեծաթիւ հայերէն հին ձեռագիրներ։ Մեծածաւալ Յայամաւուրքներ, թուղթի վրայ գրուած, շատ յարմար ապրանք էին նպարավաճառներու համար, որոնք Յայամաւուրքի թերթերը կազմահան ընելով իբր թղթեայ տուպրակներ կը գործածէին նպարեղէն, պանիր եւայլն փաթաթելու կամ մէջը դնելու համար։ Սրբազանը¹³ ասիկա իմանալով, անմիջապէս շուկայ մարդ կ'ուղարկէ եւ թուղթին զինը վճարելով կը հաւաքէ ձեռագիրները եւ Վարժարանի մը (Հայկազեան¹⁴) երկրորդ յարկը ապակեփեղկ տախտակեայ դարաններու մէջ պահել կու տայ։ Որ մը Սրբազանը ըսաւ ինծի, որ երբուանդ Միլլալեանին հետ երթամ այդ ձեռագիրները տեսնելու եւ անոնցմէ ուզածներս զատելով առնեմ տանիմ։ «Միայն, աւելցուց քմծիծաղով մը, «պէտք է թուղթին դրամը տաս ինչպէս որ մենք վճարած եմք։

«Երուանդին հետ դացինք եւ արդարեւ հոն գտայ բազմաթիւ թէ՛ պակասաւոր, թէ՛ քայքայուած եւ թէ՛ կատարելապէս ամբողջական խոշորակազմ եւ ծանրածանր Յայամաւուրքներ, ոմանք կարմրագիծ ծաղիլուած, եւ ընդհանրապէս ԺԴ — ԺԵ. դարերէն։ Շահեկան յիշատակարաններով ընտիր Յայամաւուրքներ, որոնք բոլորն ալ պիտի ուղէի տանիլ հետս իմ հաւաքմանս վրայ աւելցնելու համար։

«Ուշ առնէ Սրբազանին քով վերադարձանք։ Ըսի որ արժէքաւոր Յայամաւուրքներ կային հոն։ «Քանի՞ հատ զատեցիր» հարցուց

¹³ Կ'ակնարկուի Ատրպատականի քաղաքագիւմ Առաքնորդներէն Տ. Ներսէս Արքեպս. Միլիէ-Թաղաթաղի, որ պաշտօնավարած է 20 Սեպտ. 1912-էն մինչեւ իր վախճանումը՝ 28 Սեպտ. 1948 թուականը։

Ժպիտով : «Ոչ մէկ հատ , Սրբազան» պատասխանեցի : Երբ զարմանքով ինծի կը նայէր , «Սրբազան , ինծի համար կարելի չէ նոյնիսկ մէկ թերթ մը վերցնել ասոնց մէջէն» ըսի : Յետոյ աւելցուցի . «Որ մը չէ որ մը պիտի իմացուի ուր Բիւրտեանը Թաւրիզէն ին՝ ՍՏ ՄԵՐԱՐԺԻՔ , ու վրտէ և մի դուցէ տասնեակ հազարաւոր արժէքով , ձեռագիրներ պնէր է Մելիք-Թանդեան Սրբազանէն եւ առեր տարեր է , կրնան ըսել» , ըսի : «Այն ատեն ո՞վ պիտի ուղէ ճշմարտութիւնը յսել եւ հաստատ» : Իրաւունք տուա ինծի : Ըսի որ տարակոյս չունիմ թէ զանոնք նպարտաւատներու քովէն պնելով հաւաքելու համար ձեռագիրներու հոգածու մը , ինչպէս որ ինքն է , որ մը պիտի կարենայ յարմար տնօրինութիւն ընելու այդ դժարատ ձեռագիրներուն ճակատագրին համար եւ զանոնք ապահով տեղ մը յանձնելու»¹⁴ :

Տրուած ըլլալով որ Յարութիւն Բիւրտեանը 1931-ի ամառն այցելած էր Թաւրիզ , տարակոյս չի մնար որ իր ուսումնասիրած ձեռագիրները 1922—1931 թուականներուն զնուած կամ ձեռք բերուած էին Մելիք-Թանդեան Սրբազանին կողմէ եւ Յ . Բիւրտեանին նկարագրած Յայամաուրքներն եւս հաւանաբար մինչեւ 1922 թուականը փոխուղրուած էին Ս . Էջմիածին , նոյն ինքն Ներսէս Արքեպիսկոպոսին կողմէ :

Փակադիւծ մը բանալով այստեղ , յայտնենք թէ Հրաչեայ Աճառեան իր կազմած Յուցակին մէջ կը նկարագրէ Հինգ Յայամաուրքներ , որոնցմէ առաջին երեքը սեփականութիւնն էին Ղալայի Արամեան Մատենադարանին եւ վերջին երկուքը՝ Պրն . Սողոմոն Մելիք Արրահամեանցին եւ Ալեքսան Աւետեանինն :

Իրանահայ բանասէր Հայկ Աճէմեանը Ադուլիսէն Թաւրիզ հասած ձեռագիրներէն , ըստ Ատրպատականի Հայոց Թեմական Խորհուրդի Ատենադպիր Գնդապետ Խմիլ Յակոբեանի 1968-ին մեզի տուած տեղեկութեան , քանի մը տասնեակ զնած եւ իր հերթին վաճառած էր Վիեննայի Միխթարեան Միաբնութեան եւ Յարութիւն Բիւրտեանին : Այս վերջինս իրազեկ եղած ըլլալով Հասկ-ի մեր յօդուածին , ի լուսարանութիւն հետեւեալը կը ճշդէ .

«Արդարեւ , ակամայ սխալներ միշտ կը կատարուին : ՀԱՍԿ-ի 1968 թիւ 6—7-ին մէջ մեր սիրելի Վարդան Մ . Վրդ . Դէմիրճեանը դուրեւր նախաձեռնութեամբ մը ստորագրած է «ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱ-

¹⁴ ՀԱՍԿ , 1968 , Յունիս—Յուլիս , էջ 227 եւ Դիւան Բ . , էջ 192 :

¹⁵ ՅՈՒՅԱԿ ԹԱԻՐԻՋԻ , Հրաչեայ Աճառեան , էջ 38—43 , կը ճկաբարձրուի 1418-էն յետոյ , 1438-ին եւ 1673-ին գրուած Յայամաուրքներ , եւ էջ 102—105 եւ 125-ի մէջ՝ 1457 եւ 1490-էն յետոյ գրի առնուած Յայամաուրքներ :

ՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ» խորագրով յօդուած մը, ուր ի մէջ այլ չափական ծանօթութեանց կը յիշէ նաև «Իրանահայ բանասէր Հայկ Աճէմեանը, սոյն (Նախիջեանի եւ Գողթնի կողոպտուած) ձեռագրերից մի քանի տասնեակ գնած եւ իր հերթին վաճառած է Վիեննայի Միսթարեան Միաբանութեան եւ Յարութիւն Քիւրտեանի» (էջ 227ա)։ Ասիկա բացործակապէս ճիշդ չէ իմ մասին։ Հանդուցեալ Հայկ Աճէմեան ո՛չ մէկ ատեն ինձի որեւէ ձեռագիր չէ ծախած։ Ես իրմէ լոկ ստացած եմ քանի մը թերթերէ բաղկացած ձեռագիր պրակ մը իրր նուէր եւ այսքան միայն»¹⁶։

Թաւրիզի Մելիք Թանդեան Ազգային Եկեղեցական Թանգարանի հայերէն ձեռագիրներուն թիւը, այսօր, պիտի անցնէր 160-ը, եթէ Տ. Ներսէս Արքեպիսկոպոսը 1922 թուականին, Ս. Էջմիածին ուղարկած չըլլար չուրջ 150 կտոր գրչագիր եւ տպագիր մատենաներ։ Այս մասին ի ձեռին ունինք, իրանաբնակ Գողթնեցիներու կողմէ, 1942 թուականին, Սրբազանի Առաջնորդական ՅՈ—ամեակին առիթով գրի առնուած ուղերձը, ուր հետեւեալը կը վկայուի։

«Ակամայ վերլիչում ենք այն սրտցաւ եւ գթառատ վերաբերմունքը, որ Դուք ի յայտ բերիք բարբարոսների արինուռչտ բնազդներէց ճողոպրած Գողթնեցի տարագիր մնացորդների հանդէպ եւ ապա այն ջանքերը, որ Դուք թափեցիք անխուսափելի կորուստից փրկելով Վ. Աղուիսի հարուստ մշակութային զանձարանից Թաւրիզ հասած չուրջ 150 կտոր գրչագիր եւ տպագիր մատենաները, գնելով այդ ամէնը, եւ ապա ուղարկելով Ս. Էջմիածին, 1922 թ.»¹⁷

Այս առթիւ աւելորդ չենք համարեր հետեւեալ դիտողութիւնը կատարել Հայկ Աճէմեանի հասցէին, որ Տ. Ներսէս Արքեպս. Մելիք-Թանդեանի Ազգային եւ Հասարակական Գործունէութեան Փառասնամեայ Յորելնանին (1886—1926) առիթով հրատարակեալ (Վենետիկ, 1926, 51 էջ) իր գրքոյկին մէջ ոչ մէկ յիշատակութիւն ունի Մելիք-Թանդեան Սրբազանին հայերէն ձեռագիրներու հանդէպ ունեցած դուրգորոտ վերաբերումին եւ զանոնք Ս. Էջմիածին զրկած ըլլալու գնահատելի աշխատանքին մասին, ինչ որ չէր կրնար ակամայ թերի մը նկատուիլ։

Հորեւոյս Սրբազանին այս բացառիկ ուշադրութեան մասին, զժբախտաբար չատ հարեանցի յիշատակութիւն մը կայ Երեւանի Մաշտոցի անուան Մատենադարանի Յուշակ Զեռագրացի Ներածակա-

¹⁶ ԳԻԻԱՆ Բ., էջ 192։ Գնդ. Էյիլլ Յակոբեանին կը մնայ վերատեսուքեան Եմբարկի իր կարծիքը։

¹⁷ ՀԱՍՄ, 1908, Զուգիս—Յուլիս, էջ 227—228, ԳԻԻԱՆ Բ., էջ 68—69։

նին մէջ, որուն հեղինակը՝ նոյն Մատենադարանի ատենապահ եւ ղրտնական Օ. Եգանեան, կը դրէ թէ սոյն ձեռագիրները «Բերուած է Մէլիք-Թանգեանի ջանքերով» եւ կը յաւելու թէ 1922 թ. Մարտ 13-ին, Ատրպատականի Ազդաշին Առաջնորդարանէն Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին ղրկուած է 63 ձեռագիր եւ 17 տպագիր գիրք, համապատասխան յուցակով հանդերձ¹⁸ :

Պարտք կը դրանք յայտնել թէ ղրկուած ձեռագիրները ոչ թէ 63, այլ 83 հատ էին եւ այս մասին ճշդում մըն ալ կատարուած է Օ. Եգանեանին կողմէ, մեր յօդուածին ընթերցումէն ետք: Յարգելի ղրտնականը կը մեղադրէ մեզ, այս առթիւ, որ ՀԱՍԿ-ի մեր յօդուածի պատրաստութեան ընթացքին «Հեղինակը մոռացել է նշելու նաեւ իր հաղորդման հիմնական աղբիւրը՝ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի Յուցակ Ձեռագրացի մեր ներածականը, որից լայնորէն օգտուել է»¹⁹: Հակառակ իր հետաքրքրական բովանդակութեան, սոյն ներածականի Ատրպատականին վերաբերեալ մասը չունի սպառիչ տեղեկութիւններ եւ անտես ըրած է կարգ մը յօդուածներ, որոնք կրնային նոյնքան օգտակար եւ յաւելեալ տեղեկութիւններ հայթայթել իրեն Ատրպատականի Թեմին մէջ դոյութիւն ունեցող ձեռագիրներու մասին:

Արդարեւ, Դարաշումրի Մաղարթայ Ս. Ստեփաննոս Նախավկայի վանքի վանահայր Տ. Ղեւոնդ վարդապետ Բարսեղեան, 1930-ական թուականներուն խմբադրած իր մէկ յօդուածին մէջ, սոյն վանքի պատմական ծանօթութիւններու կարգին, կը յիշէ թէ «Այժմ վանքում կայ 124 կտոր զանազան տեսակի ձեռագրեր, որոնք համարուած են վանքի թանկադին հարստութիւնը»²⁰: Սոյն ձեռագիրներով զբաղւելու եւ զանոնք ուսումնասիրելու առիթ ունեցած է իրանահայ բանասէր Հայկ Աճէմեանը, երբ ան 1925 Յուլիսին կ'այցելէր այս մենաստանը եւ դրի կ'առնէր իր յուշերը²¹:

Ոչ միայն Ս. Ստեփաննոս վանքի, այլ եւ Թաւրիզի, այլ վայրերու եւ մասնաւոր անձերու մօտ դտնուող ձեռագիրներու Յուցակը կազմած է Հայկ Աճէմեան եւ զանոնք 1960-ին իր հրատարակելի կամ անտիպ երկերու շարքին դասած է հետեւեալ խորագրով. «ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԱՅ ԹԱՒՐԻԶԻ, ԱՅԼ ՎԱՅՐԵՐԻ ԵՒ ՄԱՍ-

¹⁸ Օ. Եգանեան, ՅՈՒՅԱԿ ՁԵՌԱԳՐԱՅ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՈՒԱՆ ՄԱՍԵՆԱՒԱՐԱՆԻ, 1965, Երեւան, Ա. հատոր, էջ 119—120:

¹⁹ Էջմիածիմ ամսագիր, 1969, Յուուուար, էջ 48, Մի ճՇՏՈՒՄ, հեղինակ Օ. Եգանեան:

²⁰ Գիտիւն Բ., էջ 146:

²¹ Հայկ Աճէմեան, Ս. ԹԱՒԷԻ ՎԱՆՔԸ, Ա. Գրքոյ, Թեհրան, 1959, էջ 11:

ՆԱԽՈՐ ԱՆՁԱՆՑ: Կազմուած Հայր Յակոբոս Տաշեանի ծրագրով: Մանրանկարչական գունաւոր նկարներով»²²: Այսպիսով կարելի է ենթադրել թէ Հայկ Աճէմեան հանդիսացած է Թաւրիզի Հայերէն ձեռագիրներով զբաղող 11-րդ բանասէրը: Իր մահէն ետք՝ 1968 թ., իր անտիպ ձեռագիրներն եւս մնացին անյայտ, հակառակ Պրն. Նորայր Մամեանի Հանգուցեայի պարագաներուն մօտ կատարած խնդրանքներուն եւ զանոնք ձեռք բերելու համար թափած ճիւղերուն:

1931-ի Յուլիսին, Երեւանէն Զուղայի վրայով Թաւրիզ այցելութեան եկող Յարութիւն Քիւրանեան, Մելիք-Թանգեան Սրբազանին իսկ արտօնութեամբ, աչքէ կ'անցնէ Թաւրիզի ձեռագիրները եւ անոնց մասին տեղեկութիւններ ալ կու տայ Սրբազանին, որուն մօտ կը պահուէին Որոտնեցիի եւ Տաթեւացիի «Սքանչելի Աւետարանը, միակ գրչութեան ժամանակակից (ԺԵ. դար) ոսկեկազմ ձեռագիրը մեր ներկայ ձեռագրատան ժառանգութեան մէջ: Տեսայ նաեւ Թաւրիզի եկեղեցիներուն մէջ պահուած ձեռագիրները: Որոտնեցիի ոսկեկազմ Աւետարանը իջմիածին է այժմ: Իսկ այն բազմաթիւ Յայսմաւուրքները եւ եկեղեցիները պահուած ձեռագիրները չեմ գիտեր ի՞նչ եղան եւ ո՞ւր են այժմ: Կ'ըսուի թէ Խորհրդային Հայաստան տարուած են: Միակ Աւետարան մը 1311-էն, Ծեր գրչէ եւ Թորոս Սարկաւաղէ ծաղիկեայ իր մանրանկարներէն կողոպտուած (որոնց համար ժամանակին հրապարակաւ խնդիր հանեցի) այժմ Թաւրիզի Մելիք-Թանգեան թանգարանին ձեռագիրներուն մէջ կը դտնուի: Պրն. Հայկ Ստեփանեան, իմ հրապարակաւ յարուցած խնդրոյս առթիւ հետապնդեր ու բաւական դժուարութեամբ ետ կորցեր էր այդ կարեւոր եւ մեծարժէք ձեռագրէն ինչ որ կը մնար, այսինքն Ա. երեսին արծաթ կազմը, կանոններու խորանները, Աւետարաններու սկիզբի ճակատները, ինչպէս նաեւ Աւետարանին ամբողջ գրչութեան մասը»²³:

Ազուլիսէն եւ Նախիջեւանէն Թաւրիզ բերուած բազմաթիւ ձեռագիրներ սահմանուած էին վաճառուելու: Այս առիթով Յ. Քիւրանեան անձամբ կը վկայէ հետեւեալ դէպքի մասին, ցոյց տալով այն չարաշահութիւնները որոնք ի գործ կը դրուէին ձեռագիրներու յափրշտակիչներուն եւ առուծախի միջնորդներուն կողմէ:

«1931-ին (Թաւրիզի մէջ) Կարսեւման անուն զարմանալի մարդ մը Երուանդ (Միրզայեանին) միջոցաւ զիս հրաւիրեց ձեռագիրներ տեսնելու համար, որոնք կ'ուզէր վաճառել: Սակայն լուծած անմիտ ընթացքը զիս այնքան զայրացուց, որ բարկութեամբ հեռացայ իր

²² Նոյն, Երկրորդ Մաս, 1800—1960, Թեհրան, 1960, էջ 17:

²³ ԳԻԻԱՆ Բ., էջ 193:

սենևակէն տոանց իսկ ձեռագրի մը գտած ըլլալու: Զայրոյթս արտայայտած ըլլալով, երբ այդ օր Սրբազանին քովն էի քօծիծաղով մը հարցուց թէ ինչո՞ւ վայրացած էի Կարսեւանի դէմ, որ իրեն եկեր էր ինծի դէմ բողոքելու: Պատմեցի եղածը, ըսելով որ ձեռագիրները որոնք շահեկան կ'երևային, երբեք չթողուց որ քննեմ եւ տասը քալլ անդիէն միայն ցոյց կու տար իր ձեռքը բռնած ձեռագիրը, նոյն ատեն պահանջելով որ արժէք մը տայի ձեռագրին: Սրբազանը ծիծաղեցաւ, աւելցնելով «Կ'երեւի յիմար է»²⁴:

Մեղի յայտնի չէ թէ Յ. Քիւրտեան կազմած է ցուցակը Թաւրիղի խնդրոյ առարկայ ձեռագիրներուն, սակայն իրբեւ մօտէն ուսումնասիրող մը, ղիկնք կը նկատենք 12-րդ ուսումնասիրողը Թաւրիղի ձեռագիրներուն, որոնց մասին իր ունեցած բացառիկ հետաքրքրութիւնը անձամբ հաստատած ենք 1968 թուին, երբ 7-րդ անգամ ըլլալով ան Թաւրիղ կ'այցելէր եւ կը քննէր Մելիք-Թանգեան Թանգարանին մէջ տեղաւորուած 16 ձեռագիրները:

1942-ին Թաւրիկի Թեմակա՛ն Ռորհուրդի կողմէ 7 նոր ձեռագիրներ կը զրկուին Մայր Աթոռ, որոնց հետ միասին շատ հաւանաբար Հոգեւոյս Սրբազանին մօտ դոնուող Որոտնեցիի եւ Տաթեւացիի Աբանչեւի Աւետարանը:

Ակնարկուած ձեռագիրներէն զատ, գտնուած են նաեւ անհատ նուիրատուներ, որոնց նուիրած ձեռագիրներուն քանակը կ'անցնի 30-ը: Հետաքրքրական է այս առիթով յիշատակել, որ Թաւրիղի Ագգայլին Հաստատութիւններուն մէջ գտնուող ձեռագիրները հաւաքուած կամ մեկտեղուած էին Ատրպատականի զոյգ Մենաստաններէն՝ Ս. Թադէշէն եւ Ս. Ստեփաննոսէն, Թաւրիղ քաղաքէն, եւ Սալմաստի, Ռիլայիէի, Ղարադաղի եւ Մակուի շրջաններէն: Իսկ Ատրպատականի մէջ զրի աւնուած ձեռագիրներուն քանակն ալ 100-էն աւելի է:

Ազգային Առաջնորդարանի կողմէ Ս. Էջմիածին փոխադրուող ձեռագիրներու կողքին, գտնուած են անհատներ, որոնք իրենց տրամադրութեան ներքեւ գտնուող ձեռագիրներ նուէր զրկած են Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարանը: Այսպիսի հետաքրքրական դժբաղդներ ալ արձանագրուած են, որոնցմէ յառաջ կը բերենք Ռոյի կամ Հերի Մաշյապան կամ Սաղիսազան պիղէն արտասահման փոխադրուած ձեռագիր բժշկարանի մը պարագան:

Արգարեւ, 1605-ին Մահլազան ղիւղէն հայ ընտանիք մը կը գաղթէ եւ կը հաստատուի Սերասուիոյ Իմարէթ պիւղը եւ ապա կը վերահաստատուի Սերասուիոյ Այս ընտանիքի զաւակներէն Յակոբ Վար-

²⁴ Նոյն տեղը, էջ 192:

դպվելու, որ իր աշխարհական եղած տարիներուն բժշկութեամբ կը
զբաղէր, իր որդիներէն Աստուածատուր Վարդապետին, որ դարձաւ
րժիշկ էր, ժառանգութիւն կը թողու 1631-ին իր իսկ ձեռքով ընդօրէ-
նական բժշկարան մը: Անուհետեւ այս բժշկարանը կը ժառանգեն ա-
նոր ըրժիշկ որդիները՝ Մատթէոսն ու Մաթուսաղան (հետաւելին
Եղիազար Սրբեպիսկոպոս), որոնք ձեռագիրը հարստացնելով նոր
նիւթերով՝ կը փոխանցեն Մաթուսաղայի որդի ըրժիշկ Մեսիային:

Որպէսզ որդի ժառանգարար փոխանցուող այս բժշկարանը,
1915-ի Զարդերէն տղատուած վերջին բեկորին՝ զեղազործ Յովհաննէս
Մեսիայեանի սեփականութիւնն իրրեւ, կը ժառանգեն իր զաւակները՝
Զապէլ (այժմ մահացած), Հրանդ եւ Պարզեւ Մեսիայեանները, որոնք
կ'որոշեն սոյն ձեռագիրը նուիրելու Հայաստանի Պետական Մատեն-
ադարանին: Արդարեւ, այժմ այս բժշկարանը ի պահ կը մնայ
յիշելով Մատենադարանի 10-277 թուահամարին տակ: Այս ձեռագիր
բժշկարանին մէջ գրի առնուած են ԺԵ. դարու Հայ ականաւոր բժշկա-
պետ Ամիրտովաթ Ամասիացիին շարք մը գործերը՝ ինչպէս օրինակ
Ուռուիմ բժշկութեան, Օգուտ բժշկութեան, Ախրապալտին եւ այլն,
ինչպէս նաեւ Մեսիայեան տոհմի բժիշկներուն կողմէ աւելցուած այլ
նիւթեր²⁵:

Մեսիայեան ընտանիքի նման Հայաստանի Պետական Մատենա-
դարանի ջերմ րարեկամներէն մին հանդիսացած է նաեւ Նիւ Եօրքի
Հայկական Գաղութի անդամներէն Պրն. Յարութիւն Հազարեան, որ
1962 թուականին Մաշտոցի անուան Մատենադարանին նուիրած էր 277
միաւորէ բաղկացած արեւելեան ձեռագիրներու իր պատմարժէք հա-
ւաքածոն, որ հետագայ տարիներուն աւելի ճոխացաւ նոր նուիրա-
տութիւններով: Արդարեւ, 1973 Հոկտեմբերին, Պրն. Յարութիւն
Հազարեան Պետական Մատենադարանին կը նուիրէր եւս 26 ձեռա-
գիրներ, որոնք գրուած են պատմական Հայաստանի եւ Հայ Գաղութի-
նեւ տարբեր Մենաստաններու եւ վրչութեան կեդրոններուն մէջ՝
ԺԴ. — ԺԹ. դարերուն եւ ունին զանազան տեսակի ճոխ բովանդակու-
թիւն: Անոնց մէջ կան ծիսական շարք մը մատենաներ, իմաստասիրա-
կան-մեկնողական ընդթով երկասիրութիւններ, բժշկական, քերա-
կանական, բարոյականագրական եւ գեղարուեստական արձակ ու չա-
փածայ նիւթերու ժողովածուներ:

Յ. Հազարեանի նուիրած 26 ձեռագիրներու մասին բանասէր Օ.
Եղանեան հետեւեալ ուշագրաւ տեղեկութիւնը կու տայ.

²⁵ ԴԻԻԱՆ Ա., էջ 178—179:

«Այս մատենաներից մի քանիսը առանձնապէս արժեքաւոր են այն տեսակէտից, որ դրանք դուրս են եկել Աղոււիսի, Սեբաստիայի եւ Թաւրիզի դրատներէ յայտնի հաւաքածոններից. հաւաքածոներ, որոնցից անհամեմատ քիչ ձեռագրեր են մեզ հասել»:

«Նոր ստացուած այս ձեռագրերը Մաշտոցի անունն Մատենադարանի ձեռագրերի շարքում զբաղեցնում են 10·603—10·628 թուահամարները եւ անհրաժեշտ մշակման ենթարկուելուց յետոյ կը դրուեն գիտական շրջանառութեան մէջ»²⁶:

Խիստ հետաքրքրական է մեզի համար զիտնալ թէ Թաւրիզի ո՞ր ձեռագիրներն են նուիրուածները, որոնց մասին բանասէր Օ. Եգանեան չէ ուզած մանրամասնել իր ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ՀԱՍՑԷՆՈՎ ամփոփ գեկոյցին մէջ:

Վերոյիշեալ Զեռագրացուցակներուն մէջ ի յայտ եկած է, որ Ատրպատականի դրչագիրները գրի առնուած են Ս. Թադէի Վանքին մէջ՝ 1315—1734 թուականներուն, Թաւրիզի մէջ՝ 1334—1854-ին, Ծործորի Վանքին մէջ՝ 1318—1676-ին, Ղարաբաղի կամ Փայտակարանի Յոյժ գիւղին մէջ՝ 1655-ին, Մակուի մէջ՝ 1356—1677-ին, Ս. Ստեփանոս Նախավկայի Վանքին մէջ՝ 1381—1675-ին, Սալմաստ հայաբնակ դաւառին մէջ՝ 1430—1800-ական թուականներուն:

ՄԵՐ ՊԱՏՐԱՍՏԱԾ ՅՈՒՑԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

Ատրպատականի Հայոց Թեմի Առաջնորդական պաշտօնին ստանձնումով, 1963 Սեպտեմբեր ամսուն Թաւրիզ կը հասնէինք եւ վարչական, հոգեւոր եւ կրթական մեր աշխատանքներու կարգին հետամուտ կ'ըլլայինք բանասիրական պրպտումներու, հին կոնզակներու արտագրման եւ ՀԱՍԿ-ի ու ԴԻԻԱՆ-ներու մէջ անոնց հրատարակութեան, Թեմի եկեղեցիներու ցուցակի կազմութեան եւ այլ նման աշխատանքներու շարքին հայերէն ձեռագիրներու հաւաքման եւ անոնց Յուշակին պատրաստութեան անյետաձգելի աշխատանքին:

Մեր պրպտումներու ընթացքին հաստատեցինք թէ Ատրպատականի Հայ ժողովուրդի դժխեմ ճակատագրին ենթարկուած էին նաեւ հայերէն ձեռագիրները, որոնք յաճախ տեղափոխուելով, մոռացութեան ենթարկուելով կամ փճանալով՝ անտէր ու անտիրական գոյքի մը տպաւորութիւնը ձգած էին: Թաւրիզի եւ Ատրպատականի այլ հայաբնակ վայրերու ձեռագիրներու մասին անհրաժեշտ էր ամբողջական

²⁶ Հայրեմիքի Զայն, 17 Հոկտեմբեր 1973, քիւ 42 (430), Երեւան:

ուսումնասիրութեան մը ձեռնարկել է մեր պրպտումներու ընթացքին, Թաւրիզի մէջ Մեյիք-Թանգեան Աղղային-Եկեղեցական Թանգարանին կազմութեան աշխատանքին զուգահեռ, Աղղային Առաջնորդարան հաւաքեցիք Թեմի ձեռնադիրները եւ մեր Թեմագրութեամբ ալ նուէրներ կատարեցին Հոգեւոյս Տ. Սահակ Քհնյ. Եղիկեանի հարազատները (Թիւ 3), Պրն. Էսքերօ Տէր Յովհաննիսեան (Թիւ 10), հանգուցեալ Մարի Մատթէոսեան (Թիւ 11), Թեհրանարնակ Սարմաստեցի Միհրան Շահգալղեան (Թիւ 14 եւ 15) եւ Լեւոն Մինասեան (Թիւ 16), զոր պատճ իր նախապկայի Ս. Ստեփանոս Վանքին մէջ:

Հայերէն ձեռագիրներու ցուցակագրութեան հրատապ հարցին անդրադառնալով, բանասէր Յարութիւն Քիւրտեան տարիներ առաջ այսպէս կը թելադրէր.

«Քանի մը ձեռագիրներ (որոնք ապահով կը պահուին օտար հաստատութեան մը մէջ) չքեղ ալլ անխմաստ տպագրութեամբ ներկայացուելէ աւելի կենսական է նիւթական միջոցներ տրամադրել եւրոստղծի, Վենետիկի, Նոր Զուգայի, Վիեննայի, Չմաուի, Անթիքի տաի վանքերուն մէջ պահուած յաճախ շատ մեծաբժէք, հայերէն ձեռագիրներու փրկութեան գործին, զանոնք քայքայումէ, փտութենէ, կոծումէ դերձ պահելու, կազմելու, խնամելու եւ վերակենդանացրնելու համար»²⁷:

Եւ ճիշդ այս փրկութեան գործին ձեռնարկեցինք Թաւրիզի ձեռագիրներուն ցուցակագրութեամբ եւ մեկտեղումով, զանոնք նախ Աղղային Առաջնորդարանին մէջ պահելով եւ ապա փոխադրելով Ղայս կամ Բերդաթաղ հայարնակ շրջանի Ս. Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոյ կից՝ հաստիարէր կալուածի մը ներքնայարկի սրահը, կողք կողքի Թեմական Տպարանին, Սրահ մը՝ որ իրրեւ Մեյիք-Թանգեանի ներսէս Արքեպիսկոպոսի յիշատակի տուրք, նոյն անուամբ վերակոչուեցաւ:

Աղղարեւ, Հոգեւոյս Տ. Ներսէս Արքեպիսկոպոսի ծննդեան 102-ամեակի եւ մահուան 20-ամեակի զոյգ տարեդարձները առիթ հանդիսացան, որ Թաւրիզի Թեմական Սրահուրդը նախաձեռնէ Թանգարանի մը յատուկ Սրահի պատրաստութեան: Այս Թանգարանին մէջ մեկտեղուեցան Առաջնորդարանիս սեփական քանի մը ձեռագիրները, ինչպէս Ս. Ստեփանոս նախապկայի Վանքէն, Ս. Թադէէն եւ Լիւաւայի Ս. Սարգիս Եկեղեցիէն ու անհատ նուիրատուներէն ստացուած ձեռագիրները, որոնց թիւր բարձրացաւ 16-ի: Թանգարանին մէջ կը ցուցադրուին նաեւ Արշակ Խան Գորոյեանի կտակի համաձայն Աղղային

27 Դիմիւն Բ., էջ 229: ՀԱՅՐԵՆԻՔ, Պոսթըմ, 2 Յունիս 1973, Շաբաթ:

Հաստատութեանց փոխանցուած 144 հատոր պարսկերէն թանկարժէք ձեռագիր մատենաներ:

10 Դեկտ. 1967, Կիրակի օր, Արշակ Խանի կտակին համաձայն իր ժառանգորդներուն հասնելիք թանկարժէք իրերը եւ ձեռագիրները՝ Գնդ. Էմիլ Յակոբեանի եւ Պրն. Համօ Վարդանեանի կողմէ փոխադրուեցան Մելիք-Թանգեան Թանգարան, որուն պաշտօնական բացումը տեղի ունեցաւ 1967 Հոկտեմբերի 26-ին, Իրանի Նորին Կայսերական Մեծութիւն Մոհամադ Ռեզա Փահլաւի Արիւմեհշիր Շահնշահի թաղադրութեան (4 Արան 1346) օրը, ձեռամբ Արեւելեան Ատրպատականի Նահանգապետ Ն. Վ. Թաղի Սարլաքի, յետ Գոհարահական Մազլիթանի՝ որ այդ առաւօտ տեղի ունեցած էր Ս. Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, պարսիկ եւ օտար բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու, Լազարիսթ Միարանութեան ներկայացուցիչներու եւ հայ հաւատացեալներու հոծ բազմութեան ներկայութեամբ:

Թեմական Խորհուրդին կողմէ կազմուած Թանգարանի Յանձնախումբը, մեր նախագահութեամբ, այնուհետեւ ցուցակադրեց Թանգարանին իրերը, հետեւեալ կարգով.

1.— Պարսկերէն եւ արաբերէն ձեռագիրներու եւ ֆերմաններու ճոխ հաւաքածոն ցուցակադրուեցաւ եւ վերծանուեցաւ արարադէտ Պրն. Ալի Ազարի միջոցաւ:

2.— Հայերէն 16 ձեռագիրներու ժողովածոն ցուցակադրուեցաւ մեր կողմէ. այդ ցուցակը լոյս ընծայեցինք ՀԱՍԿ-ի, ԱԼԻՔ-ի եւ ԳԻԻԱՆ Բ. ի մէջ: Անջատարար յօդուածիս, տունիս նաեւ սորն 16 ձեռագիրներուն համառօտ ցուցակը:

3.— Մեր կողմէ ցուցակադրուեցաւ նաեւ եկեղեցական իրերու եւ ուպասներու ժողովածոն²⁸:

Թաւրիզի 16 ձեռագիրներու կազմութեան ընթացքին բազմատարար նկատի ունեցած ենք նաեւ Հրաչեայ Աճառեանի կազմած Յուլիան համապատասխան ձեռագիրները եւ յապաւումներն ու յաւելումները արձանագրած մեր կազմած Յուլիանի մէջ:

Եզրակացնելով մեր խօսքը, անխորտն կրնանք յայտարարել, որ շուրջ հազար ձեռագիր օրինակներ Ատրպատականի Թեմին մէջ ըն-

²⁸ Աւելի մանրամասն տեղեկութիւններ նշում եմ մեր ԳԻԻԱՆ Բ.-ի մէջ, էջ 230—231: Այս առթիւ կ'արժէ արձանագրել հետեւեալը. Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Հայկական Գործերու վարիչ-Քարտաչար Պրն. Վաքրաւ Մովսեան, 1968-ին երբ Թաւրիզ կ'այցելէր, փափաքած էր քանի մը ձեռագիր հատուկտորմեր մուէր ստանալ: Թեմական Խորհուրդը իրեն յատուկ մալամմալսնդութեամբ՝ չընդառաջեց սոյն փափաքին:

դօրինակուած եւ արտաքուստ գէպի Ատրպատական տարազրուած են, որոնցմէ մեզի ծանօթ ձեռագիրներուն ցուցակը հետագային առանձնադէպ լոյս պիտի ընծայենք: Եւրկայ ռուսումնասիրութիւնը նախաձաշակ մըն է նախկին տարինելու ընթացքին իրադրոծուած աշխատանքներու, որոնց շնորհիւ հոյ գրասէր հանրութեան համարձակեցանք ներկայացնել Ատրպատականի հայերէն ձեռագիրներու մասին:

ՀԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ԵՒ ԱՆՏՈՊ ՅՈՒՑԱԿՆԵՐ

Ատրպատականի Հայոց Ձեռագիրներով հետաքրքրուած, զանոնք ռուսումնասիրած եւ յատուկ Յուցակներ պատրաստած են հետեւեալ բանասէրները:

1.— Խաչիկ Վարդապետ Դաղևան, որուն պատրաստած ցուցակագրութիւնները հրատարակուած են 1898 եւ 1900 թուականներուն, Վաղարշապատի մէջ, բանասէր Յակոբ Թօփճեանի խմբագրութեամբ:

2.— Ակադեմիկոս Հրաչեայ Աճառեան, որ իր պատրաստած ցուցակը նախ լոյս ընծայած է Հանգէս Ամսօրեայի մէջ եւ ապա 1910-ին առանձին դիրքով հրապարակ հանած, Վիեննական Միութարեաններու տպարանէն:

3.— Յովհաննէս Վարդապետ Շահաթունեանց՝ 1848-ին պատրաստած էր Ս. Ստեփանոս Նախավկայի Վանքի ձեռագիրներուն ցուցակը եւ նախանձախնդիր եղած անոնց Ս. Էջմիածին փոխադրութեան: Յուցակը անտիպ է եւ կը գտնուի Երեւանի Պետական Մատենադարանի Արխիւտան մէջ:

4.— Գալուստ Տէր Մկրտչեան՝ 1895-ին պատրաստած է Ատրպատականի ձեռագիրներու ցուցակ մը, այժմ անտիպ:

5.— Յովսէփ Յովհաննիսեանի (Յ. Էյմար) 1898-ին պատրաստած Յուցակը, որմէ յաջորդաբար օգտուած են Խաչիկ Վարդապետ եւ Հրաչեայ Աճառեան: Այժմ անտիպ է:

6.— Կարապետ Եղս. Տ. Մկրտչեանի 1912-ին պատրաստած ցուցակը, որ այժմ անտիպ է: Յուցակագրուած են իր կողմէ Ս. Էջմիածին գրկուած ձեռագիրները միայն, թիւով՝ 235 հատ:

7.— Սարգիս Հայկունիի եւ Ս. Տէր Աւետիսեանի պատրաստած Ձեռագրացուցակները, որոնք այժմ կը պահուին Երեւանի Ձեռագրաց Մատենադարանի անհատական արխիւներու պահարաններուն մէջ:

Տ.— Իրանահայ րահասէր Հայկ Աճէմեանի 1930—1935 թուականներուն պատրաստած ցուցակը, որ անտիպ է եւ հաւանաբար ալ կորսուած :

Ո.— Վարդան Ս. Վարդապետ Տէմիրճեան, որ 1964—1967 թուականներուն պատրաստեց Թաւրիզի Ազդային Առաջնորդարանին պատկանող ձեռագիրները, որոնց թիւը 1968-ին կը հասնէր 16-ի : Այս ձեռագիրները այժմ ի պահ դրուած են Թաւրիզի Մելիք-Թանգեան Թանգարանին մէջ :

Ս. ԷՋՄԻԱՄՆԻՆ, ԵՒ ԱՅԼՈՒԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

1.— 1804—1910-ի ընթացքին, Ատրպատականի Առաջնորդներ՝ Տ. Գէորգ Վարդապետ, Առաքել Վարդապետ եւ Սիմէոն Արքեպս. Բզնունի Թաւրիզի եւ Ատրպատականի այլ վայրերուն մէջ կը գնեն Ս. Էջմիածնի թաւանուած ձեռագրատան զրչագիրները եւ կը վերադարձընեն Մայր Աթոռի Հոգեւոր Իշխանութեան : Հաւանաբար 300 ձեռագիրներ անոնք այս կերպով կը փրկեն կորուստէ :

2.— Եռյակնէս Վրդ. Շահխաթունեանցի եռանդուն ջանքերուն շնորհիւ եւ Տ. Մակար Վրդ. Տէր Պետրոսեանի ձեռամբ, 1848-ին, Ս. Էջմիածին կը փոխադրուին Ս. Ստեփանոս Նախապկայի Վանքին ձեռագիրներէն 25 հատ եւ 98 տպագիր մատեաններ :

3.— 1868—1918 թուականներուն, Էջմիածնայ Գէորգեան Ցուցակին մէջ նկարագրուած ձեռագիրներէն 4 հատը Ս. Թադէի եւ Ս. Ստեփանոս Վանքերէն փոխադրուած ձեռագիրներ են :

4.— 1911-ին, Տ. Կարապետ Եպիսկ. Տէր Մկրտիչեանի ջանքերով հաւաքուած Ս. Թադէի Վանքի 78 ձեռագիրները, ինչպէս նաեւ Թաւրիզէն, Խոյէն, Սալմաստէն եւ Մուժումբար հայաքնակ դիւղէն հաւաքուած 145 ձեռագիրներ Մայր Աթոռ կը փոխադրուին : Նոյն թուականի Նոյեմբեր 21-ին, Ատրպատականի բաղամարդին այս Առաջնորդը անձամբ Մայր Աթոռ կը փոխադրէ Փայտակարանի կամ այժմու Դարադարի հայարնակ գիւղերէն հաւաքուած 12 ձեռագիրներ եւս, իր կողմէ Ս. Էջմիածին փոխադրուած ձեռագիրներուն թիւը բարձրացնելով 235-ի :

5.— 1905—1906 թուականներուն Թաւրիզի մէջ կը պահուէին 156 ձեռագիրներ, որոնցմէ 81-ը կը գտնուէին Թաւրիզի Ազդային Առաջնորդարանին, երկու եկեղեցիներուն եւ Արամեան Գրադարանին եւ Լիւսաւայի զրատան մէջ, իսկ 75-ը՝ անհատ ազգայիններու մօտ՝ թի-

100/32 հոգի: Յիշեալ 156 ձեռագիրներու Յուշակը պատրաստած եւ յոյս ընծայած է Հրաչեայ Աճառեանը՝ 1910-ին:

Թաւրիզի Աղլային Հաստատութիւններու յիշեալ 78 ձեռագիրներն ալ հաւանաբար Տ. Կարապետ Եպիսկոպոսի կողմէ 1911-ին զըրկուած են Ս. Էջմիածին:

6.— 1920-ին, Ատրպատականի բազմաթիւն Առաջնորդներէն Տ. Ներսէս Արքեպս. Մելիք-Թանկեան կը հաւաքէ Գողթնէն եւ Նախի-ջեանէն Թաւրիզ բերուած ձեռագիրները, զանոնք ղեկելով Թաթար Թալանողներէ ու կը փոխադրէ Ս. Էջմիածին: Սոյն ձեռագիրներէն 150 կտոր զրչագիր եւ տպագիր մատեաններ հոգեւոյս Սրբազանը 1922-ին Ս. Էջմիածին կը զրկէ: Ղրկուածները կը գնահատուին իբր 83 ձեռագիր եւ 17 տպագիր գիրք:

7.— 1930-ական թուականներուն Ս. Ստեփանոս Նախավկայի Վանքին մէջ կը դնուէին 124 կտոր ձեռագիր, որոնք եւս Ներսէս Սրբազանին կողմէ կը զրկուին Ս. Էջմիածին:

8.— 1942-ին, Թաւրիզի Թեմական Խորհուրդը Մայր Աթոռ կը զրկէ Եօթր ձեռագիրներ ալ:

9.— Թաւրիզահայկ Գնդ. ճարտ. Էմիլ Յակոբեան 1955—1960 թուականներուն Համազդային-ի Պէյրութի Նշան Փայանձեան ձեմարանի Կեղը. Մատենադարանին զանազան զիբբերու հետ կը նուիրէ նաեւ երկու ձեռագիր, մին՝ Յայսմաւուրթ (1633—1654), միւսը՝ Գաւնճ Եւ Տաղք. երկուքն ալ նախապէս սեփականութիւնն եղած են Ազուլիսի Սրբ. Թովմայ Վանքին եւ գնուած 1919—1920-ին, նուիրատուին հօր՝ ուսուցիչ Մելքոն Յակոբեանի կողմէ:

Ձեռագիրներս ցուցակագրուած են Մեսրոպ Վրդ. Մակսուտեանի (անտիպ), Հայկ Աճէմեանի (անտիպ) եւ Արա Ս. Մելքոնեանի կողմէ, որ միայն յոյս ընծայած է Յայսմաւուրթի նկարադրականը ՀԱՍԿ-ի 1967 Հոկտեմբեր—Նոյեմբեր համարի էջ 428—431-ի մէջ: Ձեռագիրներս ցուցակադրուած չեն Հրաչեայ Աճառեանի կողմէ:

1650-ին Յայսմաւուրթս ստացողը՝ Գողթն դաւառի Առաջնորդ Խաչատուր Եպիսկոպոս, 1630-ին նորոգել տուած է Աւետարան մը (տե՛ս Հրաչեայ Աճառեան, Թաւրիզի Ցուցակ, էջ 2բ):

10.— Խոյի Մահազան զիւղին մէջ 1605-ին գրի առնուած Բժըլ-կարանը՝ Եսայեան տոհմին կողմէ 1973-ին կը նուիրուի Երեւանի Մատենադարանին:

11.— Նիւ Եորքահայկ Յարութիւն Հազարեան 1962 եւ 1973 թուականներուն Երեւանի Մատենադարանին կը նուիրէ 303 ձեռագիրներ, որոնցմէ շուրջ 20-ը նախապէս մաս կը կազմէր Թաւրիզի Գրատան:

Հետևաբար կարելի է հղրակացնել, որ 1805—1973-ի ընթաց-
քին, Ատրպատականի մեջ գոյութիւն ունեցող ձեռագիրներէն 801 հատ
և տպագիր մատենաներէն՝ 115 հատ զրկուած են Ս. Էջմիածին եւ
Սյունիք, որոնցմէ 199 ձեռագիրներ այժմ մաս կը կազմեն Երեւանի
Մաշտոցի սնտան Մատենադարանի Զեռագիրներու հաւաքածոյին եւ
յուրակազրուած են բանասէրներու կողմէ :

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԹՈՒՂԹՔ. — 348, որմէ կը պակսին հետեւեալ 13 թուղթերը. 22, 114, 174, 269: Հետեւաբար ձեռագիրս ունի 335 թուղթք (670 էրեսք): ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ. — 37·7×27×10·5 հրմ.: ԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Շատ մաքուր, էրկսին, 26—27·5×17 հրմ.: Իւրաքանչիւրը սինակին՝ 25—28×7·5 հրմ.: Միջին լուսանցք 2 հրմ., ստորին լուսանցքները մինչեւ 7 հրմ.: ԳԻՐ. — Բոլորգիր, մեծատառ, սեւ եւ կինամոնազոյն թանաքով գրուած: Սկզբնատողերը, վերնագիրներն ու սկզբնատառերը կարմիր թանաքով: Յատկապէս պատրաստուած է եկեղեցիներու մէջ դործածուած թեան համար: ՏՈՂՔ. — 18—19: ՆԻՒԹ. — Թուղթ, բնութիւն, հասակելի եւ բամպակեայ: ԿԱԶՄ. — Կաշեպատ փայտ. նոր մնայու համար ալ կաշիին վրայ անցուած է սեւ լաթէ չապիկ: Առաջին էրեսին՝ արծաթեայ պահպանակը դեռեւս մնացած է, որ իբրեւ հայ արծաթադրծներու ձեռարուեստ, իր վրայ քանդակեալ ունի տասը ստաբիլաներու յոտնկայս նկարները: Կեդրոնը՝ իրանալ Գրիստոսը, աջ եւ հանակ կողմերուն՝ Ս. Աստուածածինն եւ Սարիամ Մագթազենացին: Խաչելութիւնը չըջապատած են քէրովքներ եւ սերովքներ: Արծաթ պահպանակի շորս եզերքներուն վրայ, փակագիր արձանագրուած է հետեւեալը. —

«ՍԲ ԱԾԱԾՆԱ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆ

ԹԱՐՎԷՁՈՒ, ԹՈՒԻՆ ՌՄԽ (1791), ՁԵՌԱՄԲ ՏՐ ՍՏԵՓԱՆԷԻ (Աճառեան՝ ՄՈՎՍԷՍԻ) Ի ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՍԲ ԱԼԵՏԱՐԱՆԻՍ ԱՐԾԱԹՆ ԹԱՐՎԷՁՅԻ ՍԱՐԳՍԻ ՈՐԴԻ ԹԱԴՈՍԻՆ ԵՒ ԹԱԴԷՈՍԻ ՈՐԴԻ ԵՂԻԱՋԱՐԻՆ ՈՐ ԵՏՈՒՆ ԻՒՐԱՆՑ ԾՆՈՂ. »: Մնացեալը որ 11 հրմ. տեղ կը գրուէ, կտրուած կորսուած է: Տախտակին վերի կողմը ազուցուած է ողակ մը, որմէ բարակ շղթաներով կախուած են 10 արծաթեայ խաչեր եւ մատանի մը, որոնք բարեպաշտական նուէրներն են ուխտաւորներու: Խաչելութեան վրայ գրուած է՝ Յ. Ն. Թ. Հ., որուն վրայ ալ Գրիստոս Բաղմեալ, մէկ ձեռքին խաչ եւ միւս ձեռքը՝ օրհնելու դիրքով: Կազմիս Բ. երեսը կորսուած է: ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ. — 24ան: ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — Յարատեւ գործածութեան մէջ գտնուած ըլլալով, բաւականին դեղնած եւ սեւցած են թերթերուն չրթները: Աճառեան՝ լաւ: ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — Թղ. 1ա—4բ, 11ա—11բ, 21ա—

21ր, 269ա: Մնացեալ դատարկ էջերը լեզուն են յիշատակագրութիւններով: ԽՈՐԱՆՔ. — Թիւով տասն են, այնքան զմայլելի գեղեցկութեամբ եւ արուեստով պատրաստուած դրչութեան այս հրաշալիքները, բոլորն ալ ոսկի, կապոյտ, կանաչ, կարմիր, նարնջագոյն եւ կինամոնադոյն երանգներու զմայլելի ծաղկումով, բոլորին վրայ ալ զանազան զիրքի թռչունները եւ ծառերու կանաչազարդ նկարները: Եւսերիոսի առ Կարպիանոս գրած զոյգ էջ ծանօթագրութիւնները առնուած են սքանչելի խորանաղարդերու մէջ, միշտ սիւնազարդ: Եւսերիոսի եւ Կարպիանոսի յաջող դիմանկարներն ալ պատրաստուած են հանդիպակաց զոյգ էջերուն վրայ: Համարարբառի տախտակները սիւնազարդ են եւ տարբեր մօթիւներով պատրաստուած: Իւրաքանչիւր Աւետարանի սկիզբը՝ կան աւելի պարզ ոճով պատրաստուած խորաններ, որոնք ունին նաեւ լուսանցազարդեր: ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ. — Շատ առատ եւ յաջող գործեր, կարմիր եւ դեղին թանաքով դժուած, զանազան մօթիւներով: Աճառեան՝ Բաւական արուեստաւոր, աւետարանչաց առաջին երեսներու խորանները շատ նուրբ եւ արուեստաւոր. այսպէս են նաեւ նոյն երեսներու զարդադրերը. էջ 5բ—10ա դրուած կամարները եւ էջ 12ա—20բ դրուած 18 մեծադիր տնօրինական պատկերները եւ էջ 22բ, 114բ, 174բ, 269բ դրուած չորս աւետարանչաց պատկերները նուազ յաջող են: ԺԱՄԱՆԱԿ. — 1311: ԳՐԻԶ. — Ծեր քահանայ: ԳԾՈՂ ԵՒ ՆԿԱՐՈՂ. — Թորոս Սարկաւազ, որ իր անունը յաճախ պատկերներու տակ եւ մէկ-երկու տեղ մանրանկարներուն տեղ հիւսելով կը յիշէ: ՏԷՐ. — Դրիշը՝ Ծեր: ՍՏԱՑՈՂՆԵՐ. — Խոստ Միրազ, Պրն. Աղբուղ, Խութլու՝ 1324-ին: ԿԱԶՄՈՂ. — Յուսէփ Արեղայ՝ 1448-ին: ՎԱՅՐ. — Վան՝ — Աղթամար՝ ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ. — Մարդադիր եւ թռչնագիր, ոսկի, կարմիր եւ կինամոնադոյն գոյններով: ԽՈՐԱՆՔԻՐՔ. — Թռչնագիրք եւ պարզ մեծատառ:

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, կաղմուած լման, սակայն հետագային մի քանի պակաս թերթերով: Հնատիպ դրչութիւն, պատմական կարեւոր յիշատակարաններով հարուստ եւ Հայ զարդանկարչութեան լաւագոյն դանձարաններէն: Ընտրուած բոլոր մօթիւնները արդիւնք են վառ երեսակայութեան եւ իբրեւ այդպիսին ալ Ատրպատականի Մելիք-Թանդեան Աղզային-Եկեղեցական Թանգարանի Զեռադրաց Հաւաքածոյին լաւագոյն զրգադիրներէն:

Զեռագիրս նախ ուսումնասիրած է Խաչիկ Վրդ. Դադեան, թիւ 33 համարին տակ եւ հրատարակուած Յակոբ Թօփճեանի կողմէ հետեւեալ խորագրով գործին մէջ՝ «ՅՈՒՅԱԿ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԱՅ ԴԱԴԵԱՆ ԽԱՉԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ», Վաղարշապատ, 1900, որուն Բ. Մասին մէջ, էջ 49բ—51բ, թիւ 33—73 համարներով մէջ կը բերուի Թաւրիկ

դտնուած 43 հայերէն ձեռագիրներու սլարզ ցանկ մը: Խաչիկ Վարդապետի եւ Հրաչեայ Աճառեանի համաձայն, ձեռագիրս կը պատկանէր Թաւրիզի Ս. Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոյն, որ կից էր Ազգային Առաջնորդարանին:

Ձեռագիրս Բ. անգամ ուսումնասիրուած է Հրաչեայ Աճառեանի կողմէ, եւ Հանդէս Ամսօրեայի մէջ առանձին յօդուածաշարքով լոյս ընծայելէ ետք, հրատարակած է ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ԹԱԽՐԻԶԻ, 1910, Վիեննա, էջ 70—71 եւ ԻԳ. ու ԻԸ.:

1968-ին ձեռագիրս այլ գրչագիրներու հետ Թաւրիզի Աղբայրին Առաջնորդարանէն փոխադրեցինք Մելիք-Թանգեան Թանգարանը:

Աւետարանիս էջերուն ստորին լուսանցքներուն վրայ նշանակուած են Համարարբառի մանրատառ համարանիշերը:

Կը բովանդակէ.

- 1.— ԹՂ. 5բ—6ա.— Ամուլնի Աղեկսանդրացւոյ:
- 2.— ԹՂ. 6բ—10ա.— Կանոնք:
- 3.— ԹՂ. 12ա—20բ.— Պատկերներ:
- 4.— ԹՂ. 23ա—113բ.— Աւետարան ըստ Մատթէոսի:
- 5.— ԹՂ. 115ա—173բ.— Աւետարան ըստ Մարկոսի:
- 6.— ԹՂ. 175ա—268բ.— Աւետարան ըստ Ղուկասու:
- 7.— ԹՂ. 270ա—338բ.— Աւետարան ըստ Յովհաննու:
- 8.— ԹՂ. 339ա—348բ.— Յիշատակարանք:
- 9.— Ցանկ եւ նախաբերութիւններ չկան:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.— ԹՂ. 5ա.— Միջակ բոլորգիրով եւ այլ գրչէ, սեւ թանաքով գրուած, աւելի ուշ ժամանակի մէջ:

«Ձառաջին եւ յետին կազմողս սուրբ աւետարանիս սուտանուն Յուսեփի արեղայիս: Կազմեցի սուրբ աւետարանս ի վայելումն Խոնա Միրազին, իւր հաւերն եւ եղբարն եւ իւր կողակցին եւ զաւակացն: Եւ Տէր Յոսնեային եւ իւր հոգոյն, եւ յամենայն ժողովրդեանս քաղաքիս, խոճենացն եւ խաթունացն եւ տղոցն, մեծի եւ փոքու առհասարակ. ամէն:

Ով դաս քիչից. որք հանդիպիք ի սմա կարդալով կամ անիրականելով յիշեցէք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զժողովուրդն, զերեցն, զմեղապալս կազմողս: Եւ միով բերանով Աստուած ողորմի ասացէք եւ մեր յիշեցելոցս, եւ ձեր յիշողացդ առհասարակ ողորմեսցի, ամէն:

Ի ԹՎ. Հայոց ՊՂԷ (1448) կազմեցօ»:

ԾԱՆՈԹ.— Ընդդռնուած տողը կարմիր թանաքով գրուած է :
Յիշատակարանս անձանօթ է եղած Լ. Ս. Խաչիկեանին, որուն համար
ալ ներատուած է յի. ԴԱՐԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ՀԻՇՄԱՍԿԱՆ-
ՐԱՆՆԵՐ անուն զործին Ա. Մաս, 1401—1450 թթ. հատորին մէջ,
1955, Երեւան :

2.— Թղ. 6ա.— Տէր Յիսուս ողորմեա պարտաւեղ¹ գրչի թո-
րոսի ամէն եւ յիշողացտ. ամեն :

3.— Թղ. 10ա.— Անվարժ գրչէ, սեւ թանաքով գրուած .
Յիշատակ գրեցաւ ի ի (կրկնուած) սուրբ Աւետարանս անուն
տարայժամ խասակաւ աւուրց Շնորհարի Քրիստոս փոխեալ :

4.— Թղ. 10բ.— Բոլորգիր, սեւ թանաքով եւ այլ գրչէ .
Ոյ դասք լուսերամից եւ դասք քահանայից : Յիշեցէք ի մաքրա-
փայլ յաղաւթն ձեր, եւ հաւատարիմ ժողովուրդք, որ կայք առաջի
սուրբ սեղանոյս եւ աւետարանիս, հայեցեցէք ի Քրիստոսէ առողջու-
թիւն եւ մեղաց թողութիւն . յիշեցէք զսլր. զԱղլուղէն, եւ զԾնաւղս
իւր Զաքարէն եւ զմայրն իւր զՍորղան, Վահրամն եւ զանդրանիկ զոր-
դին իւր զՄուղուլթայն . յիշողքդ աւրհնեալ լիջիք ի Քրիստոսէ, եւ յա-
մէն տաւնի ա. ժամ առնեն պր. Աղբուղին եւ ինքն Քրիստոս զձեզ յիշէ
իւր յարքայութիւնն, ամէն : Տէր Աստուած :

5.— Թղ. 85ա.— Սեւ մատիտով, շեղագիր .

Յ. Գ. Ռուբինա Մ. Թանգեան Գրիգորեան, 1946 XII 2, Թաւ-
րիզ, IRAN.

Թղ. 110բ.— Յ. Գ. Ռուբինա Մեկիւթ-Թանգեան, 1946 XII 2,
Թաւրիզ, Իրան :

ԾնԹ.— Ռուբինա Մեկիւթ-Թանգեանը Տ. Ներսէս Արքեպս. Մե-
կիւթ-Թանգեանի եղբոր՝ Սիմոնի տիկինն էր, որ իր գաւակներով կը
րնակէր Առաջնորդարանին մէջ :

6.— Թղ. 173բ.— ա.— Տէր Յիսուս ողորմեա մեղապարտ գրչի
թորոս Սարկաւադ, ամէն :

բ.— Այլ գրչէ եւ բոլորգիր.—

Քրիստոս Աստուած քոց սրբոց Աւետարանչաց բարեխաւու-
թեամբ ողորմեայ Աղառչահին եւ կենակցին իւրոյ Գաւհար տիկնայ
եւ եղբար նորին սիր Ստեփաննայ եւ Առաքելին : Վասնցի բազում
ինամբ կրեցին ի վերայ մեր. խնամակալն Աստուած ազատեսցէ զհոգի
սոցա, յամենայն մեղաց եւ դատեսցէ ընդ հրեշտակս : Ազատողին մե-
րոյ Քրիստոսի Աստուծոյ մայրէն է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ,
այժմ եւ յաւիտեան :

¹ Ամառեան մոռցած է ամեջ քառը :

7.— ԹՊ. 173թ.— Թերափարժ զրչէ, շեղադիր մեծատառ, սեւ թանաքով.

Քրիստոս Աստուած Երեստես քո սուրբ աւետարանչացն բարեխաւսութեամբ պահեալ զՈվաննս, Նազարէթի (Նաւքարէ) պարոն Ոսոփին որ խոստացել է տարին մին մամ: Յուր որ զնայ Քրիստոսի աղաթնն հետն լինի, յիւր մեղաց թողութիւն առնէ: ՌՆԳ. (1954) (Աճառեան՝ թուականն մոռցած է):

8.— ԹՊ. 268թ.— Մանր բոլորդիրով եւ կինամոնադոյն թանաքով.

Տէր Երեստ ողորմեա մեղապարտ աշխատողի Թորոս Սրկի. ամէն:

9.— ԹՊ. 268թ.— Մեծատառ բոլորդիր, սեւ թանաքով (բուն գրիչէն).

Սրբոց աւետարանչացն բարեխաւսութեամբ Քրիստոս Աստուած ողորմեա ինձ մեղապարտ գծողին Մեր քահանայի եւ ծնողաց իմոց եւ ազգականաց. յիշեսցիք զաւակն իմ զՄարգարէ եւ գեղբաւր որդին զԹակոր, եւս առաւել զՇնորհիւր որ բազում աշխատանք կրեաց ի վերայ մեր. ազատեաց է մեղաց եւ ծնողաց եւ ազգականաց թողութիւն շնորհեալ (շնորհեացէ) Քրիստոս Աստուած, ամէն:

10.— ԹՊ. 270ա.— Անփարժ գրչէ, սեւ թանաքով եւ բոլորդիրով.

Քարեխաւսութեամբ սուրբ աւետարանչացն: Քրիստոս Աստուած, ողորմի Եակոր փարդապետին. ամէն: Եւ Մարչային, ամէն, եւ յիշի, եղիցի:

11.— ԹՊ. 333թ.— Կինամոնադոյն թանաքով եւ մտնր բոլորդիրով.

Տէր Երեստ ողորմեա մեղապարտ գրչի Թորոսի, ամէն (Աճառեան՝ չունի):

12.— ԹՊ. 339ա—342ա.— Մեծատառ բոլորդիրով եւ սեւ թանաքով.

Սորին բարեխաւսութեամբ Տէր Երեստ, ողորմեացի գրողի սորա Մերի քահանայի եւ ծնողաց իմոց եւ զաւակաց եւ ազգականաց իմոց եւ աւտարաց առհասարակ ամենայն հաւատացեւոց, ամէն:

Եւս առաւել ողորմեացի եւ ընդ երկայն աւուրս արասցէ զՍտեփաննոս եւ զծնողս սորա արքայութեանն արժանի արասցէ:

Աստանաւ իրաւապէս հատուցուք փառս ի սկզբան. եւ որ ընդ անըսկզբան. եւսակի եւ եղական եւ եւսփափազ փառաւորեալ սրբոյ անդուգական երրորդութեանն. նմա փառք յաւիտեանս, ամէն: Այսմ

անծայրածաւալ ծովէս բարժանեալ, վտակք աստուածային դէտողն, առ ի յարբուցումն դեղեցկաչէն բուրաստանին:

Ուռեղելով զստեղնայսն փթթինազարդ ծաղկանց: Կենսացուցանել զսրբասիրաց անձինս: Ո՛վ նորագոյն հրաշիցս եւ յաւետարաղ ձայնացս, քառահոլով ընթերակայքն, բողբոջ արփիազարդ դրամատին. ճեմս առեալ կարմրելիւն եւ լուսատեսիլ մարգրտափայլ բեղնաւորեալ ծիրանակիր թազաւորականաւ: Զհոլանս երկնի եւ ծովու բերելով զտիպ, ըստ գարնանային ծաղկաթաղ գունատեսիլ. երին երին բերելով զհոտ անուշութեան, որպէս վարդն յաւրինակ արեամբ նահատակեցոցն. եւ համասպարամն սպիտակագգեստ. դմարդարտի առեալ զնմանութիւն. ի դարդ պայծառութեան կուսանացն: Զնոյն եւ երկնապունակ ծովանմանն. նարդոս. դագդի ազգի հանդէս նահատակութեան. դառաքինեացն բերելով զկերպ: Յորս ընդ ոլորտս տիեզերաց շնդեալ զհոտ անուշահոտ յոգիս մտեցոցն ի հարսանիս երկնաւոր փեալին: Ապա եւ զի՛նչ ծիրանակիրն մանուշակ զթազաւորականն զդեցեալ ըզգոյն: բերեալ դաւրինակ երկնաւորին. մինն միայն ընչրեալ եւ գատեալ բոլորաստեղն բաղձանաւք. ոչ ոք նման նմա: Դի խաչին կամաւ մատուցեալ զանձն պատարաւ կենդանոյն հաւր: Եւ դիրկս արկեալ համագումար երկոտասանն առաքելականն գնդի. ընդ չորս բարժանեալ յաղակս քարոզութեան չորս անգլին աշխարհիս. երիս, երիս քառանգլինակ գերբորդութիւնն եղեալ պահապան. առաքելով զնոսս երկուս երկուս. վեցեակ թուով. ընդ վեց դարու կենցաղոյս. առ ի մերժել զորոմն ապականապիր բանսարկուին: Ապա եղեալ դրուակ եւ մատանի. ի վերա ալլոց եւս ութեակ թուոցն. զՄաթթէոս, Մարկոս, Ղուկաս, Յովհաննէս. որք քառիւք վտակաւք. աւժընդակեալ հոգւոյն ազդամբ. հնչեցուցանեն զփողոս. ի լսելիս ընթանուր բնաւիս. առաքելական բայիւք: Մատթէոս գմարդեղութեանն ցուցանելով զկերպ: Որպէս վարդն բազմաթերթ. կարմրագունակ անուշահոտ, զմարդկան դաժանութիւնս հոլովէ. լսելով ի քիմս անուշահոտ. զաստուածային տրնաւրէնութեանն զգիտութիւն: Ապա եւ համասպարամն. Մարկոս, թողեալ զներկայիցս բազմաստեղնութիւն առիւծաբար յարձակեալ ի վերա դժբողին. կորդեալ եհան զմեղ ի մեղսաթաւալ. ոյրջացեալ մեքենայից նորայ. լուսերանգ մարգրտափայլ սպիտակագգեստ աւազանին շնորհաւք. դարդարեալ խառնեաց զմեղ ի յերամս աստուածագգեստ լուսեղէն հրակերպիցն: Զի՛նչ եւ երկնազունակ ծովանմանն նարդոս. զղուկասու առեալ զկերպ. յաղագս հոտոյն անբաւութեան. որ զնաւորդոս հանդերձ ծովային կենդանեաւք առհասարակ միահաղոյն զհոտ իւր. շնդեալ թմբրեցուցանէ զբնաւս առ ի լուսաւորել զբոլորս իւր առակախաւս աստուածային վրտակքն որպէս եղն ամուլաց տրոհն:

լով արաւրաւ աւետարանին առ ի խել զիտու մեղացն . եւ կակղացու-
ցանել ըստ իւրն կենաց . առ ի յընդունել զյուծ տպաշխարութեան : Ո՛վ
սլատուական անուշահոտ լիւնջ մանուշակի . ծիրանակիր թագաւո-
րութեանդ Յովհաննէս . որ զատեալ յարժանեցար ՚ի յոքունց ընկե-
րացդ . կրելով ՚ի չեղ զթաղաւորն երկնաւոր . եւ որպէս արծիւ սլաթեւ
բարձրացեալ ի վերոյ փան դերկինս զծնունդ հայրական առանձնակի
ընթացեալ . հնչեցուցեր ՚ի լսելիս համասեռիցս ծառիկելով զլրիպողին
դաւանութիւն . յորս եւ դու ճողովրեցար ՚ի սայթաքմանէ զնացից
նորա . անաղտ պահելով զկուսութեան առաքաստն . հրաւիրեցեր զմեզ
լինել ընդ ուղղեկից . արձանակդ հասանելով լուսաւոր ճանապարհաւ .
առաւուտել ընդ մեաւք հանդերձ առ արեգակն . . .

— Փառերգութիւն չորս Աւետարանիչներու մասին .

Թղ. 339բ-341բ — «... Հանդերձ առ արեգակն արդարութեան ,
միածին որդին Աստուծոյ , առ որ անձկացեալ եմք ունելով դքեզ քա-
րիխաւս Ծերի դժոյղ սորա եւ ծնողաց իմոց . ամէն :

Ծնորհիւ Տեառն սկսայ եւ ողորմութեամբ նորին կատարեցի .
դեղեցիկ աստուածային բուրաստանս . (Թղ. 342ա) յորում ծա-
ռատունկք քառադէմք , բողբոջք սաղարթ առեալ ըստ դարնանային
եղանակացն չարաբերութեան . բերելով յինքեանս , զոստն ուղէշար-
ձակ , զտերեւն բոցափայլ , զծաղիկն բիւրազան , զպտուղն քաղցրա-
համ եւ անուշահոտ , տալով որդիոց մարդկան , ի վայելումն կեն-
ցաղավարութեանս :

Յամի , հարիւրից եւ թնանց եւ տասանց վեցից , տարբերութեան
Հայոց տումարիս , թիւ . ԶԿ . (700+60+551=1311) , եւ յոգնամեղ եւ
տառապեալ զրիչս Ծեր քահանա , լանկ հանեալ աւարտեցի զսա լա-
յում ջանիւ . եւ մեծաւ աշխատութեամբ , յամենալաւ եւ ի ստոյգ աւ-
րինակէ . զոր ՚ի բաղմաց վկայեալ , ստացալ զսա գանձ անուպակա՛ն լեռ-
կինս , ուր ոչ դոզ մերձենալ , եւ ոչ ցեց ապականէ : Ի վայելումն ման-
կանց եկեղեցւոյ նոր Սիոնի : Յամս աստուածապատիւ Տեառն Կոս-
տընդի Հայոց Կաթողիկոսի (Գ . Կեսարացի , 1307—1322) :

13 .— Թղ. 342բ .— Թիւ 1-ի զրիչէն , բուրգիւրով , մէկ սինա-
կի մէջ , սեւ թանաքով .

Ո՛վ դասք քահանայից , յորժամ ընթեռնուք զգուրբ աւետարանս
լիշեղէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զանախժան զսուտանուն Եպիսկոպոս Ե-
րուսաղիմայ յՏէր Աբրահամ Մսրցին , որ հանդիպեցալ ի Դավիթդ , ի
Թուրի Հայոց մեծաց ՊՂԳ . (1444) յաւգոստոս Է . շիշուղքս Քրիստոս
յիշէ :

ԾԱՆՈԹ.— Հմտ. Լ. Ս. Խաչիկեանի ԺԵ. ԴԱՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ Գործը, էջ 577, արտատպուած Հ. Աճառեանի ԹՈՒՐԻԶԻ ՅՈՒՅԱԿ-ԷՆ (էջ 73)։ Աբրահամ Եպս. Մարցին, Միաբան Ս. Երուսաղէմի, նուիրակութեան պաշտօնով Թաւրիզ կը մեկնի 1444-ին, եւ 1445-ին ալ Արդնի «Երկայնընկուղեաց» վրանքը։ Իր մասին յիշատակութիւն կայ նաեւ Երուսաղէմի Ս. Յակովբեանց Վանքի թիւ 25 եւ 1853 ձեռագիրներու յիշատակարաններուն մէջ (Հմտ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունիի՝ ՄԻԱԲԱՆՔ ԵՒ ԱՅՅԵԼՈՒՔ ՀԱՅ ԵՐՈՒՄԱՂԱՅԻՆ, էջ 3)։

14.— Թղ. 342բ—343ա.— Թիւ 2-ի գրիչին կողմէ, բարդեր, մեծատառ եւ չորս սինալներու մէջ։

Կարողութեամբն ամենակային Աստուծոյ Հայր անմահի, որդոյ միածնի եւ ազատիչ սուրբ Հոգոյն, եղեւ Հրաման յԱրարչէն ամենեւորն որ ետ շնորհ դարձման ի յանցաւոր աշխարհէս. եւ ի մեղաց դարձումն, եւ ճանաչել զճանստարհս արդարութեան Խոսքովայ որ կոչեցեալն է Մամայխաթուն, ետ ի Հայայ արդեանց իւրոց Ճ.ԴԿ. (100+(4×60=240)=340), ի նուէր սուրբ կենսաբեր սրանչեղործ սուրբ Աւետարանիս, որ է սայ բժիշկ Հոգոյ եւ քաւիչ մեղուցելոց։

Բարեխաւսութեամբ սուրբ աւետարանիս եւ սրբոցն Աստուածածնին թողջէ Քրիստոս զյանդանս Մամայխաթունին. ամէն։

Ով դասք լուսեբամից յիշեցէք ի մաքրափայլ եւ մեղսալքաւիչ յաղաթս ձեր զՄամայխաթուն, եւ զծնաւդսն իւր զԽաչիկ եւ զԹանդախիկն։ ՉՍարդիս, աղբրաց Գրիգորիկն, զՅովանէսն, զԹորոսն, զՄկրտիչն, զՀոռոմոսիկն, զԱվան, զԳորդիս, (Թղ. 343ա) եւ զաւագտիկիսն։ ՉՇրվանն եւ զԱւագի մայրն, յիշեալիք ի սուրբ յաղաթս ձեր եւ Քրիստոս զձեզ յիշէ, ամէն։

Ով մանգունք նոր Սիոնի յիշեցէք ի սուրբ պատարագս ձեր Մամայխաթունն, Հաստատ մատուցէք Յայտնութեան Ճրարալլուցին, զՀամբարձմանն, եւ զԱստուածածնի պատարագն անթերի. եւ այս սուրբ Աւետարանիս պինձ եւ ծախս եւ դրաւական ոչ յիշի՞, եւ ով որ յանդգնի կամ ծախել կամ դրաւ կանել կամ բաշխել, ընդ արինաւք դատի. ամէն։

Եւ յայսմ ժամուս կարգեաց Մամայխաթունն զԿոստանդ քահանայ իւրն Հոգեւոր զաւակ եւ ետ Մամայխաթունն զսուրբ աւետարանս ի ձեռն Կոստանդ քահանայի, եւ այլ ոչ ում խաւք եւ դաւէ Հետ այս աւետարանիս, չկայ ոչ որդոյ եւ ոչ դատեր։ Բայց Կոստանդ քահանայն դիտէ, եւ Քրիստոսի փառք ամէն։

³ ԱՅՈՒՆԻՈՒՄ՝ ոչ գիմ։

⁴ ԱՅՈՒՆԻՈՒՄ՝ անպատճառ լիմի եւ ոչ ոք...

15.— Թղ.— 343ա.— ի վրայ, նախորդ յիշատակարանին որպէս շարունակութիւն, սեւ թանաքով եւ մեծատառ բոլորովիւ—չեղազրով, անվարժ գրելէ զրուած է.

Յիշեցէք զԴոստանդն զի աւետարանս նմայ է, հաստատու Յիշեցէք զէլիսաթուն եւ զԳերգի եւ զԼուլուն Յիշեցէք զԴաւիթն եւ զԳրիգորն եւ զմայրն իմ եւ զՈղորուն ի Քրիստոս Աստուած ողորմի ոյ զՈւղլուն յիշե. Յիշեցէք ի Քրիստոս զԴուրգանն, եւ տղայ հասակաւ որ փոխեցաւ ի Քրիստոս զԴուրաթշահն իշեցէք եւ Աստուած ողորմի ասցէ (ասացէք). ամէն տարի Գնդի. $(3 \times 50 = 150) + (4 \times 60 = 240) = 390$ խոստացաւ:

16.— Թղ. 343բ.— Այլ զրիշի մը կողմէ, սեւ թանաքով եւ մեծատառ չեղազիր.

Ոյ դասք լուսերամից յիշեցէք ի մաքրափայլ եւ ի մեղմաքաւիչ յաղթած ձեր զպարոն Դովաշան եւ զամուսին իւր ըզնիզութիւնիւր եւ զԱստուածատուր զաւակն իւր Ուսուֆշան եւ զհանդուցեալ ծնողս իւր զՍաշնամ (զՍօշնամ) եւ զԻլլատ իսթուն, եւ ի զաթմեկիքի ծնողայն Մինակեցն եւ Միրաթին Թ. (իսթուն): Ոյ հաւատացեալ Ժողովուրդ, ոյ հանդիպիր, իւրեանց մեղացն թողութիւն խնդրէք եւ Աստուած զձերնոյ (զձերն ոչ) յիշէ:

17.— Թղ. 342բ.— Մանր բոլորզիր, սեւ թանաքով, ճիշդ ներքեւը Արրահամ Մարցի Եպս. ի յիշատակարանին, բաւական վարժ գրելէ.

Ոյ դասք քահանայից, յորժամ ընթեռնուք զսուրբ աւետարանս յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր զանարժան զսուտ⁵ Եպիսկոպոս Ալրնջեցի, զՏէր Ազար Ապրակունեցի, որ հանդիպեցայ ի Թաւրիչէզ, ի Թվ. ՋնԵ. (1506). ոյ կարդայ Աստուած ողորմի ասէ մեզի եւ նորա:

18.— Թղ. 342բ.— Էթին Ներքեւ, 5 տող միասին, նստրգիր—չեղազիր, սեւ թանաքով, վարժ գրելէ մը.

Ոյ դասք լուսերամից յիշեցէք ի մաքրափայլ եւ ի մեղմաքաւիչ յաղաւթս ձեր զլուսեղէնն եւ զկենակիցն իւր զԹանգիսթունն, եւ զիւրենց զաւակն զՋիհանմեկիքն եւ զԴուրատանն. եւ խնդրեցէք սոցայ մեղացս թողութիւն եւ Քրիստոս զձեզ յիշէ իւր Թողութիւն եւ ձեզ փոխարէն տացէ յիւր յարքայութենէն ամէն: Քրիստոս, Աստուած:

19.— Թղ. 343բ.— Թղ. 342բ.— գրելը ըլլար կարծէք, մեծատառ բոլորզիրով, կիսամոնապոյն, ամբողջ էջին վրայ զրուած է հետեւեալը.

Ոյ դասք լուսերայից, յիշեցէք ի մաքրափայլ եւ ի մեղմաքաւիչ յաղաւթս ձեր զՄանախաթուն եւ զԾնաւղսն իւր զՎարդն եւ

⁵ Անտեան՝ զաւտեան:

զկանանց տիկինն զԶաւայանն եւ զծնաւդսն իւր եւ դուք յիշեալ յԻֆիմի Գրիստոս, ամէն եւ յիշեալ զսիր Ստէֆն յաղաւթս ձեր, եւ զԶաւայանն, եւ զՍիրախաթունն եւ զծնաւդսն իւր, ամէն:

Ով դասք լուսերամից յիշեալք ի մաքրափայլ եւ ի մեղսաբաւ ինչ յաղաւթս ձեր զԱւաքն եւ զծնաւդսն իւր զԽաչիկ քահանայն եւ զԵլէն (յիշէն) տիկինն: Եւ եկն պարոն Աւաքն իւր կաման եւ եմոտ միաբան սուրբ Աւետարանիս եւ ի հալալ արդեանց խոստացաւ ի յամէն տարի Բ:ԴԿ. $(2 \times (4 \times 60 = 240) = 480)$ ձիթաղին հասցնեմ կաթողութեամբն Աստուծոյ:

Երեսնայնք եւ զՀովսեփեայն եւ զծնաւդսն իւր, եւ զկաղկաղարդ (զձաղկաղարդ) զղաւկն իւր զՅովանէս, քաղմեայտամանակեայ:

20.— Թղ. 343բ.— Մի ալլ գրիչ աւելցուցած է.

Ով դասք լուսերամից յիշեցէք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զԱմելիքն եւ զԽանմելիքն, որ միայրան կոչեցաւ միայրան սուրբ Աւետարանիս:

21.— Թղ. 344ա.— Սեւ թանաքով, անվարժ գրիչէ, շեղագիր գրուած.

Էս Խոճայ Շահնագար, համեմեցի, տվի սուրբ խաչիկ յաւետարանին, մէկ տքան. վախմ. Աստուած իմ մրատըս տայ:

22.— Թղ. 344ա.— Ալլ գրիչէ, շեղագիր-բոլորգիր, սեւ թանաքով եւ թերավարժ անձէ մը.

Ով դասք լուսեղէք երամիցք, յիշեցէք փաքափայլ եւ մեղսաբաւիչս յաղաւթս Ներրախադույս եւ զծնաւդսն իւր: Եւ Յովանէս եւ Որհնաթունս եւ զեղարն իւր զնաջաղինս, եւ զիւր դասակս Շաղիլայն, եւ զԼուրարաքչախս ծառայս Աւետարանիմս Աստուծոյ ծառայ սիրած աւետարանիս եւ զՄկրտիչս յիշեցէք ի Գրիստոս, Բախտղույս, ամէն տարի Ժ:ԴԿ. $(10 + (4 \times 60 = 240) = 250)$ տամ Շամշտտինս: Ի՞նչ. $(50 + (4 \times 60 = 240) = 290)$ ողջ տայ ի սուրբ Աւետարան:

23.— Թղ. 344ա.— Ալլ գրիչէ, կենամոնաղոյն, շեղագիր.

Ով դասք լուսերամից յիշեցէք զՅոհանէսս եւ զկենակիցին իւր Սուրաթխաթունն եւ զուսական իւր զՍանվէլն եւ զՍանվէլն եւ զիւր կենակիցն զԽէրխաթունն, յիշեցէք ի սուրբ աղաւթս ձեր, եւ զՇոնոֆոր տիկինն ալլ յիշեցէք:

24.— Թղ. 344ա.— Ալլ գրիչէ, կենամոնաղոյն, նախորդէն տւելի վարժ անձի գրութիւն.

Ով դասք լուսերամից յիշեցէք ի մաքրափայլ եւ ի մեղսաբաւիչ յաղօթս ձեր Ստեփան եւ զկենակիցն իւր զՂարիպխաթունն եւ զծնողս իւր զԽաչիկն եւ զՆազմելիքն, զԴանիէլն եւ զԴոնարն եւ զհարազատ որդիքն իւր: Եւ զԱմիրուսն եւ զՄէլիքայն եւ Գրիստոս զձեզ յիշէ:

25.— ԹՊ. 344ա.— Սեւ Թանաքով, չեղադիր, նախորդէն տարբեր զրիչէ՛.

Ով դասը լուսեւրամից որ կար առ ի սուրբ սեղանուս եւ սուրբ աւետարանիս, յիշեցէք ի մաքրապիայլ աղաւթս ձեր ներաւտին եւ զծնոցս իւր պարոն Թուշերն, Մամալտիկին, եւ պարոն Աստուածայտուն եւ Աւետիորն ի յաղաւթս ձեր. յիշողն աւրինէ՛ զձեզ :

26.— ԹՊ. 344բ.— Սեւ եւ կարմիր Թանաքով, բոլորգիր, վարժ զրիչի գործ .

Ով դաս լուսեւրամից յիշեցէք ի մեղսայբաւիչ յաղաւթս ձեր եւ ի մաքրապիայլ, զիս զանարժան ծառայս Աստուծոյ զԽութլուն ու զիւր դեռայրուս նորածին տղայն զԱմիր Սարգիսն եւ զիւր Հայրն եւ զմայրն եւ միարանեցայ սուրբ աւետարանիս որ յամեն տարի անխափան տամ Ա. լրտ. (լիտր) ձէթ յեկեղեցին : Ով որ զայս գիրս ջնջէ, ինքն ջնջի ի դպրութիւնէ կենացն : Եւ զիս զանպիտան եւ զանարժան ծառայս Աստուծոյ զՏէր Զաքարիէս եւ Աստուած յիշողացդ ողորմեսցի, ամէն, ամէն . . . :

Ի Թվ. Հայոց ԶՀԳ. (1324), ի Համարարձման Տաւնիս :

27.— ԹՊ. 344բ.— Միայն սեւ Թանաքով, նախորդէն մեծ բոլորգիրով եւ վարժ գրիչէ՛.

Ով դասը լուսեւրամից, յիշեցէք ի մաքրապիայլ եւ ի մեղսաբաւիչ յաղաւթս ձեր զպարոն Յակոբն եւ զծնաւզսն իւր զՍարգիսն եւ զՄամերն եւ զկենակիցն իւր զՍէլիք եւ զծնաւզսն իւր զԴաւիթն եւ զԿիրակաթունն եւ զծնաւզսն իւր, եւ յամենայն տարի բ. պատարագ տան մեծ տաւներոյն, Ա. Յակոբայ եւ ա. պատարագ Մեղէքին եւ Քրիստոս զձեզ յիշէ ով դասք քահանայից⁶ :

28.— ԹՊ. 344բ.— Սեւ Թանաքով, անվարժ զրիչէ, մեծատառ չեղագիրով .

Յակոբն եւ Մեկիքիսթուն ԲՃ. ԴԿ. (200+(4×60=240)=460) յիշատակ տվին ի յաւետարտնս եւ յեկեղեցին որ է Աստուածածին, վասն երուսաղեմայ ճանապարհին որ Հասաւ ի Քրիստոս, տէրն մեր :

29.— ԹՊ. 345ա.— Սեւ Թանաքով, բոլորգիր, բաւական վարժ զրիչէ՛.

Ով դասը քահանայից եւ հաւատարիմ ժողովուրդք որ կացեալ կայք առջի սուրբ սեղանոյն եւ առաջի սուրբ աւետարանիս, ասացէք Աստուած ողորմի եւ յիշեցէք յաղաւթս ձեր զՀոռոմշահն եւ զկենակիցն իւր զՄամալտիսթունն. եւ զիւրենց զաւակն զԱմիրշահն : Եւ զՄամալտիսթունի մայրն զՆազիսթունն, որ է Գրիգորին եւ Գոհար—

⁶ Ամստեան մոռցած է ընդգծուած բառերը :

նազիրն դուստրն եւ Քրիստոսս զձեզ յիշէ յիւր յարքայութիւնն եւ առնին սոցայ յամէն տարի: Դ: Ժամ: Բ: արարել ԵՇ: , Մամայխաթունին եւ Ամիրչին, եւ Բ: Քրիստոսի Յարութեանն: Ե: Հոռոմչին եւ: Ա: Նալխաթունին, եւ յուր որ այս աւետարանս լինի, անպատճառ յիշեն եւ զԴ: Ժամն առնեն: (Աճառեան՝ Կ: Դ: Ժամն առնեն):

30.— ԹՊ. 345 ա.— Սեւ թանաքով, անվարժ գրելէ, նախորդէն տարբեր, չեղադիր:

Ով դասք Քախանայից եւ խաւատարիմ ժողովուրդք որ կաց-
եալ կայք առաջի սուրբ սեղանուն եւ սուրբ աւետարանիս եւ յնշեցէք
զուարթն իմարկրծելն եւ զծնոցս իւր Զաքարիեն եւ իմորիշեն եւ Սար-
գաթմիչն ի աղաթս ձեր եւ Աստուած զձեզ յիշէ եւ զԱմգայթուն
(Շամչայխաթուն) յիշեցէք աղաթս ձեր: ԶՇախերն եւ կենայկիցն Ա-
զիրն եւ զաւակն իւր զՄամայտիկին եւ զՇախն եւ զԱխաթունն եւ
Աստուած զձեզ յիշէ:

31.— ԹՊ. 345ա.— Ուսե թանաքով, չեղադիր, թերավարժ
գրելէ:

Ով դասք լուսերամից յիշեցէք ի մաքրայփայլ եւ ի մեղաց⁷
քաւիչ յաղաւթս ձեր զԴամուրն եւ զծնաւղսն իւր զԱստուածատուրն
եւ զմայրն իւր Եմնայխաթուն եւ զեղբայրն իւր թուխթամուրն եւ
զվաղմանեալ կապակիցն իւր զԹաւրէժմիչին: Յիշելոցք եւ իշողայդ
ողորմեսցի Քրիստոսս եւ շնորհեսցէ ձեզ ի յիւր յողորմութենէն, ամէն:

32.— ԹՊ. 345բ.— Այլեւայլ գրիչներէ, սեւ թանաքով, չեղա-
դիր-բոլորդիր դրուած:

ա.— Ով դասք լուսերամից, յիշեցէք ի մաքրայփայլ եւ ի մեղ-
սայքաւիչ աղաւթս ձեր զՄիննան եւ զիւր կենայկիցն, զՄինայն եւ
յիշողն աւրհնի Աստուծոյ եւ ի տարին: Ե: լիար⁸ ձէթ յիշատակ:

բ.— Ով դասք լուսերամից յիշեցէք ի մաքրայփայլ եւ ի մեղ-
սայքաւիչ աղաւթս ձեր զԽանգուցեալ ի Քրիստոսս զՇնոխորն, Ղիմաթն
եւ զծնողն իւր զԽոռոմչայն եւ զկենայկիցն իւր զԴուլաթն եւ զեղբարն
իւր զՏէր Տէրն յիշեցէք ի Քրիստոսս եւ ի տարին աւր մի զաւադ Խիզ-
չարաթին պատարապն մատուցանեն եւ որ քաղանայ (քահանայ) որ
աւետարանիս տեր լինի եւ թախսիր արնէ ի մատուցանելն դատած եւ
կապած լինի ի Քրիստոսս:

գ.— Ով դասք լուսերամից, յիշեցէք ի մաքրայփայլ եւ ի մեղսայ-
քաւիչ յաղաւթս ձեր զԽիւստամն սառանճեւ (սառանճն) ու զիւր զկե-
նայկիցն Զիկտիլ (Զիկտիլ⁹) եւ զիւրն զծնաւղսն, յամեն տարի Բ:

⁷ Աճառեան՝ մեղայ քաւիչ:

⁸ Աճառեան՝ լիար:

պատարագ է : Տաւնին ու դասկին , ա . ' յմըստամին : Ա . Իկտիշին Աստուած յիշէ զիշատակսն (զիշողսն) :

դ . Յիշեցեք ի Քրիստոս զՄատառն⁹ եւ զծնողն իւր զԱլիզտիկին ի Քրիստոս եւ զիշիշուկն եւ զծնողսն իւր զԴաննի եւ զաղբրացն ի Քրիստոս եւ յիշողն աւրհնեալ Աստուծոյ , եւ զԱղմուրն եւ զծնողսն իւր :

ե . — Ով դասք լուսեւրամից յիշեցեք ի մաքրաշփայլ աղաւթս ձեր զՇնորհոր տիկինն եւ զծնաւդս իւր Ստեփանոսն եւ զմայրն իւր Սամայխաթունն ի աղաւթս ձեր :

զ . — Ով դասք լուսեւրամից յիշէք յաղաւթս ձեր , զՍիրունն եւ զկողակիցն իւր զՀայոցն եւ զաւակն իւր զՇնորհոր տիկինն եւ զգրոցն եւ զԳրիգորն եւ Աստուած զձեզ յիշէ :

33 . — Թղ . 346ա . — Այլեւայլ դրիշներու կողմէ , սեւ թանաքով , շեղադիր-բոլորդիր , անյարժ գրիշներ՝ զանազան տեսակի զիրերով .

ա . — Ով Դասք լուսեւրամից յիշեցէք ի մաքրաշփայլ աղաւթս ձեր զպարոն Ըսանոսն եւ կենայկիցն իւր զՓոքոտիկին եւ զաւակն իւր Շնորհաթիկինն (Շնորհաթիկինն¹⁰) եւ Շամխաթունն եւ զՊատրն եւ Շամչատին եւ պարոն զԱլիքինշէն¹¹ եւ զիւր կենակիցն Աւագխաթունն եւ Ուրառաշայն եւ իմութլումեիքն եւ զծնողսն Աւագխաթունին , պարոն Լուսերն , կենակիցն իւր Թամթախաթունն , եւս Արարմեիքն եւ Արսամեիքն որ կոչեցան միաշրան սուրբ Աւետարանիս եւ Մերունն եւ Ասիւն¹² . յիշողն աւրհնի ի սուրբ տետարանիս Գիրախաթունն¹³ եւ Պախարատինն , Մամախաթունն :

բ . — Ով դասք լուսեւրամից յիշեցէք ի մաքրաշփայլ եւ ի մեղոսաշփախ յաղաւթս ձեր զՓահլաւան Էվատշայն եւ զծնողսն իւր զՀունարն եւ զԱւագտիկինն եւ զկենակիցն իւր զՄաթախաթունն¹³ եւ զծնողսն իւր որ միարանեցան աւետարանիս եւ Քրիստոս զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւնն :

Երիշեցէք եւ զՄիսիթար եւ զծնողսն իւր Ռ . Ղեղն եւ Քրիստոս զձեզ յիշէ :

դ . Ով դասք լուսեւրամից յիշեցէք ի մաքրաշփայլ աղաւթս ձեր զպարոն Արմանոսն եւ զԱւետարտիկինն եւ պարոն Սարգիսն , որ կոչի Ասլան եւ Ալի Թուրքմանն , որ Աւետարանիս միաշրան մտան , ով որ դաւետարանս կարդայ յիշէ ի Քրիստոս եւ յիշողն աւրհնի Աստուծոյ :

⁹ Ահառեամ՝ գմտոնաւմ :

¹⁰ Ահառեամ՝ Շամխիմշեմ :

¹¹ Ահառեամ՝ Ասիւն :

¹² Ահառեամ՝ Սիրայիսթունն :

¹³ Ահառեամ՝ զՄաքրաշփաթունն :

դ. — Ուլ դասք լուսերամից յիշեցեք ի աղաւթս ձեր Արջուկն եւ կենայկիցն իւր փոքրաթիկինն եւ զաւակն իւր զԽետիկն¹⁴ եւ Կիրակոսն, Լուսերն եւ Աստրշայն եւ Նորտիկինն, Խաչատուրն, Շամշխատունն եւ Շամշայն եւ¹⁵... (անընթեռնելի) ... Եւ Խեղման ... Ուսխաթ ... ի Քրիստոս :

34. — Թղ. 346ր. — Ձորս դրիչներու կողմէ, ալլեւայլ տեսակի դիրերով, աեւ թանաքով: Առաջին երկուքը անյարժ, վերջին երկուքը վարժ դրիչներ են: Ա. երկուքը՝ շեղադիր, իսկ Բ. երկուքը՝ բոլորդիր:

ա. — Ուլ դասք եւ լուսերամից, ի մաքրայնփայլ յաղաւթս ձեր եւ ի մեղաց քաւիչ¹⁶ յաղաւթս ձեր: զՏիրայմերս Շնոք եւ զԽոյանդս եւ զԽոջայ փրշուսենն, քանի որ կենդանի լինիմք Աւետարանիս, ծառայ լինիմք, Խ. Դ.կ. (50+(4×60=240)=290) տամք¹⁷ լուս եւ ձեթ ալլին, Հաւատամք¹⁸:

բ. — Խոնարհեցոյ Տէր զուսկն քո հոգիս մեռեալ է, Տէր կեցոյ ի տանճանացն զիս զերծոյ, արքայութեանդ արժանացոյ, զի ես փափաքիս¹⁹ ձայնի քո թէ եկ որդի ի փառս քո: Տէր Յիսուս Քրիստոս քո սուրբ դայրստեանն յարձխաւսութեամբ ի փոխումն մաւր քո եւ կուսի քաղցրութեամբ հայեաց²⁰ ի ծառայս քո որ եմ փափաք աստուածութեան ձայն²¹ ի Քրիստոս թազաւորէ թողեալ լիցին քեզ մեղք քո, որպէս քանանացուն եւ մաքսաւորին, նոյնպէս թողցին յանցանք Ձորի՛՛մ մէկըին, էլիսթունին²² եւ Որդուշային աղաչանաւքս եւ բարձխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնին:

գ. — Յիշեալ զԱրարիչն յաստուածատուր հոգոյդ առնել պատարագ: Ընդ մութն է՞ր խարիս զնաս, երբ զհոգիդ ունիս քեզ ճրագ, զմարմինդ քանի սիրես, ու իւրն առնուս դու փափաք. զմեղաց աղտն ի րաց ջնջեալ որ կոպիկ պսակ քեզ ու թագ: Ուլ պատուելի, դասք լուսերամից, յորժամ ընթեռնոյդ զոուրբ աստուածաշունչ աւետարանս, զԱստեփանոս բանասէրս յաղաւթս յիշեցէք սրտի մտօք, Քրիստոս զձեզ յիշէ իւր բարին:

¹⁴ Անտոնեան՝ զԽետիկն:

¹⁵ Անտոնեան՝ Ազրբացն եւ Խեփումն եւ տայուս Խաթուն յիշեցէք ի Քրիստոս:

¹⁶ Անտոնեան՝ մեղացաբաւիչ:

¹⁷ Անտոնեան՝ զամբ:

¹⁸ Անտոնեան՝ բառս կը պակտի:

¹⁹ Անտոնեան՝ փափաքիմ:

²⁰ Անտոնեան՝ Խայեայ:

²¹ Անտոնեան՝ ձայնի քո քէ քոզեալ...

²² Անտոնեան՝ էլիսթուն:

դ. — Պն — երրորդին (1391)²³, եկն հարուածք յոյժ ահագին, որպէս եղեալն երկրորդ՝ դարին, եւ լինելոց յամբս վերջին: Եւ հաս հրամանն աստուածային, զոր Տէրն դրեայ ի սուրբ տառին: Վասն աւուրն կատարածին, որ կատարի ուրբաթ արին: Զոր անդ մարդկան զործքնն սպառին, յահեղ ձայնէն թագաւորին:

35. — Թղ. 347ա. — Սեւ թանաքով, անվարժ գրիչէ, շեղագիր: Էջին հակառակ կողմէն զրուած է: Մեծ մասը քերուած եւ յետոյ.

ա. — Էս իմանայական, ազատեցի զՓռլադն ի սուրբ խաչիկ աւուրսանին վկայութիւնով:

36. — Թղ. 347բ. — Երկու գրիչներու կողմէ, սեւ թանաքով, Ա. ը վարժ, մեծատառ բոլորգիր. Բ. ը՝ անվարժ, դարձեալ մեծատառ բոլորգիրով:

ա. — Ով դասը լուսերամից յիշեցէք ի մարբախայլ եւ ի մեղասքաւիչ յաղաթս ձեր զպարոն Մկրտիչ եւ զծնողսն իւր զԳրիգոր եւ զԴաւթն²⁴ եւ զԽոսրովն եւ զԴաւրդին զտարածած տղայ մեռեալսն ի Քրիստոս եւ յիշողքտ յիշեալ իշխիք ի Տէր, եւ ով ոք տիրեսցէ սուրբ Աւետարանիս այսմիկ հանապազ զՀամբարձման զսուրբ պատարադն Մկրտչին տայ անըղատ եւ անձանձիր եւ հանապազ յիշեցիք ի սուրբ յաղաթս ձեր եւ Քրիստոս զձեզ յիշէ ի միւսանդամ զալստեանն իւրում ամէն: Եւս առաւել յիշեցիք զԱվագն եւ զծնողսն իւր ամէն:

բ. — Թիշեցիք յաղաթս ձեր զԽոսրովն եւ զծնողսն իւր զԾնողիւր, եւ զմինեքն՝ զՄարեմ, կենակիցն իւր եւ զհայրն իւր զԿիր Միխայլ եւ զմայրն իւր զԿիրայն, զի ողորմեսցի նոցայ Քրիստոս, եւ յիշողքտ յիշեալ իշխիք ի Տէր, ամէն:

37. — Թղ. 348ա. — Նօտրդիր-շեղագիր, սեւ թանաքով, թեւաւարժ գրիչէ.

Էս վանեցի Տէր Ըստեփանոս Ժ. Ռ. ԴԿ. (10.000 + (4 × 60 = 240) = 10.240) սուրբ խաչիկ յաւետարանին տօլի, որ տաճարի տեղն շինեն իարճեն: ԹՎ. յիշատակ իմ հաւը Միխիթարին, իմ մաւր իմանալիչին²⁵, եղբայր՝ Ատոմին, Աստուածայտուրին, Ախիճանին, Գիւրգորին, իմ որդոյ՝ Ատոմին, Աստուած ընդ երկայն աւուրց անէ, ամէն, Հայր:

ԹՎ. Ռ. ԼԴ. էր (1034 + 551 = 1585), Փետրուարի Ժ.: Էն աւրն էր ինչ Ամիրխան բերք զգեցիւն²⁶:

38. — Թղ. 348բ. — Երեք գրիչներու կողմէ, սեւ թանաքով, բոլորգիր, լաւաւանին վարժ գրիչներու կողմէ.

²³ Անառնամ՝ Պն — երկրորդին:

²⁴ Անառնամ՝ գրաւալով:

²⁵ Անառնամ՝ իմանալիչին:

²⁶ Անառնամ՝ բացիւն:

ա. — Երեցեք յաղաթս ձեր զսլարոն Սարգիս եւ զՇնոհոր տիկին յաղաթս ձեր զի միարանեցաք սուրբ աւետարանիս եւ քանի կենդանի յինիմբ²⁷, Հասուցենք յամեն տարի Բ. Դկ. (2+ (4×60=240)=242) : Երեսուկ Ասուտին եւ Լուսերուն :

բ. — Երեցեք ի մաքրափայլ եւ ի մեղսալքաւիչ յաղաթս ձեր զտարածամ տղայ մեռեալն ի Գրիստոս զԱպուտախր որդի Մխիթարայ եւ Գրիստոս զձեզ յիշէ, ամէն : Եւ առաւել յիշեսցիք զԳալիկ եւ զԵրեմիա տարածամ տղայ մեռեալքն²⁸, զսլիւր յաւրէնս Երեսուի եւ զԿառանց տիկին Տիրուհի Ղուստր եւ Թոռն, քոյր եւ մայր քահանայից յիշեցէք ի Գրիստոս . եւ առաւել զԴէրին եւ զկենակիցն իւր եւ զԱսիւն եւ զԱլահն յիշեցէք ի Գրիստոս եւ յիշողքս յիշեալ լիջիք ի Տէր :

գ. — Երեցեք ի միարանութիւն զՈրդորն զՈրդի Փանոսի եւ զՍիրայն ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր եւ զՍարգիս նոր Թագաւորն եւ զկենակիցն զԱֆթայն²⁹, ի յամեն տարի Բ. Դկ. (2+ (4×60=240)=242) եւ Սարգիսն Բ. Դկ. : Երեցեք ի մաքրափայլ եւ ի մեղսալքաւիչ յաղաթս ձեր զԲաշխաթունն եւ զճնողսն իւր զՄուրարաքահն եւ զՄարխաթունն³⁰ եւ Գրիստոս զձեզ յիշէ, եւ զՄինայտիկինն : Երեցեք զՄարկոս եւ զԷլիսաթունն :

Թղ. 15բ. — Տէր Երեսու զթնա ի յիս սրբեա ըզմիտս եւ զ— դա— յարանս . եւ Թորոսս ծառայ քո եմ տրուպ անպիտանս . Տաճարացո Լրորդուղթեանդ զիս աւթէփանս . երգել զփառս ընդ վերին զաւրս միշտ յաւիտեանս :

Թղ. 22ա. — Ով զասք... (բառացի նոյնն է Թղ. 10բ-ի հետ) յիշեցէք զսլարոն Ֆախրայդին եւ զճնողսն իւր Ելաննայ եւ զՄարապետ եւ զսլարոն Խղըրչայն եւ զՍաֆարչայն եւ զճնողսն իւր զքահանայն Տէր Մկըրտիչ եւ զմայրն իւր եւ զեղբարքն իւր եւ զիղայդիկն եւ Նասրայդին . յիշողքդ աւրհնեալ լիջիք ի Գրիստոս եւ յամեն տարի իրեք պատարագ մատուցանեն եւ ինքն Գրիստոս զձեզ յիշէ յիւր յարթայութիւն, ամէն . Տէր Աստուած :

Անդ. 2թումա եպիսկոպոս Վարազդի յիշեցէք ի Գրիստոս : Եւ Աստուած զձեզ յիշէ :

Թղ. 22բ. — Չանպիտան Թորոս սարկաւազ զնկարող սուրբ պատկերացս աղաչեմ յիշես ի Տէր Երեսու Գրիստոս :

Թղ. 114ա. — Երեցեք զՄամախաթուն յաղաթս ձեր :

²⁷ Աճառեամ՝ յիմիմէ :

²⁸ Աճառեամ՝ մէռեալքն եւ գիտ յաւրէնս...

²⁹ Աճառեամ՝ գոնքայն :

³⁰ Աճառեամ՝ զՄարխաթուն :

Թղ. 114բ. — Զանարթան Թորոս արժանացոյ եւ յիշեալ ի Տէր
Յիսուս եւ Թողութիւն յանցանաց հայցեցէք :

Անդ, այլ գրիչէ. — Տարայժամ վաղջանկալ Շնորհար ի Քրիս-
տոս տարին ժամի (ժամ մի) մատուցանեն :

Թղ. 174տ. — Այլ եւ այլ գրիչներէ. —

ա — Քրիստոս Աստուած քո սուրբ աւետարանչացն բարեխաւ-
սութեամբ. ողորմեալ՝ հոգեւոր մօրս մեր Դավյաթին որ է Մարիամ .
եւ իւր զաւակին Յիւստոշին . վասն զի րազում խնամք կրեաց ի վերայ
մեր . խնամակալն Աստուած ազատեացէ զհոգի սոցայ . յամենայն մե-
ղաց եւ դատեացէ ընդ հրեշտակս արքայութեանն երկնից սմեն :

բ. Ով մանգունք Սիոնի յիշէցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զՄատույ
խաթունն եւ զնշանատունն եւ զԹանգտիկինն :

դ. — Քրիստոս Աստուած քոց սրտոյ աւետարանչացն . Մաթէո-
սի, Մարկոսի, Դուկասու . Յովհաննու . բարեխօսութեամբ ողորմեալ .
Ստեփաննոս յալուկ վարդապետի ծնողացն հօրն Պէշնամշահին . եւ
մօրն յԱղիզմէլիքին . եւ եղբ :

զ. — Այս է արձան փրկչին ներկեալ արեամբ կենարարին հանգ-
չի հոգին զԱրիմէլէքին որ շատ բազում ախտեցաւ այս սուրբ աւետա-
րանիս ու շատ չարչարանք է կրել : Աստուած իւր մեղացն Թողութիւն
առնէ . եւ ինքն ինքն (կրկնեալ) Քրիստոս Աստուած որ փրկչին է
ամենեցուն փրկէ զհրանչէն զիւր կողայկիցն զնոնթ նաթուն . որ շատ
ի մատնընչէ չարչարոնք են կրել . մաւտ Բ : Ռ : ԴԿ . Դիւանի տվէլ են
սուրբ աւետարանս ի դերութենէ են ազատել Աստուած զերեւան հո-
գին ի զժոխոցն ազատէ իւր մեղացն Թողութիւն առնէ ամէն եւ Աստ-
ուած յիշողացող մեղաց Թողութիւն առնէ . իրանչի մաւր անուն Արուս-
մէլիք, փեսին անուն Թազուրչախ, զստեր անուն Ալյանմէլիք մէկի
Մամալխաթուն . մէկի Դադամշայ որդոյն անուն մուրաւո : Փոքր
զստեր անուն Շահիդմէլիք, Աստուած զիրեանց մեղքն Թողու որ շատ
յուս են վառել եւ շատ սպասաւորել եւ Աստուած յիշողացող ողորմի :

Թղ. 174բ. — Զտուրպ գրիչ Թորոս սարկ . նկարող ծաղկիս ա-
յաւնիս յիշել ի Տէր Յիսուս Քրիստոս :

Անդ. Այլ գրիչէ. — Շնորհարին յիշատակ ի տարին ժամ մի աւագ
խիկչարաթին :

Թղ. 269ա. — Տէր Աստուած ողորմի Մամայխաթունին :

Թղ. 269բ. — Զանպիսան Թորոս նկարող սուրբ պատկերացո
յիշեալիք ի Տէր Յիսուս :

Անդ, այլ գրիչէ. — Ով դասք յուսեղէնք յորժամ ընթեռնուք
յիշեցէք յաղթս ձեր զԵմանէսն եւ զԾնողան իւր յամենայն ժամ :

Ս. ԳՐՈՑ ԲԱՌԱՐԱՆ

ԹՈՒՂԹՔ. — 365, որմէ կը պակսին 359 եւ 361 Թուղթերը: Մոռցուած է արձանադրել 137 Թիւը. հետեւաբար ձեռագիրս ունի 362 Թուղթք (724 երեսք): Ուսումնասիրող մը թուարկած է: ՄԵՄՈՒԹԻԻՆ. — 40·8×29·3×7·4 հրմ.: ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — Երկսիւն, 31·6×20·5—20·7 հրմ.: ԳԻՐ. — Նօտրդիր, մեծատառ՝ գրուած սեւ թանաքով, վարժ գրիչի մը կողմէ: ՆԻԻԹ. — Սպիտակ, փայլուն եւ թանկարժէք Թուղթ: ՎԱԶՄ. — Կարմրագոյն եւ հաստկեկ խաւաքարտ, նոր կազմուած: ՏՈՂՔ. — 42: ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ եւ ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ. — Զկան: ՍԿԶԲՆԱՍՈՒՔ. — Թռչնագիր, կարմիր եւ կապոյտ թանաքով: ԽՈՐԱԳԻՐՔ. — Կարմիր թանաքով: ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — Շատ լաւ կացութեան մէջ, կը պակսին Թղթք. 359 եւ 361: ՍԿԻՂԲԻ 1—284 երեսները, որոնք հաւանաբար առանձինն կազմուած ըլլալով, կազմած են Ա. հատորը, որ կը պակսի մեր Հաւաքածոյէն: Զեռադրիս Թերթերը էջ առ էջ համարակալուած են եւ կը սկսին 285-էն մինչեւ 634 (Թղ. 1ա—162ա): Մնացեալ Թերթերը (Թղ. 162բ—365բ) համարակալուած չեն, նոյն այդ սեւ թանաքով՝ գրիչին կողմէ: Թուղթերը սեւ մատիտով եւ նոր ուսումնասիրողի մը կողմէ թուարկուած են: ԳՐԻԶ. — Անձանօթ: ՎԱՅՐ. — Երուսաղէմ: ԹՈՒԱԿԱՆ. — 1780—1800: ՍՏԱՑՈՂ. — Անյայտ: Գրադարանի նախորդ թիւն էր 170: ԾԱՆՕԹ. — Հմտ. Երեւանի Մատենադարանի Թիւ 7012 ձեռագիր ժողովածուն հետ, որ է Երեմիա Մեղրեցւոյ Բառգիրքը, Սիւնակ 441 եւ Թիւ 8255 ժողովածուն հետ, որ է Բառգիրք յԱստուածաշունչ Գրոց, Թկն. 1756—1758, 1792, Սիւնակ 706: ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — Զկան:

Մատենան է Ս. ԳՐՈՑ ԲԱՌԱՐԱՆ, որ կը սկսի երես 285-էն, Բ. գիրէն: Այրուբենական շարքով Ս. Գրոց մէջ յիշատակուած բառերու բացատրութիւններ են: Իւրաքանչիւր բառ կարմիր թանաքով գրուած է, իսկ բացատրութիւնները՝ սեւ թանաքով:

1. — Թղ. 1ա. — Բարդուղիմէոս. — Բարբուղիմէոս, այսինքն որդի կախողի ջուրց (Որդի ներեայ որոյ կայ): Է՛ր մինն յերկոտասան առաքելոցն. Մատթէոսի 10 ա., Ղուկասու 7 եւ:

2.— Թղ. 11ա. (353 երես.) Բեհեզգեբուզ: Բեհեզգեբուզ, այսինքն կուռք ճանճից կամ ժառանգող ճանճից: Սովոր էին հրեայքն առնուլ տեղի իշխանին դիւայ: Գ. Թաղսու. 1 ա, Մատթէոսի 10 պ, 12 բ: Մարկոսի 3 գ: Ղուկասու 11 բ:

3.— Թղ. 141ա (երես 593) Եպիսկոպոս: Եպիսկոպոս է՝ յուսական բառ, որ է իրր վերադիտող. զի պարտի դիտել 'ի կառավարել զայլս. որ որպէս զտեղի: Այսպէս եւ օրինակ Քրիստոսի ունի: Նոյեմայ 11, գ: Ա. Տիմոթէոսի 3, ա: Տիտոսի 1, գ: Գործոց 20, գ: 1 Պետրոսի, 2, զ. Արդ՝ Եպիսկոպոսութիւն է՝ ինքն հոպն, կամ կայսրութիւն. 1 Տիմոթէոսի 3 ա: Եւ Եպիսկոպոսութիւն Յուդայի էստայլ. յորժամ ի տեղի նորա էանց Մատաթիայ, եւ մինչ հեթանոս ժողովուրդն էստ զարժանապատուութիւն ժողովրդեանն հրէից, Սաղմոս 108, Գործոց 1 գ:

4.— Թ. տառի գլխուն մէջ մոռցուած է ԹԱԴՆՈՍ անուան ստուգարանութիւնը:

5.— Թղ. 240ա.— ԼիԲԱՆԱՆ: Լիբանան, այսինքն սպիտակ կամ պայծառ կամ կնդրուի կամ սրտի որդեղրութիւն: Բարձրագոյն լեռնն Փլինիկէի 'ի յիսորեստան, եւ սահման հիւսիսոյ երկրին Աւետեաց: Զայս անունն ունի յսպիտակութենէ ձեանց. կամ 'ի կնդրկաց, որ անդ րազում է: Է՝ եւս յի առատութեամբ մեծամեծ նոճեաց, զորս անտի առաքէր Քիրամ թապաւորն առ Սաղամոն, առ 'ի չինումն տաճարին: Տրի հին Լիբանան, առակցեալ Լիբանանու, որ ըստ ոմանց է՝ դէպ 'ի ծովն, եւ ըստ ոմանց դէմ 'ի Դամասկոս: Լիբանան, զի յառաջ է՝ քան զբարձրագոյն եւ զանուշահոտ ծառինս եւ թարգմանի սպիտակութիւն, նշանակէ զՔրիստոս, որոյ տեսակն ասի՝ որպէս Լիբանան. Երգոց 5 գ: Լիբանան եւս ասի եկեղեցին սպիտակացեալ. յորում է հոտ բարեկործութեանց եւ պտղաբեր ձիթենիք եւ բարձրագոյն առաքինութիւնք իրեւ նոճիք: Սաղմ. 51, 71: Յովս. 14 գ: Ամրակում 2 գ: Զաքար. 10 գ:

Լիբանան նմանապէս նշանակէ զմարմինն Կուսին Մարիամու, որ եկն ի Լիբանանէ, յորժամ չուեաց 'ի մահկանացու մարմնոյ, զի պսակեցիր: Երգոց Գ. բ: Եւայլն...

6.— Թղ. 344բ.— Կիպրոսն է՝, կամ Կպրոսն՝ յայտնի ծառիկ իմն, բուսմամբ խոժոռ, դատարկ 'ի պտղոյ, բարունակալ թիւր, տերեւօք դառն, հոտով զօրեղ եւ ստուերաւն ոչ հաճելի, նիւթովն նուազ: Մինչ զի գրեթէ ոչ է ի սեռս պտղաբերաց, միշտ է կանաչ, Կիպրոսն զի է՝ միշտ կանաչ, եւ ոչ 'ի հողմոց յաղթի և 'ի բարձունս վերանայ, կարէ նշանակել զառաքեալն եւ զմարտիրոսն եւ զարս մեծամեծ առաքինութեամբ եւ վարդապետութեամբ. Եկլեւս-

տէկեայ 24 բ, 50 բ: Կարէ՛ նշանակել եւս զճարտարախօսն եւ զիւրիստիպան, որք ի հեթանոսաց եկին առ հաւատն...: Կարեն նշանակել զեպիսկոպոսունս եւ զառաջնորդան, որք զօրութեամբ իւրեանց կազդուրեն գեկեղեցիան եւ հոտովն վարդապետութեան եւ օրինաց հոտարեր առնեն զստորադրեալսն եւ քաղցրացուցանեն: Երգ. 1 դ: Նշանակեն եւս զայնոսիկ, որք պատկանին առ եկեղեցական կացութիւն, եւ զարձեալ զպարզամիտսն, որք բարւոք կեան:

7.— Թղ. 345ա.— ԿԻՊՐՈՍ: Կիպրոսն է յայտնի կղզի, որ ունի զլաւագոյն այգիս, բերելով զդերագանց գինիս, քան զայլ այգիս, Երգոց 1 դ, 4 դ: Ուր դնի ողկոյզն Կիպրոսի եւ եւրայեցերէն տոի կողով, որ նշանակէ զծառն Քեաֆուրի, որ է՝ ծառ անուշահոտ եւ ծխանելի: Բայց եթէ ողկոյզն Կիպրոսի առնիցի ի տեղի ողկուզոյ այնորիկ կղզւոյ, ասի զՔրիստոսէ ողկոյզ Կիպրոսի, վասն գերագանցութեան թէ գինւոյ այնորիկ կղզւոյ...: Կիպրոս կղզին օրինակ է ընդհանուր եկեղեցւոյն, որ անուցումն է ըզրազում այգիս, մինչ ի բազում եկեղեցիս բաժանեալ, զոյնին որ ուրախացուցանէ զսիրտ մարդոյն ծնանի: Երգոց 1 դ:

8.— Թղ. 345բ.— ԿԻՒՐՈՍ: Կիւրոս թագաւորն Պարսից, որ հրամայեաց չինել տաճարին հրէին վակեալ ՚ի քաղդէացւոց: 2 Մնսն յորդաց 26 ե: 1 Ներսասայ 1 բ: Եւայլն:

ԳԱՆՁԱՐԱՆ—ՏԱՂԱՐԱՆ

ԹՈՒՂԹՔ. — 241 Թուղթ (482 երեսք): ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ. — $26 \cdot 2 \times 17 \cdot 8 - 18 \cdot 1 \times 4 \cdot 2$ Հրմ.: ԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Միասին, 19.1 $\times$ 12.6 Հրմ.: ԳԻՐ. — Բոլորդիր, սեւ թանաքով եւ վարժ գրիչի վործ: ՀԱՄԱՐԱՆՔ. — Կը պահսին սկիզբի եւ վերջաւորութեան թերթերը, որոնք խոնաւ վայրի մը մէջ պահուած ըլլալով խոնացած են: ԿԱԶՄ ԻՆ ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — Զունի: ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ. — Շատ կան, կարմիր եւ կապոյտ թանաքով, բաւական յաջող են. 3ա եւ 5ր՝ թըռչնադիր նկարներ են, զարդանկարներն ալ պատրաստուած են նաեւ դեղինով: ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ. — Զկան: ՍԿԶԲՆԱՏԱՐՔ. — Մուգ կարմիրով, կենդանանկարներ եւ կամ բոլորովին պարզ գրի տեսակներ են: ԽՈՐԱԳԻՐՔ. — Նարնջագոյն, պարզ ոճով եւ կարմիր զարդաճակատով. Թղ. 168ա, կարմիր թանաքով եւ պարզ ոճով գծուած է: ԳՐԻԶ. — Անյայտ: Ա. ՍՏԱՑՈՂ. — Բայրամ հաւճա: ՎԵՐՋԻՆ ՍՏԱՑՈՂ. — Աղբիկ Յովհաննիսեան եւ Սահակ Քչնյ. Եղիկեան: ՎԱՅՐ. — Հին նախընթաց: ԹՈՒԱԿԱՆ. — ԺԻ. դար: ՄԱՆՈԹ. — Գրչագիրս ուսումնասիրուած չէ Հր. Աճառեանի կողմէ, հասանարար Մուշումյարս դիւղը գտնուած ըլլալուն:

Մատենա է ԳԱՆՁԱՐԱՆ Հայց. Եկեղեցւոյ, բաւական ճոխ բովանդակութեամբ, բայց ավստոս որ պակասաւոր լինակի մէջ կը զըտնուի: Գծողը յատուկ ուշադրութիւն դարձուցած է գեղարուեստական մոթիւներով օժտելու ձեռագիրն եւ յաջողած է իր նպատակին մէջ: Գանձերու խաղերն ալ նշանակուած են նկատառելի բժախնդրութեամբ:

1. — Թղ. 1ա. — Յովհաննէս Մկրտիչին նուիրուած.

«... Մեծ վարդապետին: Եւդոքսիայ ցառամամբ զայրագին ետաքսորել ըզնա վերըտին: Զոր եւ տարեալ աքսորանս կըրկին, դէպ յարեւելս Կոմանայ հասին...»:

2. — Թղ. 3ա. — Առաքելոցն Սըբրոց գոյխաւորաց: Խորհըրդապատ թո մարդեղութեանդ զորս ընդրեցեր յառաջ դիտութեամբ նոր հրախլիակ թո փեսայութեանդ տածողք հարսին...:

3. — Թղ. 4բ. — Տաղ ի Ներսիսէ: Առաքեալք Աստուածորդոյն, ի ծոցոյ հոր առաքելոյն...:

Կը պակսի 24—25 թերթերու միջև գտնուող թերթը :

4.— Թղ. 83ա.— Սրբոյն Վահանայ Գողթնացոյն : Գրթացեալ քոյին արքայն Երկնային եւ առեր մարմին, զմարդիկս երկրային . . . :

5.— Թղ. 112ա.— Կանոն սրբոց Վարդանանցն ասացեալ : Գոհարանեալ Տէրդ ամենայնի, Յիսուս Քրիստոս միածին որդի : Ուրնորեցեր յազգէն Արամի, զքաջն Վարդան զաւրաքն իւր դընդի . . . » :

6.— Թղ. 192բ.— Սըրբոց Հռիփսիմեանց եւ Գայիանանց : Վալչականաց վայելման փառաց վերնազար կառաց : Աստուած դաւանած եւ խոստովանած, սարսափմամբ պատած . . . :

7.— Թղ. 241բ.— Կանոն ձեռնադրութեան ի Գրիգոր Վարդապետէ : Գթայ ի մէջ Տէր ամենակալ եւ լուր բնութեանս մեր տրկաբացեալ : Բանդ Ա[ստուծոյ] մարմին ըզգեցեալ . . . :

Մնացեալ թերթերը կը պակսին :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

1.— Թղ. 76ա.— Եկեղեցականի մը գլուխը զծուած է ձեռագրիս վերջին ստացողին կողմէ եւ տակը գրած է. Տէր Գիրիգոր :

2.— Թղ. 85բ.— Կանաչ մատիտով եւ նորագոյն ժամանակի մէջ գրուած է. «Այս անկագմ եւ պակաս ձեռագրի գիրքը նվիրում եմ Տէր Սահակ Քահանային : Ադրիկ Յովհաննիսեան :

Տէր Սահակ Քահանայ, Եղիկեան, Մուսումնարանի եւ նախկին Հոգեւոր Հովիւը իր ծննդավայրին, իր ձեռագրով աւելցուցած է, սեւ թանաքով, հետեւեալը. «Ըստ իս Գանձարան—Տաղարան է. Սահակ քահանայ, 1947 թ. » :

Ստորիջեան մասին մէջ արձանագրած է նոյն քահանան. «1947 թ. 18 Հոկտ. թաւրիք» :

3.— Թղ. 85—86-ի միջև, աւելցուած թերթի մը Ա. երեսին, 1914-էն առաջ, շեղադիր եւ սեւ թանաքով գրուած է. «Պատկանի Սուրբ Երրորդութեան Եկեղեցոյ Նախիջեանին» :

4.— Թղ. 95բ.— Նինուեացոյն է գանձա այս, աղւոր ասա՛ եւ զիս յիշեալ : Գրուած է գրիչին իսկ կողմէ, մանր բոլորգիրով եւ սեւ թանաքով :

5.— Թղ. 96ա.— Յունանու մարդարէին ասա եւ զանարժան ծրոյս յիշեալ, ով սուրբ եղանակողք եւ Աստուած զձեզ յիշէ ամէն, եղիցի, եղիցի :

6.— Թղ. 96բ.— Տաղ Յունանու մարգարէին աստ՝ եւ զստացող սորա զԲայրամ խաւճէն յաղաւթս յիշեա ո՛վ եղանակող եւ Աստուած դձեղ յիշեալ, ամէն :

Նոյնը կրկնուած է նաեւ այլ էջերու վրայ :

7.— Թղ. 97ա.— Տաղ Նինուէացոցն է, ասա եւ զանարժան գրողս յիշեա եւ որ յիշէ յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, Ամէն :

Այլ էջերու վրայ ալ նոյնիմաստ արձանագրութիւններ կան :

8.— Թղ. 142բ.— Զստացող սուրբ Գանձարանիս զԲայրամ՝ հիւսճեն յաղաւթս յիշեցէքէք :

Վերջին էք-ը աւելորդ գրուած է :

Ն Ո Ր Կ Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն
(Բացի չորս Աւետարաններէն)

ԹՈՒՂԹՔ. — 271 (542 Էրևսր) : ԿԵՐՈՒԹԻԻՆ. — 20.7 Հրմ. × 14.6—14.8 Հրմ. : ԹԱՆՁՐՈՒԹԻԻՆ. — 5.2 Հրմ. : ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — Երկսիւն, 14.3×10.3—10.6 Հրմ. : ԳԻՐ. — Նօտրդիր, սեւ թանաքով եւ վարժ գրիչի գործ : ՆԻԻԹ. — Թուղթ, սպիտակ եւ դեղնաւուն : ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ. — Թղ. 5ա, 140ր, 147ա եւայլն : ԽՈՐԱՆՔ. — 30ա : ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ. — Թղ. 5ա : Կարմիր թանաքով եւ անպաճոյճ, նորավարժ ծաղկողի գործ : ՍԿՋԲՆԱՏԱԹՔ եւ ԽՈՐԱՊԻԹՔ. — Թռչնաղիւր, կարմիր թանաքով եւ պարզ ոճով : ՏՈՂՔ. — 22 : ԿԱԶՄ. — Կաշկատ խաւարարտ, գրումեալ : ԳԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — 1ա—4ր, 268ր—271ր : ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — Գոհացուցիչ վիճակի մէջ : ԿՆԻՔ. — Զունի : ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — Նօտրգիր, սեւ թանաքով, վարժ գրիչի գործ : ԳՐԻԶ. — Ամբիւսան Դպիր : ՎԱՅՐ. — Անյայտ : ԹՈՒԱԿԱՆ. — 1643 : ՍԱՑՈՂ. — Թորոս Բարունապետ եւ Վարդապետ : ԾԱՆՕԹՈՒԹԻԻՆ. — Զեռադիրն նկարադրուած չէ Հրաչեայ Աճառեանի կողմէ :

Մատեանս է Թուղթը Պօղոսի Առաքելոյն եւ միւս Առաքելոց, բացի չորս Աւետարաններէ :

1. — Թղ. 5ա—14ր. — Յատաջարան Պօղոսի Առաքելոյն նախաւարդեալ 'ի դուիս գրոցս :

Ընդ ուսումնասէր եւ ընդփոյթ քոյոյ սիրոյդ՝ զարմացեալ եմ ո՞հ չայր պատուական... : (Յատաջարան Պաւղոսի) :

2. — Թղ. 14ր. — Բովանդակութիւն ընթերցուածոց եւ որոց ի նոսա զլուսը եւ վկայութիւնք ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն առաքելոյ եւ որչափ ի նոցանէ իւրաքանչիւր տունք իցեն :

(Թուղթ Պաւղոսի Առաքելոյ առ Հռովմայեցիս) :

3. — Թղ. 30ա. — Պաւղոս ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի կոչեցեալ առաքեալ, որոշեալ յաւատարմին Առաքելոյ, որ յառաջ խոստացաւ ի ձեռն մարդարէից իւրոց դրովք սրբովք... :

4. — Թղ. 154ա. — Առ Փիլիմոն եւ առ Արքիպպոս Սարկիապո եւ առ Ապփես տէարս Ոնեսիմայ Թուղթ : Պաւղոս կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի, եւ Տիմոթէոս եղբայր Փիլիմոնի... :

Վերջ. Թղ. 155ա. — Դրեցի եւ կարգեցի Ըստկարիտսի Բերսին, զդիր Պօղոսի առաքելոյ յաւրինեալ եւ դիւրահաս ընթերցուածովք եղբարց մերոց, յորոց ամենեցունց զմեղադրութիւն յանդէնութեան իմոյ հայցեմ, զի աղօթիւք որ վասն մեր լինիցի. զիջանելն ձեր ընդ իս ընդունիցիմ, ընդարինակեցան զիրքս այս, ընդ կեսարացւոց ասորինակաց, որ կան յարկեղս գրոց սրբոյն Պամփիւլեա իւրովք ձեռադ դրեալ:

5. — Թղ. 156ա. — Դործք Առաքելոց: Զբանն առ առաջին զոր արարի վասն ամենայնի. . . : Վերջ. Թղ. 212բ. — Եւ ուսուցանէր վասն Տեառն Յիսուսի Գրիստոսի անխափան ամենայն համարձակութեամբ:

6. — Թղ. 212բ. — Յառաջարան Եւթանեցունց թղթոյն Կաթուղիկէայց: Ի փոքունս փոքումբ ինչ յանդէնելոց չէ առանց կասկածանաց. . . :

7. — Թղ. 214բ. — Թուղթ Յակովբու: Յակովբոս Աստուծոյ եւ Տեառն Յիսուսի Գրիստոսի ծառայ երկոտասան աղպացի. . . :

8. — Թղ. 221ա. — Թուղթ Պետրոսի Առաջին

9. — Թղ. 227բ. — Թուղթ Պետրոսի Երկրորդ:

10. — Թղ. 232ա. — Թուղթ Յոհանու Առաջին:

11. — Թղ. 238ա. — Թուղթ Յովհաննու Երկրորդ:

12. — Թղ. 239ա. — Թուղթ Յովհաննու Երրորդ:

13. — Թղ. 240ա. — Թուղթ Յուդայի եղբայր Յակովբայ:

14. — Թղ. 241բ. — Յուդայի առաքելոյն ի Կաթուղիկէից թրղթոյն է ընթերցուած:

15. — Թղ. 242բ. — Յայտնութիւն Սրբոյն Յովհաննու աստուածաբանի եւ Աւետարանչի:

Վերջ. Թղ. 268ա. — «Եկն Տէր Յիսուս Գրիստոս, Շնորհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Գրիստոսի ի վերայ ամենայն սրբոցն. ամէն»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ. —

1. — Թղ. 28բ. — Զանարթան պծողս յիշեցէք ի Գրիստոս:

2. — Թղ. 109բ. — Զմեղապարտ Ամիրխան դպիրս յիշեցէք եւ Աստուած ողորմի ասացէք ինձ եւ ծընաղացն իմոց եւ զարհեստ ուսուցիչն իմ զՏէր Յուհան սրբազան քահանայն:

3. — Թղ. 155բ.—156ա. — Վերստին նորոգեցաւ սուրբ գիրս Պօղոսի ի իմփականիս Հայոց Ռղբ. (1643), ի վայելչումն Տէր Թորոս քոչրարունապետին եւ աստուածաբան վարդապետին, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց, զոր Տէր Աստուած բարով վայելել տացէ նմա ընդ Երկայն առուրս ամէն:

Եւ զանարժան դժագրոջս այսմ ատենիս (Մատենիս) զԱմիրխան զպիրս աղաչեմ յիշել ի Տէր եւ թողութիւն մեղաց խնդրել ինձ եւ ծնաւդաց իմոց, եւ ողորմի ասել եւ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս ձեզ եւ մեզ ողորմեսցի՝ ի միւս անգամ պատեան իւրոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն: Հայր մեր, որ...:

4.— ԹՊ. 212բ.— Զստացող սորին զաստուածաբան վարդապետն եւ զքաջ լարունապետն զՏէր Թորոս վարդապետն եւ զծնաւդան իւր, աղաչեմ յիշել ի Տէր: Եւ զմեղապարտ գրիչս աղաչեմ յիշել ի Տէր եւ Աստուած ողորմի ասել ծնողացն իմոց:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—

ԱՄԻՐԽԱՆ ԿԱՄ ԱՄԻՐԱԶԻԶ, ՈՐՆԵԼ ԳԻՂԱՅԻ (Բաղէշ).

Հայրը՝ Սիմէոն, եղբայրը՝ Միքայէլ Եպս., Պարոնտէր Գրիգոր Պատրիարքի օրով Հոռովմայ ուխտաւորութենէն Ս. Յակոբ կը վերադառնայ եւ 47 տարի կարեւոր պաշտօններ կը վարէ, շինութեանց տեսչութիւններ եւ նուիրակութիւններ կ'ընէ եւ խոր ալեւոյթին մէջ կը վախճանի Երուսաղէմ (Յիշատակարան Պարոնտէրի, ի ձեռն Նազարէթ Դպրի, ընդօրինակութիւն Աւետիսի, այժմ ձեռագիր: Ս. Յակոբի Զեռագիր թիւ 2626, Ժամանակագրական Պատմութիւն Երուսաղէմի, Աստուածատուր Եպս. Յովհաննէսեանց, Ա. եւ Բ. հատոր, Երուսաղէմ, 1910, Ա., էջ 233, ՍիՕՆ, 1867, Յուլիս 7):

Ամիրխանի խնդրանքով զբազմաթիւ ձեռագրաւոր Հաբանց վարի մը ի մի տուփ տնօրինուած Սաղմոսարան, Աղօթամատոյց, Տօնացոյց եւ Պարզատումար եւ այլ գրքերով (Զեռագիր Երուսաղէմի թիւ 410) ուր կը գտնուի անոր վարուց մասին յիշատակարան մը: Ըստ նոյն Յիշատակարանին, Ամիրաղիզ Ս. Յակոբին կը նուիրէ նաեւ Լուկու մագաղաթ աւետարան ոսկեզօծ եւ աղամանդակուտ կազմով: Ամիրաղիզ Ս. Յակոբի մէջ նկարել կու տայ նաեւ 12 պատկերներ: 1651-ին ան տակաւին կ'ապրէր (տե՛ս Զեռագիր Երուսաղէմի, թիւ 2626, Խապայեան Յուլեան, ՏԼտրակ Զ., էջ 395—396) (ՄԻԱԲԱՆՔ ԵՒ ԱՅՅԵԼՈՒՔ, էջ 15—16):

ԹՈՐՈՍ ԵՊՍ. ՀԱՄԹԵՅԻ ԿԱՄ ԱԹԸԽՅԻ.—

Սիւրբան Ս. Յակոբի, որ 1651-ին, Խաչատուր Եպս. Զնքուլցիին հետ եւ Ս. Յակոբի Միարանութեան կողմէ ներկայ կ'ըլլայ Փիլիպպոս Կաթողիկոսին Ս. Յակոբի վանքին մէջ գումարած ժողովին (Ազգապատում, էջ 2457): Անկիւրիոյ Կարմիր վանքին թիւ 23 Աստուածաշունչը ընդօրինակած է 1656—1666-ին, ուր ինքզինք Համթեցի կամ Աթըխցի կ'անուանէ (ՄԻԱԲԱՆՔ, էջ 160—162 եւ 173):

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Հին թիւ 78

Նոր թիւ 10

ԹՈՒՂԹՔ.— 261 եւ սկիզբէն թերթ մը դատարկ պահպանակ (524 երեսք)։ ՄԵՄՈՒԹԻԻՆ.— 19,4×13,3×6,3 հմմ.։ Աճառեան կը գրէ՝ 19×14×6 սմ.։ ԳՐՈՒԹԻԻՆ.— Շատ մաքուր եւ կանոնաւոր, երկաթին, 14,2×9 հմմ.։ Աճառեան կը գրէ՝ խրատնչիւրր 14×4 սմ.։ ԳԻՐ.— Բոլորդիր, սեւ թանաքով եւ վարժ գրչի գուրծ։ ՏՈՂՔ.— 23։ ՆԻԻԹ.— Սպիտակ մաղաղաթեայ ընտիր թերթերով եւ նուրբ։ ԿԱԶՄ.— Կաշկպատ տախտակ, զրուժեալ, Ա. երեսի արծաթեայ զարդերը վերցուած են, հետքերը կը մնան։ ՀԱՆԴԱՄԱՆՔ.— Ամբարիչտ ձեռքեր վրչաղիրս նետած են վառարանի մէջ եւ կիսովին այրած թղ. 253-էն 260-ը եւ երկրորդ կողքը։ Յաճախ գործածուած ըլլալու հետքեր կան թերթերուն վրայ, սեւ ու դեղին բիծերով։ Աճառեան՝ Մաքուր եւ նոր. միայն վերջի կողէն կրակ առնելով՝ կապի տախտակին կէսը եւ գրքէն 4—5 թերթ կիսովին այրած են։ ԽՈՐԱՆՔ.— Թղ. 3ը—4ա, 5ը—յա, 7ը—8ա, 9ը—10ա, կարմիր թանաքով, դանսպան մօթիւններով, որոնք ընդհանրապէս տերեւներու եւ եռաթեւ զարդերու ընդելուզումներ են։ Խորանները կը բովանդակեն սկզբնական համաձայնութեան տախտակները։ ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ.— Իւրաքանչիւր Աւետարանի սկիզբը, ոսկի, սեւ, կարմիր եւ կանաչ դոյններով, այնքան սիրուն կերպով՝ որ արդարօրէն մեզի մտածել կու տան Թորոս Ռոսլինի արուեստի մասին։ ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴԵՐ.— Կիսախորաններուն կը համաձայնին նաեւ լուսանցադարձերը, նոյն էջերուն վրայ, միեւնոյն դոյններով եւ առատ են թիւով։ ԱՃԱՌԵՒԻՆ՝ յաջող են. ԲԱՅ սքանչելի են աւետարաններու սկիզբը վրուած խորանները, թէ՛ դժաւորութեան նըրութեամբ եւ թէ՛ դոյներու յաջող դասաւորութեամբ ու փայլով։ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻ.— 2կտն։ ՄԱԳԱՎԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿ.— Սկիզբը, մէկ թերթ միայն, դատարկ։ ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ.— Կենդանագիր, թոյնագիր՝ զանազան գոյներով։ ԽՈՐԱԳԻՐՔ.— Ոսկի, կանաչ գոյներով, Մետրպեան երկաթագրով։ ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ.— Աս—

Ար., 1բ—2ա, 4բ—5ա, 6բ—7ա, 8բ—9ա, 13ա—15բ, 84ա—84բ, 130ա—130բ, 200բ: ԿՆԻՓ.—Թղ. 48ա, 72ա, 127ա. Կլոր կապույտ թանաքով «Թեմական-Կեֆդրոնական Դպրոց + Ատրպատականի Հայոց + 1909) Թարիզ»: ԺԱՄԱՆԱԿ.—Յիշատակարանին առաջին թերթը կորսուած ըլլալով անյայտ մնացած, սակայն հաւանարար 1280—1320 թուականին զրի առնուած է: ՏԵՂԻ.—Անյայտ: ԳՐԻԶ.—Թորոս Բաճանայ: ՍՏԱՑՈՂ.—Վարդան ծերունի Բաճանայ: ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ.—Կնիքին համաձայն ձեռագիրս նախապէս կը պատկանէր Ատրպատականի Հայոց Թեմական-Կեֆդրոնական Դպրոցին, ապա փոխադրուած է Ղայույի կամ Բերդաթաղի Մատենադարանը, ուր յաջորդաբար քննուած է Խաչիկ Վրդ. Դաղեանի և Զրաշեայ Աճառեանի կողմէ: Այս վերջինս գրչութիւնը ցուցակադրած է թիւ 32 համարին տակ (տե՛ս ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՆՈՒԲԻՐԱՅ ԹԱԻՐԻԶԻ, Վիեննա, 1910, էջ 26—27): Դաղեան Վարդապետ նկարագրած է թիւ 41 համարին տակ: Ըստ Դաղեանի, ձեռագիրս 1900—ին կը պատկանէր Ղայույի Ս. Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոյն, որուն կից էր Ազդ. Առաջնորդարանը (տե՛ս Աճառեան, էջ ԻԷ.—ԻԸ): 1968—ին ձեռագիրս Թարիզի Ազդ. Առաջնորդարանէն փոխադրեցինք Մելիք-Թանգեան Թանգարանը:

Զեռագրիս մասին Հանդէս Ամսօրեայի խմբագրութիւնը լուսարանութիւն մը տուած է, որմէ կարելի է հետեւցնել թէ ձեռագիրս 1280—1320 թուականներուն զրի առնուած է (տե՛ս Աճառեան, էջ ԻԸ, Հ. Ամսօրեայ, 1905, էջ 275):

Մատենան է Աւետարան մագաղաթեայ, հնատիպ, միջակ, պակասաւոր: Սկզբնական համաձայնութեան Տախտակներով եւ նախադրութեամբ, ունի նաեւ ստորիջեան համարաբառային նշումներ: Աւետարաններուն սկիզբը կան իրենց համառոտ նախադրութիւններ:

1.—Թղ. 2բ.—Նոսերի Կարպիանոսի Սիրելի եղբաւր ի Տէր ողջոյն:

2.—Թղ. 10բ.—Նախադրութիւն Մատթէոսի Աւետարանին:

3.—Թղ. 16ա—82բ.—Աւետարան ըստ Մատթէոսի: Թղ. 15—16բ ժիջեւ թերթ մը ինկած ըլլալով, Աւետարանս կը սկսի Թղ. 11ա.—Գլուխը Մատթէոսի Աւետարանին:

Ա. Գլուխի Դուրդ հատուածէն (կը պակսին 1—9 համարները). «Աքաղ ծնաւ զեղեկիա՞, եղեկիա ծնաւ զՄանասէ...»:

4.—Թղ. 82բ.—Նախադրութիւն Մարկոսի Աւետարանին:

5.—Թղ. 83ա.—Գլուխը Աւետարանին որ ըստ Մարկոսի:

6.—Թղ. 85ա—127բ.—Աւետարան ըստ Մարկոսի:

7.—Թղ. 128ա.—Նախադրութիւն Լուկայ Աւետարանին:

8.—Թղ. 128բ.—Գլուխը ըստ Լուկայ Աւետարանին:

9.— Թղ. 131ա—199ա.— Աւետարան ըստ Հուկասոս :

10.— Թղ. 200ա.— Նախադրութիւն Յովհաննու Աւետարանին :
Դրուիք Յովհաննու Աւետարանին :

11.— Թղ. 201ա—252բ.— Աւետարան ըստ Յովհաննոս :

12.— Թղ. 252բ.— Հանգիստ Սրբոյն Յովհաննու Աւետարան-
չին : Էր ընդ եղբարս երանելին Յովհաննէս մեծաւ ուրախութեամբ . . . :

13.— Թղ. 259բ.— Յառաջարկս Պաղոսի առաքելոյ Նախա-
կարգեալ ի գլուխս Կրոցս : Ընդ ուսումնասէր եւ ընդ փոյթ քոյոյ սի-
րոյդ զարմացեալ . . . : Վերջ. Թղ. 260բ.— « . . . Յառաջ քան զերիս
կաղանդացն Յուլեա որ աւր վեց է Նոոման ամսոյ, որ է Մարերի,
տունեն տան մարտիրոսութեանն նորա » :

Մնացեալ թերթերը կը պահսին :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ .—

1.— Թղ. Աա.— Մագաղաթեայ պահպանական առաջին երեսի
վրայ, կարծիր թանաքով եւ բոլորգիր գրուած է .

Ձարմանալի է եւ ստոյգ :

2.— Թղ. 1ա.— Սեւ թանաքով եւ նոսրգիր, վարժ գրիչէ .—

Փառք յամենաուրբ յերրորդութեան, Հօր եւ որդւոյ եւ Հոգւ-
ւոյն սրբոյ : Այժմ եւ անկրաւ յաւիտենիւ, ամէն :

Արդ՝ ես մեղապարտ եւ սեւերես յամենայն տեսակաց մակարա-
նայ եւ պսակեալ յաղթից մեղաց՝ Յովհաննէս Վարդապետս՝ որ եմ
յերկրաւ յերջակցի, նաեւ ի հայրենի դեղջէն Նորաչինկեցի, դարձեալ
ստացա՛յ ի հայալ ընչից իմոց գյաւետարանս այս, որ է Տաղաւար եւ
րնակութիւն մարմնացեալ բանին Աստուծոյ եւ Տեսոն մերոյ Յիսուսի
Կենարարի : Դարձեալ ետու յիշատակ եւ ի վայելումն Շատիկու սուրբ
յանապատին, որ մականուամբ վերակոչի սուրբ Սիօն : Եւս յետակի
եւ քառակի սիրով եւ տենչամբ աղաչեմ զՁեզ՝ Հա՛րք եւ յեղբարք եւ
մանաւանդ Պաշտօնեայք յեկեղեցւոյ, յիշեցէք առ Քրիստոս ի մաքրա-
փալ յաղօթս ձեր, զյորճամեղ եւ ամենաթշուառ, նաեւ սոսկաճայն
տրուպ Յովհաննէս Վարդապետս, նաեւ ի ծնողն զՄարգարէն եւ զԽա-
թուն, եւ Հանգուցեալ առ Քրիստոս զյղղբարքն իմ ծնօղքն փլիկ-
պոսն, Գրիգորն, Յովհանն, Պետրոսն, Պաղոսն, եւս կենդանի յեղ-
բարքն իմ Էստկարն, Սեւումն, նաեւ ծնողագուրթ քոյրն իմ Եղիսէն .
դարձեալ եւ զուրք յիշողքով՝ յիշեալ իմ ~~Իմ~~ անմահ գառին Աստուծոյ :
Գրեցաւ ի թուագործութեանս մերոյ ՌձԽԶ-երորդին (1697)¹ :

¹ Զեազգրին վրայ ալ ուսումնասիրողներ 1697 Յշած են լուսամցի վրայ :

Դարձեալ, ով որ սուրբ Աւետարանիս նենդութեամբ անկարկէ, զմասն Յուդայի, Պիղատոսի եւ Կայենի ճաշակեսցէ : Այլ խնամով պահօղն արհնեալ եղիցի ի յԱստուծոյ : (ՌձԽԶ—ն երբեմն չփոթած են ՌձԵԶ—ի հետ) :

3.—Թղ. 258ա.— Բ. սինակի վրայ, նօտրդիր, սեւ թանաքով, նոյն գրիչին կողմէ գրուած : ԱՃԱՌԵԱՆ՝ երկրորդ գրչի մը, կը գրէ :

«Զվերջին ստացօղ սուրբ Աւետարանիս Յովհաննէս բաղմամեղ վարդապետս, որ եմ գեղեալ նորաշինկեցի, դարձեալ ետու յիշատակ եւ 'ի վախելումն Շատիկու սուրբ յանապատին : Դարձեալ՝ աղաչեմ զմեզ սիրով հոգւոյն Աստուծոյ, հարք եւ յեղբարք, յիշեցէք առ Գրիստոս, զմեղաւոր եւ անարժան, սեւերես ծառայս ձեր զՅովհաննէս սպասուորս՝ որ մականուամբ եմ վարդապետ, այլ գործով թափուր եւ զստարկ լամենայն բարեձեւութեանց : Նաեւ ծնողքն իմ զՄարգարէն եւ զԽաթունն, եւ զուր յիշեալ յիջիր տապի Աստուծոյ. ամէն» :

4.—Թղ. 3ա.— Սեւ թանաքով եւ նօտրդիր գրուած է ստացօղին կողմէ :

Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս Յովհաննէս վարդապետին, 'ի յիշատակ եւ 'ի վախելումն Շատիկու սուրբ օնապատին :

5.—Թղ. 3ա.— Բոլորդիր, սեւ թանաքով եւ ձեռագրիս գրչին կողմէ գրուած :

Զմեղապարտ գրչիկս Թորոս եւ զծնաւղսն իմ աղաչեմ յիշել ի Տէր :

6.—Թղ. 256բ.— Բոլորդիր, սեւ թանաքով եւ առաջին գրիչին կողմէ գրուած :

Հանգիստ սրբոյն Յովհաննու Աւետարանչին :

Թղ. 252բ.— Հատուածի վերջաւորութեան.—

«... Եւ ապա կնքեալ զամենայն զինքն, եւ ասացեալ : Դու լեր քնդ իս Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս եւ կողմնե...» : Յաջորդ թերթը կը պակսի :

Թղ. 257ա.— Ողորմութիւն եւ հանապաղ դթացին իս զուարթամիտ առատութեամբ, ոմն որում անուն կոչիւր Թաւտարէ, որ եղեւ առ իս բարեմիտ վասն Աստուածախրութեան իւրոյ եւ վասն յիշատակի հանդուցելոյ զուզակցի իւրոյ եւ բարեպաշտ աներոյ իւրոյ Առաքելի : Գործակցութեամբ եւ յաւժարամտութեամբ զօրքնչի իւրոյ թեմանայ եւ այլ ոմն, անուն Ճուան, որ եւ նա բարեմտարար հանապաղ զլթացեալ է իս, որոց արդեամբք ստացայ զայս փափաքելի կենսունակ սուրբ կտակս, որոյ եւս միայն միջնորդ եմ ստացուածոցս եւ ոչ թի յիմ արդեանց ստացայ, այլ ի վերոյգրեալ Աստուածապաշտիցն արանց. եւ ես միայն զայս արարի զսպելով զիս 'ի յա—

ւելորդացն միայն հարկաւորաւն բաւականացայ, եւ ետու գրել եւ աւարտել քահանայի ուրումն վանականի, որոյ անուն Թորոս, 'ի ստորոգ եւ յրնտիր արխնակէ, զոր յա՛յժ բաղձանաւք եւ յոքնատոջոր տենչանաւք մեծաւ աշխատութեամբ ստացայ զսա ի յուսաւորութիւն մանկանց եկեղեցւոյ եւ յիշատակ ինձ եւ ծընողաց իմոց հաւր եւ Թորոսի եւ մաւրն իմոյ Շարի, եւ եղբաւրն իմոյ (ԹՊ · 257բ ·) Անդրէասայ քահանայի, եւ ա՛յլ եղբարցն իմոց Յովանիսի եւ Աւետեաց, եւ քեռւոյն իմոյ Տէր Վարդանայ եւ ա՛յլ ամենայն զարմից իմոց, կենդանեաց եւ ննջեցելոց, վասն որոյ աղաչեմ զսուրբ հարս եւ զեղբարս ըզդասս քահանայից, որք վայելէք 'ի քաղցրանաչակ եղեմատունկ վըտակաց քառառջեայ հոռանաց կենդանական աստուածախաւս աւետարանական բանիցս, մանաւանդ յորժամ բառնայք 'ի ժամ սոսկալի պատարագին յորժամ խաղան 'ի վերուստ յողջոյն ձեր իջանելով զարք հրեշտակաց, եւ սքողեալ ահիւ խառնին ընդ Ձեզ, յայնժամ նովին սուրբ աւետարանաւդ եւ միջնորդական կենարար հրաշիւք սուրբ պատարագին յիշեալիք զստացաւդն զվերոյգրեալն զՎարդան ծերունի քահանայ եւ զա՛յլ երախտաւորսն եւ զարդիւնարարսն, զՅակոր մուղտսի եւ զկին ոմն պարկեշտուհի եւ զպաստ, որոյ անուն Տալիթա, որ եւ նա՛րարար արդիւնք 'ի սուրբ կըտակա, եւ զսակաւ աշխատաւդս 'ի սմա վասն ուղղութեան զմեղաւոր հոգս Ստեփանոս Գոյներ Երիցանց, եւ երկրահուպ դիմաւք հայցեմ 'ի հանդիպողացդ ողորմութիւն խնդրել (ԹՊ · 258ա) 'ի Քրիստոսէ յահեղ սուրն համառաւտի ընդ ամենայն սուրբս իւր որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն :

Եւ զկարատս ողորմութեան Աստուծոյ զԹորոս սուտանուն քահանայ յերես անկեալ աղաչեմ զսուրբ հանդիպաւդդ զհա՛րս եւ զեղբարս զի սոնէ՛ք արժանի յիշման առաջի զենման անմահ դառինն Քրիստոսի, զիս զմեղուցեալ գրիչս եւ զծնաւդսն իմ եւ զամենայն ազգաւորսմն, եւ որ առատն է 'ի տուրս բարեաց Քրիստոս Աստուած յիշողացդ եւ յիշեցելոցս առ հասարակ ողորմեսցի · եւ նմա փա՛ռք յաւիտեանս · Ամէն :

ԵԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆԻՒՔ .—

1.— Զեռապրիս նախկին թիւերը եղած են՝ 10, 108 եւ 322 :

2.— Հ. Աճառեան Զեռապրիս նկարագրութիւնը նախ լոյս ընծայած է Հանդէս Ամսօրեայ-ի 1905, էջ 274—275-ի մէջ, ապա Թաւրիզի ալ ձեռագիրներուն հետ առանձինն հատորով՝ ՏՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԵՆ ԶԵՆԱԳՐԱՑ ԹԱՆՈՒԹԻՒՆԻՒՔ խորագրով, 1910, Վիեննա, էջ 26—27-ի մէջ :

3.— Հանդէս Ամսօրեայի խմբագրութիւնը, Ստեփաննոս Գոյներ Երիցանց—ի մասին, որ կը յիշատակուի ձեռագրին մէջ, հետեւեալ կարծիքը կը յայտնէ տե՛ս Հ. Ամսօրեայ, 1905, էջ 275) :

«Ստեփաննոս Գոյներ Երիցանց», որ ըստ Յիշատակարանի սըրբազրած է Աւետարան, նոյն անձն է անշուշտ այն «Գոյներիցանց»-ի հետ, որ երբեմն աշակերտած է Գէորգայ Սկեւոացւոյ կամ Լամբրոնացւոյ (+1301), եւ որուն խնդրանք գրած է Գէորգ «Խրատ Գրչութեան» գիրքը: Բերլինի Արքուեական Մատենադարանի թիւ 38 Շարակնոյ—Տօնացոյց ձեռագրին մէջ (որինակուած 1478—ին, հմտ. Karamianz, Verzeichnis der arm. Handschriften, Բերլին, 1888) կը կարդանք Տօնացոյցին ետեւ. «Էս նուստ գրիչս Ստեփաննոս մօկսնուն Գոյներիցանց, ութ եւ տասն ամ կայի առ ոտս Վարդապետին մեծի Գէորգայ Լամբրոնացւոյ եւ կարի հարուստ լուեալ եմ ի նմանէ, ունիմ եւ իւր ձեռագիր»: (Հմտ. Nerses Ter-Mikaëlian. Das armenische Hymnarium, Leipzig, 1905, էջ 105—106): Նման Յիշատակագրութիւն մը հասած է ձեռքերնիս նաեւ Գէորգայ Սկեւոացւոյ «Խրատ Գրչութեան» գործին մէջ, զոր ի մէջ կը բերէ եւ Հ. Զարբհանալեան այսպէս. «Սկիւռայ զատնալէն Խորր Գէորգ... Ստեփաննոսի Գոյներ Երիցանց առաջարկութեամբն եւ խնդրանք Գրչութեան արուեստին վրայ գրելու զարկաւ, ընդարձակելով Արիստակեայ Վրդ. ի համանուն գրուածքը... Ստեփաննոս Գոյներ Երիցանց ալ կը վկայէ թէ «Արարեալ էր զսա յառաջագոյն Գէորգայ Վարդապետին ի խնդրոյ ուրումն, զորոյ զպսկասն ի նմանէ՝ յետոյ իմ ի վարդապետէն խնդրեալ, եւ նա կատարեաց զխընդրուածս իմ, եղեալ յառաջ Արիստակէսի արարեալն, եւ զթերին ի նմանէ՝ կատարեաց ինքն, ինձ նուստիս՝ Ստեփաննոսի Գոյներ Երիցանց» (Պատմ. Հայկ. Հին Դպր., Վենետիկ, 1897, էջ 719. տե՛ս նոյնն մեր թիւ 337 ձեռագրին մէջ. Տաշեան Ցուց. էջ 783, ուր կը գրուի «Գոյներիցանց»): Աւելի հետաքրքրական է թիւ 390—ի հաղորդածն, ուր կը կարդանք. «Խրատ վստն հանգամանաց հեգից որ եւ պատճառն իսկ է գրադարձին յարուեստ գրչութեան, արարեալ զսա Գէորգայ ի խնդրոյ Ստեփաննոսի Գոյն Երիցանց կայծառաւնցւոյ» (անդ, էջ 842):

Ամենեւին պատճառ չկայ վերոյիշեալ Ստեփաննոսի մեր առաջիկայ անձին հետ նոյն ըլլալը ժխտելու: Ըստ այսմ ասկէ դիւրութեամբ կարելի է հետեւցնել՝ թէ Աւետարանիս գրութեան ժամանակն է ժԳ—ժԴ դար, 1280—1320 միջոցը, եթէ միայն Յիշատակարանս ուրիշ հնագոյնի մը վրայ յօրինուած չըլլայ:

ԽՄԲ. ՀԱՆԴԻՍԻՆ:

4 — Հ. Աճառեան, աւելի ուշ՝ 1948-ին հրատարակեալ իր ՀԱՅ ՅՈՑ ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ-ին Դ. հատորին մէջ, Ստեփանոս Գոյներիցանցի մասին հետեւեալը կը դրէ (տե՛ս Հատոր Դ., 1948, Երևան, էջ 635—636) .

«247. — Ստեփաննոս Քննյ. Գոյներիցանց (կամ Գոյներ Երիցանց), Կայծառօնեցի, մականունն Երկայն, աշակերտ Գէորգ Ակեւոացու, որ նրա խնդրանքը գրեց խրատ վասն Գրչութեան կամ խրատ վասն Հանդամանաց հեղից (Ջարր. Հին. Դպր. 719, Տաշեան, Յուլյ. 783, 842, Manus. Brit. Mus, 306բ) :

«Bodleian 232 եւ 246, Ձեռ. Վեներ. Բ. 1000. իրր 30 տարի յիշուում է զանազան յիշատակարաններում (1284—1312). 1292 թւին կոչում է իրեն «Ծբե» . բայց դրանցից 20 տարի անց (1312 թ.) դնւում է Կիպրոսում, ուր փաշուել էր Կիլիկիոյ վտանգներից նեղուած (Սիսուան 97) : Այնտեղ գրել է մի գեղադարձ ձեռագիր (Գործք Առաքելոց, Կաթողիկեայք եւ Աւետարան Յովհաննու) : Այս ձեռագիրը դրուած է Հեթում Գ. Համբարնացու դուստր Ալիծի համար (քոյր Կեռան թագուհու եւ կին Փիլիպպոսի Իպլինեան՝ սենեսկալի թագաւորութեան Կիպրոսի), որ հիւրընկալել էր նրան եւ իբր որդի խնամում էր : Ձեռագիրը գրուած է 1310—1312 թուերին, Կիպրոսի Մաղուսա (Ֆամակուսոս) քաղաքում (Գովրիկեան, Դրոսնիսի վանիոյ Հայոց Մետրապոլիսը, էջ 342—348=REA, 10, 39) :

«Ունի նաեւ մի Տօնացոյց՝ «1300 թ.» (Աղղապ. 1181) : Իր ձեռագիրներից յիշատակելի են նաեւ մի Աւետարան 1290 թ. (Սիսուան 96ա), մի Աստուածաշունչ՝ 1292 թ. (Ձեռ. Կարին. 10, Շողակաթ 207), եւ ուրիշ գործեր՝ 1297 թ. (Ջարր. Թրգմ. 156), 1288 թ. (Ջարր. Թրգմ. 157) : Թերեւս նաեւ մի Աստուածաշունչ Հեթում Բ.ի համար 1295 թ. (Շողակաթ 208) : Հասցրել է աշակերտներ, որոնցից յիշենք գրիչ Վահրամ Սարկաւագր՝ 1298 թ. (Սիսուան 96բ., Հայաստան 503 թ.) :

«Ստեփաննոսի խնդրանք էլ ոմն Ներսէս օրինակել է Ոսկեփորիկը (Ձեռ. Վեներ. № 1150, ըստ Սարգիսեան, Եւագր. Ներած. էջ ԿԶ) : Ժամանակակիցներից կոչուած է «անհաս գրիչ», «այն որ լի էր եւ պատարուն յարհեստ դրչութեան եւ ընդ ընաւս հոշակեալ» (Շողակաթ 207, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 118) : Արիւն՝ Սիսուան 97ա. կարծում է որ նոյն անձն է նաեւ Ստեփաննոս Իրիցու որդի, որ 1274 թ. օրինակել է Վարդան Վարդապետի մի գործը՝ Կեռան թագուհու համար : Այս դէպքում Ստեփաննոսի գործունէութեան սկիզբը կը ձգուի մինչեւ 1274 թ. (հմտ. № 269) :

«ԹԻԻ 269 — Ստեփաննոս, մականուն Երկայն, Երուսաղէմում օրինակեց ձաշոցը 1316 թ. (տե՛ս Ծ. Մուրատ, Յայտ. Յովհ. էջ 172Ը) . ծէր հասակում, «Որ յոյժ պականեալ էր ճաճանչ լուսոյ յաչացս եւ պականեալ ի զաւրութենէ», Վարդիշխան քահանայի խնդրանք օրինակեց Աւետարանը, Երուսաղէմում, 1321 թ. (Թորոս Աղբ. Բ. 344—5) : Արքեօք N° 247 Գոյներիցանցն է»

(ԱՆՁՆԱՆ . ԲԱՌԱՐԱՆ , Դ . Հատոր , էջ 638) :

5.— Ստեփաննոս Գոյներիցանցի զբէլին պատկանող գործերուն մասին յիշատակութիւններ կան նաեւ Գարեգին Ա . Կաթողիկոս Յովսէփեանցի ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ ՁԵՌԱԳՐԱՅ—ի Ա . Հատոր , 1951, էր . 256—ի մէջ , ուր կը նշուի թէ Երուսաղէմի թիւ 700 ձեռագիրը գործն է Ստ . Գոյներիցանցին : Այս վերջինիս մասին Գարեգին Կաթողիկոս յիշատակութիւն մը ունի յիշուած Հատորին Եր . 605—606—ի մէջ :

Թիւ . Ձեռ . ի Բ . Հատորին մէջ դարձեալ կը նշուի Ստեփաննոս Քհնյ . ի անունը , որ գրիչն է 1260—ին գրի առնուած Գր . Նիւսացիի Գիրք Բնութեան Կազմութեան եւ Կուսութեան գործին , Մեծքարի անաստիւն մէջ (տե՛ս Եր . 75—76 եւ 104) : Սոյն Հատորը անաստիւն մնացած ըլլալով հրապարակ հանուած չէ :

6.— Երուսաղէմի թիւ 700 ձեռագիրը ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԳՈՐԾՈՅ ԱՌԱՔԵԼՈՅ է , ԺԸ . դարաւ յորժ , ուր կայ նաեւ Ստեփաննոս Գոյներիցանցի Յիշատակարանին ընդօրինակութիւնը (տե՛ս Նորայր Եպս . Պողարեան , ՄԱՅՐ ՅՈՒՅԱԿ ՁԵՌԱԳՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ , Հատոր Գ . , 1968 , Երուսաղէմ , էջ 144—145 :

7.— Նորայր Եպս . Պողարեան Ստեփաննոս Քահանայ երիցորդին չի նոյնացներ Ստեփաննոս Գոյներիցանցին հետ , ալ կը լիչէ . «Նշանաւոր գրիչ Սկեռայի , 1272—1297 թուականներուն» (տե՛ս Յուլյ . Ձեռ . , Հատոր Գ . , էջ 414 , նկարադրութիւն թիւ 898 ձեռագրին , գործ 1619—ի) :

ՀԱՄԱՌՕՏ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՒՍՅԵԼ ԱՍՈՐԻ

ԹՈՒՂԹԻ.— Գ. + 341 = 341 (688 էրեսք¹): ՄԵՐՈՒԹԻՒՆ.— 22,5×16,6×4,8 հրմ.²: ԳՐՈՒԹԻՒՆ.— Երկսիւն, 15,2×9,2—9,8 հրմ.³: ԳԻՐ.— Նօտրդիր, սեւ թանաքով եւ վարժ գրչի գործ: ՏՈՂԹ.— 21: ՆԻԻԹ.— Թուղթ, սպիտակ եւ լուսորակ: ԿԱԶՄ.— Կաշեփայտ, դրոշմեալ: Ա. էրեսի զարդերը վերցուած են եւ մնացած են միայն դամբեր: ՀԱՆԳԱՄԱՆԹ.— Մասամբ քայքայեալ, լատկապէս առաջին պրակը: Ընդհանուր առմամբ գոհացուցիչ: ԽՈՐԱՆԹ. ԿԻՍԱԽՈՐԱՆԹ.— Զուներ: ՍԿԶԲՆԱՏԱՌԹ.— Կարմիր թանաքով թռչնադիր, պարզ ոճով: ԽՈՐԱԳԻՐԹ.— Նօտրդիր, կարմիր թանաքով: ՄԱՆԻՐԱՆԿԱՐԹ. ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴԹ.— Զկան: ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹԻ.— Բա— ԲԲ, Գա—Գր, 336ր, 337ր, 338ա—341ր: ԺԱՄԱՆԱԿ.— 1639—~~18~~ առաջ: ՏԵՂԻ.— Պայազիդ⁴: ԳՐԻԶ.— Անյայտ: ՍՏԱՑՈՂ.— Պետրոս Արեղայ եւ Խոյեցի Ղասուժ: ԿՆԻԹ.— Երկու տեսակ. մին կապոյտ, կլոր, հետեւեալ գրութեամբ. «Թեմական-Կենդրոնական Դպրոց, Ատրպատականի Հայոց, 1909, Թաւրիզ»: Երկրորդը՝ մանուշակագոյն թանաքով, ձուածեւ, բազմաթիւ էջերու վրայ դրոշմուած, հետեւեալ գրութեամբ. «Ընթերցարանական Ընկ. + Դավրէժ, 1874»: Մէջտեղի դատարկութեան մէջ՝ դժուած են ճառագայթներ բացուած գիրքի մը էջերէն: ՄԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ.— Զեռագիրս ցուցակագրած է Հրաչեայ Աճառեան եւ հրատարակած Հանդէս Ամսօրեայ-ի, եւ ապա առանձին

Հրաչեայ Աճառեան այսպէս կը նկարագրէ Զեռագիրս.—

1, 2, 3 եւ ալլ.— ԹՈՒՂԹԻ.— 337, առանց հաշուելու սկիզբէն 3 եւ վերջէն 4 քերթ զատարկ քերթեր: — ՄԵՐՈՒԹԻՒՆ.— 22×18×5 սմ.: ԳՐՈՒԹԻՒՆ.— Շատ պարզ եւ մաքուր, երկսիւն, իւրաքանչիւրը 15×4,5 սմ.: ԳԻՐ.— Նօտր. քանափ՝ սեւ, հողի ուրեք կարմիր վերնագրերով: ՏՈՂ.— 21: ՆԻԻԹ.— Ընտիր. սպիտակ, ողորկ եւ շատ փայլուն քուրդ: ԿԱԶՄ.— Կաշեփայտ տախտակէ: ՀԱՆԳԱՄԱՆԹ.— Շատ մաքուր: ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹ.— Բացի 7 քերթ պահպանակներէն, էջ 336ր եւ 337ր: ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴ եւ այլն գոյութիւն չունին: ԳՐԻԶ.— եւ այլն անձանք: էջ 200ր յիշուած է ՌԶԸ (1639) քուսկանը, սետի գիրքը ասկէ եին է (տե՛ս Յօդակ Հայերէն Զեռագրայ Թաւրիզի. Վիեննա, 1910, էջ 18—19):

[illegible][illegible]

Հատորով՝ ծանոթ ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՅ ԹԱԻՐԻՋԻ, ՎԻԷՆՆԱ, 1910, էջ 18—19: 1909-ին Ձեռագիրս մաս կը կազմէր Թաւրիդի Բեղդաթաղի կամ Ղարայի Մատենադարանին: Խաչիկ Վրդ. Դաղեանն եւս զուցակադրած է զբլագիրս, երբ ան մաս կը կազմէր «Արամեան Գրչատան» իրր թիւ 64-րդ ձեռագիրը (տե՛ս Հրաչեայ Աճառեան, անդ՝ էջ ԻԷ—ԻԸ): 1968-ին Միխայէլ Ասորիի այս Համառոտ ժամանակագրութիւնը Ալլդ. Առաջնորդարանէն փոխադրուեցաւ Ղարայի Մէլիք-Թանդեան Ազգային-Եկեղեցական նորաբայ Թանգարանը:

Մատենան է Միխայէլ Ասորիի ժամանակագրութիւնը, ամբողջական եւ ներկայանալի վիճակին մէջ, հետեւեալ բովանդակութեամբ. —

1. — Թղ. 1ա. — Յանկ Սիսայիլի Ասորունյ:

Թաղաղս յԱղամայ հետէ մինչեւ ամագունք որ եւ կին էր Թաւաւոր...:

2. — Թղ. 2ա. — Տեառն Միխայիլի Պատրիարքի Ասորոց, Համառոտ ժամանակաց զրոյցք քաղուածու արարեալ ի յայտից պատմադրաց վարժս լոնասիրաց սղմանակ տեղեկութեամբ, յԱղամայ հետէ մինչեւ լետին լաւուրս թեւացեալ (թուեղեալ):

Ես եղբարք իմ Քրիստոս ուսումնասէրք եւ աստուածասէրք կարատեալք ժամանակաց եւ հաւաքեալ վէպս բազումս ժրաջան աշխատութեամբ խնայեցի յիս եւ ի յսելիս ձեռ...:

3. — Թղ. 236ա. — «... նոյն աւուրս դրնաց զՕլլինն ի վանին մօտ Պարսամաւ եւ ելին ընդ առաջ նորա քահանայքն աւետարանաւ եւ խաչիւ որպէս քրիստոնէի եւ տարան զնայ յեկեղեցին...:

4. — Թղ. 288ա. — Եւրին Տէառն Միխայիլի յաղալս քահանայական կարգաց թէ ուստի առնու սկիզբն: Սկիզբն քահանայութեան շնորի եան (sic) ժամանակն Աստուած որպէս եւ ամենայն բարեաց...:

5. — Թղ. 324բ. — Ա. — Թիսուս Քրիստոս անբսկիզբն ի ժամանակէ եւ սկիզբն եւ կատարումն ամենայն քահանայութեան որդի՛ն Աստուծոյ:

Բ. — Առաքեալն Թիսուսի Թաղէ, յազգէ Շմաւոնի, որ նայ ինքն է Ղէրէոս, որ է սիրտ եւ կոչեցաւ Թաղէոս, որ է Սիրելի:

Գ. — Առաքեալն Բարդղղովմէոս, ի ցեղէ Ասերայ, որոյ անուն կոչի զարմ ստոյգ Աստուծոյ, ըստ հաւատոյ եւ հոգւոյ...:

... Առաքեալն Դաւիթու յեթնամանից անտի, որ չորաւ հրամանաւ Թաղէոսի ի Մեծն Հայք եւ աս հիւսիսիւ, եւ լուեալ զկատա-

րումն Առաքելոյն Թաղէի դարձաւ եմուտ ի Փոքր Սիւնիք եւ կրօնա-
ւորեալ անդէն կատարեցաւ ի տեղին անուն նորա կոչեցաւ Դաղիայ :

Այս եւ սկզբմունք եւ հիմունք հաւատոյ եւ քահանայութեան
Հայաստանեայց եւ սերմանօղբ կենսաբեր ցարենոյն :

Եւ ասէն Նշան շնորհաց հին եւ նոր բերեալ ի Հայս , Գ . հատ
Մանանայի Բարդուղիմէոսէ , եւ եդեալ տփով ի հիմն եկեղեցոյ , որ
հանդէպ , հայի Դողթան գաւառին , առ Երասխ դետով ի տեղւոջն զոր
Մաղարթն կոչեն : Եւ ըզկեղարդն Աստուածամուկն պսակաւն փշեայ ի
Թաղէոսէ բերեալ եւ կայ անդէն ի Հայս 'ի պարծանս ազգին եւ ի
փառս Աստուծոյ . . . :

6.— Թղ . 328բ.— « . . . Տէր Միխայէլ մինչեւ ցայս վայր ասի ,
Վարդան սկսանի վարդապետն :

Այլ մեք հետեւեալքս եւ պատահեալքս այսմ հատուցուք մին-
չեւ առ մեզ նովին յուսովն Աստուծոյ . . . :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ.—

Առաջին գրիչէն ոչ մէկ տող յիշատակուած է : Օտար գրիչ մը
լուսանցքներուն վրայ գրած է միշտ զանազան դիտողութիւններ
պատմուած զէպքերուն մասին :

1.— Թղ . 337ա.— Շեղադիր , սեւ թանաքով , վերջին ստացո-
ղին կողմէ անվարժ գրով մը գրուած .

« Ես Խօյեցի Դասուամ տուի այս պատմադիրքս յիշատակ ինձ
եւ իմ ծնողացն եւ իմ տղին հօրս իմոյ Յովանիսին եւ մօրս իմոյ Շահ-
պակուն եւ որդոյն իմոյ Մելքոնին : Ես Դասուամ իմ յօժարութեամբս
ետու պատմադիրս յիշատակ , ի դուռն Թաղէոսի Առաքելոյն , մի ոք
իշխեսցէ հանել ի դրանէ Առաքելոյն Թաղէոսի : Եւս մէկ Առաքիւղ
Դիրք տուի յիշատակ Սահակ Վարդապետին տանէ Վանքն , Աստուած
ողորմի իւր ննջեցեւոց հուզոյն . ամէն , Հայր մեր , յերկինս » :

2.— Թղ . 341բ.— Դրչափորձեր , բոլորգիր , սեւ թանաքով .

« Վասն միոյ բաժակի , անկաւ կամարն Ուսկիւ . . . » :

3.— Թղ . Աս.— Ես Խօյեցի Դաւիթս ծառայ :

— Ես Խօյեցի իսալիֆայ Դաւիթս վանքն ժամասացս :

— Կարմիր քանափով , նօտրգիր գրուած երկրորդ ստացողին
կողմէ .

Միխայէլ Ասորոյ Պատմութիւն : Ես Սուրբ յերուսաղիմայ
նւիրակ Պետրոս տըրուպ Արեղայ ընթերցայ 'ի քաղաքն Պայպիդ , ի
ՌՄԼԱ (1782) թուին եւ ամսեանն Դեկտեմբերի 2-ին աւարտեցաւ :
Հայր ՄԼր որ :

— Ծառայ եմ ինչին Օնգանէս վարդապետին զատուելը ծառա . . .
(անընթեանելի) : Մնացեալը սեւ թանաքով զափոտուքներ են , այլ-
եւայլ գրիչներէ :

ԾԱՆՕԹ .— Պայադիրդի մէջ Ս . Երուսաղէմի նուիրակ Տ . Պետ-
րոս Արեղայի մասին տես Ապուհունի Եսայի ՄԻԱԲԱՆԻ ԵՒ ԱՅՑԵ-
ԼՈՒԹ . . . 1929 , էջ 409 :

4 .— Թղ . Ար .— Աստուած յաւիտենական բարերար եւ ամե-
նակալ բտեղծիչ :

Այս եւս զըշափորձ մըն է սեւ թանաքով եւ նօտրդիր :

5 .— Թղ . 200բ .— Վասն այն տաճիկը իմամ Սամարայ կոչեն
զնա որ է ի մէջ Հին Բարիւոնի եւ բարձր գումպեթիւ է շինած ոսկի-
տակ իրրեւ թէ նոր է զուգած , տեսա թվին ՌԶԸ (1639) Արգրումցի
Աւետիքս :

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԹՈՒՂԹՔ. — 182 (364 երեսք): ՄԵԾՈՒԹԻԻՆ. — 19.5×15—
15.2×3.1 հրմ.: ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — ԵՐԿՍԻՆ, 13.5×9.5 հրմ.: ԳԻՐ. —
ԽՈՒՐՎԻՐ, սևե թանաքով եւ վարժ գրիչի կողմէ գրուած: ՏՈՂՔ. —
24: ՆԻԻԹ. — ԹՈՒՂԹ, սպիտակ եւ յաւորակ: ԿԱԶՄ. — ԶՈՆԻ: ՀԱՆ-
ԴԱՄԱՆՔ. — Անկազմ ըլլալով՝ քայքայուած, քանի մը պրակ բաժ-
նուած են, եւ թերթերն ալ՝ սկիզբէն եւ այլ պրակներէ, կորսուած են:
ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ. — Իւրաքանչիւր Աւետարանի սկիզբը նախապէս ու-
նեցած է, սակայն պիղծ ձեռքեր կտրած ու տարած են: ՍԿԶԲՆԱ-
ՏԱՌՔ. — Զարդապիւր, մեծատառ եւ բազմագոյն: ԽՈՐԱԳԻՐՔ. —
Պարզ, նարնջապոյն թանաքով: ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ. — Բազմապոյն
եւ րատականին յաջող գծագրումներով: ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ. — ԶՈՆԻ:
ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — 173ր.—174ր.: ԺԱՄԱՆԱԿ. — ՌՃԻ (1671): ՏԵ-
ՂԻ. — Պարտու: ՊԱՏՈՒԻՐՈՂ. — Խառնու Սարգար Տանուէրն:
ԿՆԻՔ. — ԶՈՆԻ: ԳՐԻՁ. — Անյայտ: Բ. ՍԱՑՈՂՆԵՐ. — Ուղումչեցի
Բաղդասարի կողակից Հոռոմիմին որդիքն, 1752 թ.: Գ. ՍԱՑՈՂ. —
Տէր Մկրտիչ Գաւառաց, որ եւ ձեռագիրս նուիրեց Ս. Թադէի Վանքին,
1786-ին: ԾԱՆՕԹՈՒԹԻԻՆ. — Զեռագիրս Ս. Թադէի Վանքէն Թարիզ
փոխադրուած է 1954-ին եւ 1968-էն ի վեր կը գտնուի Մելիք-Թանդ-
եան Թանգարանին մէջ:

Մատենան է Աւետարան թղթեայ, եւ պահպանուող, ձեռագիրս
սկիզբի թուղթերուն եւ հաւանարար Եւսեբի առ Կարպիանոս գրած
համաձայնական տախտակներուն հետ միասին կորսուած ըլլալուն
պատճառով: Թղ. 128—129-ի միջեւ, հետագային դրած եւ աւելցու-
ցած ենք թղթ. 128ա—128բ թուղթերը, թիւով ութը թերթ: Զեռա-
գիրս էջերը ունին Աւետարաններուն համարաթիւերը՝ ստորիջևան
մասին մէջ: Ունի նաեւ իւրաքանչիւր Աւետարանիչին նախադրութիւն-
ները:

1. — Թղ. 1ա. — Սկիզբի թերթերը կորսուած ըլլալով, այժմ
կը սկսի Մատթէոսի Աւետարանին Ի. 21-րդ համարէն. «Եւ նա առէ,
ԶԻ՞նչ կամիս, ասէ ցնա, ասալ զի նստցին...»: Վերջ. Թղ. 21բ.:

2.— Թղ. 21բ.— Աւետարան ըստ Մատթէոսի: Մատթէոս մարդ անուանեցաւ, զի զմարդեղութիւն Տէառն սկսաւ: ՅԱբրահամէ պատմելի կարգաւ եւ զոր տրար մինչեւ յարեաւ: Բայց Յովակիմ այն որ թղ. 4-ի տնորման համարեցաւ:

3.— Թղ. 22ա.— Նախադրութիւն Մարկոսի Աւետարանին: Թղ. 22ա.—22բ.— Մարկոսի Աւետարանին Գլուխք:

4.— Թղ. 23ա.— Մարկոսի Աւետարանին սկիզբի թերթերը կը պակսին եւ կը սկսի Գլուխ Ա. 11-էն. «... Նից, եւ ասէ, զոր' եւ որդի իմ սիրելի ընդ քեզ հաճեցայ...»: Կը պակսին նաեւ Ե. 11—2. 2 համարներուն թերթերը, թղ. 30—31-ի միջեւ: Վերջ. Թղ. 58բ.:

5.— Թղ. 59ա.— Ղուկասու Աւետարանին, Սկիզբն դիտայն (Յանկ):

6.— Թղ. 60ա.— Կը պակսի Ղուկասու Աւետարանին Ա. 7-էն. «Եղիսա... ըրթ ամուլ էր եւ երկոքին անցեալ էին զաւուրը իւր-եանց...»: Կը պակսին ԻԳ. 3-էն (Դու եւ թաղաւոր Հրէից) մինչեւ 21-րդ համարները (անդրէն սպաղակէին եւ ասէին) բովանդակող թերթեր, թղ. 128—128ա-ի միջեւ:

— Կը պակսին նաեւ ԻԴ. 1—36 համարները. «... Ին եմ մի երկնիցի», թղ. 128դ.—128ե-ի միջեւ:

7.— Աւետարան ըստ Յովհաննու: Կը պակսին Ա. 1—32 համարները, թղ. 128դ.—128ե-ի միջեւ, եւ կը սկսին 33-էն. «Եւ եւ ոչ դիտէի զնա, այլ որ առաքեացն զիս մկրտել ջրով...»:

— Թղ. 128բ.—129-ի միջեւ կը պակսի թերթ մը, Գ. 25-էն «... Եղև խնդիր յաշա...» — մինչեւ Դ. 8. «... րա երթեալ էին ի քաղաք...»:

— Թղ. 134—135-ի միջեւ կը պակսի թերթ մը, Գլուխ 2. 13—30 համարներով:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

1.— Թղ. 171ա.— Յովհաննու Աւետարանին վերջաւորութեան, զրիչին կողմէ, բոլորդիր եւ սեւ թանաքով դրուած է.

«Փառք քեզ Տէր Աստուած մեր, Յիսուս Քրիստոս հուսատաւ»:

2.— Թղ. 171բ.— Գրիչին կողմէ, բոլորդիր եւ սեւ թանաքով.

Փառք ամենասուրբ երրորդութեան եւ միասնական սաստուածութեան, Հօր եւ որդւոյ եւ սուրբ Հոգւոյն, այժմ եւ անգրաւ յաւիտենին յաւիտեանս, ամէն:

Աստանօր անկ ելեալ կատարեցաւ փրկչական հրամանս եւ Աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանս, որ է եղեալ եւ սահմանեալ սրբորոց

Աւետարանչացն, կամակցութեամբ սուրբ հոգւոյն, ըստ քառեկի աւամբ բղխմամբ Լոբնական եւ զԵտօրէն ծաւալմամբ առուդանէ միշտ եւ լուսաւորէլ զմըթնացեալ միտքս ըստ չորից իրաց զոյապետութեանս, որով հընչեալ միշտ ի յականջս մեր զհեշտալուր բառաւորսն Քրիստոսի եւ զմեզ վերառեալ ընծայեցուցանէ Հօր Աստուծոյ օրհնելոյն յաւիտեանս, ամէն:

Արդ զրեցաւ աւետարանս, ի թուին Հայոց ՌձԻ (1671) ամին, ի Թաղաւորութեան Պարսից՝ Շահ Սուլէյմանին, եւ ի Հայրապետութեան Տանս Աղուանից Տեառն Պետրոսի սրբապետն Կաթողիկոսի: Եւ ի հայրապետութեան (ԹՊ. 172ա) եւ Եպիսկոպոսութեան Երկրիս Պարտոյ Յոհանն յիւսկեցի, ի խնդրոյ բարեմիտ եւ աստուածասէր Խասալու Սարգսր Տանուտէրն, յիշատակ իւր եւ ծնողացն իւրոց հայրն իւր Շիրինն եւ մայրն Գուգայաղէն, եւ կենակիցն Նանաճանն, եւ որդիքն իւր պարուն Շիրինն, Շախպուլի Սարուխանն եւ Ղաթերայցն Աշխարհ, Հոռմին, Գուգայաղին, Սուլթանաղին, Զինիխանին, Թիլիխանին: Եւ քեւէլոցն Խան Սուլթանին, Սոլթանաղին, Աշխարհ եւ Թոռանցն Վալաղին, Էղկարին, եւ հարսներոյն Փարին, Ղումաշին եւ ամենայն արեան մերձաւորացն, յիշելով զՏէրունական հրամանն որ ասէ. Զի ուր Եսն եմ, անդ եւ պաշտօնեայն իմ եղիցի, ապա ուրն Քրիստոսի վառեալ ի սիրտն եւ առեալ ի ուսն զՔրիստոս, եւ ապա ետ գրել զսուրբ աւետարանս, եւ ո՛ր ոք հանդիպիք սմա, յիշեցէք զՍարգսր Տանուտէրն եւ զԾնողսն իւր եւ վերոյգրեալսն եւ Աստուած դձեպ յիշէ:

3. — ԹՊ. 172բ. — Նօտրդիր, կինամոնագոյն թանաքով:

Յիշատակ է Համարաւորաւ սրբալետ Լկնս. Ուղղմէցի Բաղդասարի կոռղակից Հոռմախմին որդոցն Գալուստին, Մալիին եւ հարսներին՝ Ունամին, Սաչին եւ որդոցն Մուսայելին, Մարտիրոսին, Եսային, Մարիամին, Անային եւ ամենայն արեան մերձաւորացն, կարդացողացն եւ յոռացն եւ ... եղ յիշողաց յիշեալ յիցի ի Տէր, որ ասէ թէ «Եկեաք Հար իմոյ ժառանգեցէք արքայութիւն Աստուծոյ», թիին ՌձՆԱ (1752) Մալիսի Ժ. (10):

4. — ԹՊ. 173ա. — Նօտրդիր, սեւ թանաքով եւ ալլ գրիչէ:

Յիշատակ է Սուրբ Աւետարանս Տէր Մկրտչին եւ իւր կենակից մահուտի Մարիամին ի զուոն Սուրբ Առաքելոյն Թաղէոսի, ՌՄԼԵ (1786) Թուոյն Ապրիլի ԺԸ-ին (18):

ԵՄՆՍԹՈԹՈՒԹԻԻՆ

1. — Թարիղի թիւ 7 Աւետարանին մէջ յիշատակուած եւ Պարտոյ կամ Պարտաւի Լալիսկոպոս Յոհանն յիւսկեցին նո՛յնն է արդեօք

Տաթևի վանքին վանահայր Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսին հետ, որուն համար երկդ Աստուածատուր՝ 1663-ին, Պաղարչայի Ակունք գիւղին մէջ Աւետարան մը զրչադրած է, Երեւանի Մատենադարանին թիւ 5648 ձեռագիրը: Նոյն զրիչը՝ 1671-ին Սիւնիքի Ակունք գիւղին մէջ (Սիսիանու Երկիր), նոյն Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսին համար, պարձեալ զրչադրած է այլ Աւետարան մը, որ այժմ Երեւանի Մատենադարանին թիւ 5649 ձեռագիրն է¹:

Արդ, Աւետարանս, որ 1671-ին գրչագրուած է Պարտաւի մէջ, ամէն հաւանականութիւն ունինք ենթադրելու, որ գրիչ Աստուածատուր երկչին կողմէ ընդօրինակուած է, Սիսիանու Երկրին Ակունք գիւղին մէջ, Խասալու Սարգար Տանուտէրին խնդրանքով: **Ձեռագրին մէջ** գծրախտաբար կը պակսին տեղեկութիւններ գրիչին ու վայրի մասին:

¹ Տե՛ս Յուզակ Զեռագրաց Մաշտոցի Ամուսն Մտոննադարանի, Հատոր Բ., Երեսն, 1970, տիւնակ 156—157 եւ 1407:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԹՈՒՂԹՔ.— 228 (456 ԵՐԵՍՐ) : ՄԵՄՈՒԹԻԻՆ.— 23·5—24×
16·3—17×5·2 ՀՐԺ : ԳՐՈՒԹԻԻՆ.— ԵՐԿԻՆ, 8·7×12·5—13 ՀՐԺ :
ԳԻՐ.— ԲՈՂՈՐՅԻՐ, սԵԼ ԹԱՆԱՔՈՒ, ԺԵԾՈՒՄԱՌ : ՏՈՂՔ.— 21 : ՆԻԻԹ.—
ՀԱՍՏԿԵԿ ԹՈՂԹ : ԿԱԶՈՒ.— ՁՈՆԻ : ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ.— ՔԱՅՐԱՅՈՒՄԺ,
ԿԱՐԻՔՐ ՈՆԻ ՎԵՐԱԿԱԳՈՒԹԵԱՆ : ՊԱԿԱՍԱԼՈՐ ԹԵՐԹԵՐ ՀԱՄ ԿԱՆ : ԽՈ-
ՐԱՆՔ, ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ.— ՁՈՆԻ : ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ.— ԿԱՐԺԻՐ, ՄԵՍ-
ՐՈՎԵԱՆ ԿԱՐԳ ՄԱՌԵՐՈՒ ԵԼ ԹՈՂՆԱԿԻՐ՝ սԵԼ ԹԱՆԱՔՈՒ : ԽՈՐԱԳԻՐՔ.—
ԿԱՐԺԻՐ ԹԱՆԱՔՈՒ ԵԼ ԿԱՐԳ ՈՏՈՒ : ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ.— ՁՈՆԻ : ԼՈՒ-
ՍԱՆՑԱԶԱՐՈՒՔ.— ՀԱՍԱՐԱԿ, ԿԱՐԺԻՐ ԹԱՆԱՔՈՒ ԵԼ ԳՐԵԹԼ ԻՐԱ-
ՔԱՆՀԻՐ ԼՂԻ ՎՐԱՅ, ՀԱՄՈՒԼԱԾՆԵՐՈՒ ՍԿՂՐՆԱԼՈՐՈՒԹԵԱՆ : ԳԱՏԱՐԿ
ԹՈՒՂԹՔ.— ՁՈՆԻ : ՄՆԱՅԵԼ ԵԼՎԵԼՈՒԹԻՆՔ ԿՐ ԿԱԿՍԻՆ : ՄԱՆՈՒԹ.—
ՁԵՆԱԿԻՐԱ ԵԼՎԱԾ ԶՆԱԿԱՆՈՒԹԻՆՔ Ս. ԹԱԳԼԻ ՎԱՆՔԻ
ՄԻԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ, ՈՐԿԼ 1954-ԻՆ ՓՈԽԱԳՐՈՒՄԺ Լ ԹԱՐԻԿԻ ԱԳԳ. Ա-
ՌԱՅՆՈՐԳԱՐԱՆՐ : ԱՅԺԺ ԿՐ ԳՄՆՈՒԹԻ ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆՎԵԱՆ ԱԳԳԱՅԻՆ-ԵԼԵԳԵ-
ՂԵԳԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՆ ԺԵԼ :

ՄԱՌԵԱՆԱ Է ԱԻԵՏԱՐԱՆ, ԹՂԹԵԱՅ ԵԼ ՎՐԱԿԱՍԱԼՈՐ : ԻՐԱՐԱՆ-
ՀԻՐ ԼՂԻՆ ՆԵՐՔԵԼ ՀԱՄԱՐԱՐԻՐԱՌԻ ԺԱՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՄԱՐԱՆԻՐ-
ՆԵՐԸ ԿԱՆ : ՁԵՆԱԿԻՐԱ ՍԿԻԿՐԸ՝ ԵԼՎԵՐԻ ՍՈ ԿԱՐԱԿԻԱՆՈՒ ՂՐԱԾ ԺԱՆՈ-
ԹԱԳՐՈՒԹԻՆՔ, ՈՐ ԵՐԼՈՒ ՄԱՐԻՐԵՐ ԳՐԻՆԵՐՈՒ ԿՈՂԺԷ ԸՆԴՈՐԻՆԱԿՈՒՄԺ
ՐՈՂԱՌՈՒ, Ա.Ր՝ ԿԱԿԱՍԱԼՈՐ Է, Բ.Ր՝ ՄԱՐԴՂՅԱԿԱՆ, ՀԵՄԵԼԱՐԱՐ ՆՈՐՆ
ԺԱՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹԻՆՆԵՐԸ ԵՐԼՈՒ ԱՆԳԱՄ ԳՐԻ ԱՌՆՈՒՄԺ ԵՆ՝ ԹՂ. 1-ՊԱ.
ԻՆԿ ԹՂ. 3-ԵՐ, ԵՆ՝ ԺԱՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹԻՆՆԵՐՈՒՆ ՄԱԽԱՄԱԿՆԵՐԸ՝ ՄԻԱ-
ՂՈՐԻ ԿԱՐԺԻՐ ԹԱՆԱՔՈՒ ՂԺՈՒՄԺ ԽՈՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՆԵՐՔԵԼ, ԵՐԿՍԻՆ : ԿՐ
ԿԱԿՍԻՆ ԱԼԵՄԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՍԿԻԿՐԸ ԸՐՈՒՄՆԱԿՈՒԹԻՆՆԵՐԸ :

1.— ԹՂ. 7-Ա—71-Ր.— ԱԼԵՄԱՐԱՆ ՐԱՄ ՄԱՌԹԼՈՒՆ : ԿՐ ԿԱԿՍԻՆ
ՍԿԻԿՐԸ ԹՈՒՂԹԻՐԸ ԵԼ ԿՐ ՍԿԻՐ Ա.ԳՐԱՄԱ 14-ՈՂ ՀԱՄԱՐԻՆ «... ԵԿԵԿԻԱ :
ԵԿԵԿԱ ԺՆԱԼ ՂՄԱՆԱՍԼ...» :

ԹՂ. 15—16-Ի ՄԻՂԵԼ ԿՐ ԿԱԿՍԻՆ Ե. ԳՐԱՄԱ 18 ՀԱՄԱՐՐ. «ԱՐԳ,
ԵԳՐՈՒՔ ՂՈՒՔ ԿԱ...» : ՄԻՂԵԼ 2. ԳՐԱՄԱ 25 ՀԱՄԱՐՐ. «ՎԱՄԱՆ ՄԱՐԿՈՒ-
ՐԻԿ ԱՍԵՄ ՃԵԳ...»

Կը պակսին .—

ԻԴ. 21—35 ընդ մէջ թղ. 60—61

ԻԵ. 23—43 ընդ մէջ թղ. 62—63

ԻԶ. 53—ԻԷ. 9 ընդ մէջ թղ. 66—67

2.— Թղ. 72ա—105բ.— Աւետարան ըստ Մարկոսի .—

Կը պակսին՝

Ա. 1—9 ընդ մէջ թղ. 71—72

Բ. 25—Գ. 11 ընդ մէջ թղ. 75—76

Ե. 17—Զ. 7 ընդ մէջ թղ. 80—81

ԺԴ. 61—ԺԵ. 44 ընդ մէջ թղ. 104—105 :

3.— Թղ. 106ա—177բ.— Աւետարան՝ ըստ Ղուկասու .—

Կը պակսին՝

Ա. 1—9 ընդ մէջ թղ. 105—106

Ա. 42—63 ընդ մէջ թղ. 107—108

Բ. 2—16 ընդ մէջ թղ. 108—109

Ե. 20—34 ընդ մէջ թղ. 118—119

Ը. 3—29 ընդ մէջ թղ. 125—126

Թ. 1—13 ընդ մէջ թղ. 127—128

ԺԱ. 33—46 ընդ մէջ թղ. 137—138

Ի. 7—8 ընդ մէջ թղ. 161—162

ԻԴ. 49—Վերջ ընդ մէջ թղ. 177—178

4.— Թղ. 178ա—228բ.— Աւետարան ըստ Յովհաննու .—

Կը պակսի Իբք շնորհայ կնոջն հատուածը, Ը. 1—11 :

Նաեւ կը պակսին .

Ա. 1—15 ընդ մէջ թղ. 177—178

Բ. 25—Գ. 15 ընդ մէջ թղ. 181—182

Ե. 1—33 ընդ մէջ թղ. 186—187

Զ. 66—Է. 11 ընդ մէջ թղ. 191—192

ԺԹ. 27—39 ընդ մէջ թղ. 225—226

Ի. 9—Ի. 20 ընդ մէջ թղ. 226—227

ԻԱ. 1—12 ընդ մէջ թղ. 227—228

ԻԱ. 23—Վերջ ընդ մէջ թղ. 228ա

Մնացեալ թերթերը կորսուած են :

Ջեռագիրս Յիշատակարան հունի, եւ գրութեան ոճէն կարելի է
ենթադրել որ ան 1650—1660-ական թուականներուն գրի առնուած է,
հաւանարար Արտազոյ Ս. Թադէի վանքին մէջ :

**ԲԱՂՂԱՏԱԿԱՆ ՅՈՒՑԱԿ ՏՊԱԴՐԵԱԼ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԵՒ
ՋԵՌԱԴՐԻՍ ԷՋԵՐՈՒՆ**

Հին	Նոր	Հին	Նոր	Հին	Նոր
1—15	1—15	219	49	200	108
94	16	184	50	132—134	109—111
16	17	185	51	97—100	112—115
17	18	186	52	135—137	116—118
18	19	187	53	72	119
19	20	188	54	164	120
20	21	189	55	142	121
21	22	190—193	56—59	221	122
22	23	199	60	194—197	123—126
23	24	38	61	143	127
24	25	108	62	163	128
25	26	200—202	63—65	92	129
26	27	199	66	182	130
27	28	101	67	104—107	131—134
28	29	145	68	181	135
29	30	161	69	93	136
30	31	103	70	73	137
31	32	102	71	179	138
32	33	183	72	214—215	139—140
33	34	95	73	177	141
34	35	87	74	88—91	142—145
35	36	131	75	176	146
36	37	109	76	216—217	147—148
218	38	165	77	180	149
111	39	110	78	37	150
112	40	205—208	79—82	198	151
113	41	166—175	83—92	139—140	152—153
114	42	141	93	144	154
115	43	121	94	162	155
116	44	122—130	95—103	147	156
117	45	96	104	148—160	157—169
118	46	138	105	74	170
119	47	146	106	77	171
120	48	71	107	78—86	172—180

ՀԻՆ	ՆՈՐ	ՀԻՆ	ՆՈՐ	ՀԻՆ	ՆՈՐ
75	181	*	190	212—213	224—225
203	182	204	191	76	226
220—222	183—185	55—70	192—207	211	227
209—210	186—187	40—53	208—221	178	228
°	188	39	222		
°	189	54	223		

ժԱՄԱԳԻՐՔ-ՏՕՆԱՑՈՅՑ

ԹՈՒՂԹՔ. — 255—10=245 (490 ԵՐԵՍՔ) : ԿՐ ԱԿԿԻՆ ԹՂ. 2—
 11-ր : ՄԵԾՈՒԹԻԻՆ. — 25.3×19.5×6.7 ՀՐՄ. : ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — ԵՐԿ-
 սԻՆ, 19.7—20.2×14.2 ՀՐՄ. : ԳԻՐ. — ԲՈՂՈՂԻՐ, սԵԼ ԹԱՆԱՔՈՎ ԵՒ
 ԵՐԿՈՒ ՄԱՐՐԵՐ ՎՐԻՆԵՐՈՒ ԿՈՂՄԷ ՂՐՈՒԱԾ. Ա.Ը՝ ԹՂ. 1ա—112ր. Բ.՝
 113ա—253ա : ՎԵՐՋԻՆԱ ԱՆԵՂԻ ՎԱՐԺ ՎՐԻՆ ԺՐ ԵՂԱԾ է : ՏՈՂՔ. — 21, 33,
 25 : ՆԻԻԹ. — ԹՈՒՂԹ, ԲԱՄԱԿԵԱՅ ԵՒ ՎԱՏՈՐԱԿ : ԿԱԶՄ. — ՁՈՆԻ :
 ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — ԿԱԶՄԱՅԵՆ ԵՒ ԹԵՐԹԵՐՐ ԱՄՐՈՂՊՈՒԹԵԱԺՐ ԱՌԱՆՃ-
 նԱԳԱԾ ՈՒ ԽՈՆԱԳԱԾ ԸՂՂԱՅԵՆ. մԱՍ ԱՌ մԱՍ ԲԱԺՆՈՒԱԾ : ՇԱՄ ԱՐ-
 ՎԱՆԱԿԻ ՎԻՃԱԿԻ մԷՂ է ԵՒ ՂՈՏ՝ ԱՆՃՐԵԱՋՈՒՐԻ ԿԱԹԻՆԵՐՈՆ : ԽՈՒ-
 ՐԱՆՔ. — ՁՈՆԻ : ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ. — ՁՈՆԻ : ԶԱՐԴԱՃԱԿԱՍ. — ԹՂ.
 163ա, ԿԱՐՄԻՐ ԹԱՆԱՔՈՎ ԵՒ ՍԱՐԳ ՈՃՈՎ : ՍԿԶԲԱՏԱՌՔ. — ԹՆՆԱ-
 ՂԻՐ ԵՒ ՍԱՐԳ, ԿԱՐՄԻՐ ԵՒ ԿԱՍՅՈՅԻ ԹԱՆԱՔՈՎ ՂՐՈՒԱԾ : ԽՈՐԱԳԻՐՔ. —
 ԿԱՐՄԻՐ ԹԱՆԱՔՈՎ ԵՒ ՍԱՐԳ ՈՃՈՎ, ԲՈՂՈՂԻՐ : ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ. —
 ՁՈՆԻ : ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ. — ՇԱՄ ԿԱՆ, ՂԱՆԱԳԱՆ մՈԹԻՆԵՐՈՎ,
 ԿԱՍՅՈՅԻ ՈՒ ԿԱՐՄԻՐ ԹԱՆԱՔՈՎ, ԹՂ. 101ա, 141ր, ՄԱՐԴԱՆԿԱՐ՝ ԹՂ.
 126ա, 178ա ԵՒ ԱՅԵՆ : ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — 12ր, 13ր : ժԱՄԱՆԱԿ. —
 1628, ՀՈՒՄԻԿ Ա.ԻՆ ԱՆԱՐԱԿԱՆ : ՏԵՂԻ. — ՇԷՆՇԷՐ ԳԻՂԻ Ս. ՍՈՒ-
 ՎԱՆՆՈՍ ԱՆԱՍՅԱՆ : ԳԻՐԻՉ. — ՂԱՍՅԱՐ ԴԱՂԻՐ : ՍՏԱՑՈՂՔ. — ԽԱՆԱՏՈՒՐ
 ՎԱՐԴԱՍԿՈՒ, ՈՂԱՆ, ԱՂԱՍԿԷ, 1830-ին՝ ՏԻՐԱԳՈՒ ՍՈՒՎԱՆ : ԿՆԻՔ. —
 ՁՈՆԻ : ՆԱՆՈՒԹԻԻՆ. — Ա. ՍՈՒՎԱՆԻՐ ԹԱՐԻԳԵՂԻ ՈՒՆԱՆ ԵՒ
 ԱՂԱՍԿԷ ՃԵՌԱՂԻՐ 1629-ին ԿՐ ՆՈՒՐԵՆ Ս. ՅՈՒՆԱՆԷՆ ԵԿԵՂԵՅՈՅՆ,
 ԽԱԿ Բ. ՍՈՒՎԱՆ ՏԻՐ. ՍՈՒՎԱՆ, 1830 ԴԵԿՏ. 1-ին, ՇԱՐԱԹ ՈՐ ԳԱՅՆ
 ՆՈՒՐԵՅ ԹԱՐԻԳԻ ԼԻՍԱՆ ԹԱՂԻ Ս. ՍԱՐԿԻ ԵԿԵՂԵՅՈՅՆ, ՈՐԿԷ 1967
 ԱՂԱՐԻ 1-ին ՃԵՌԱՂԻՐ ԲՈՒՍԱՂՐՈՒՆԱՆ ԹԱՐԻԳԻ ԱՌԱՐՈՂԱՐԱՆ,
 ԱՂԱՎ՝ ՄԵՂԻՐ-ԹԱՆԱԿԱՆ ԹԱՆԱՐԱՆ : ՅՈՒՆԱՂԱՂՐԱԾ ԵՆՔ 8 ԱՂԱՐԻ
 1967-ին, ԹԱՐԻԳ : Ս. ՍԱՐԳԻՆ ՆՈՐՈՅՈՒԹԵԱՆ ԸՆԹԱՊԵՐԻՆ, ԵԿԵՂԵՅՈՅ
 ՎԵՐՆԱՄԱՆ ԱՍՈՒՃԱՆՆԵՐՈՆ ՆԵՐՔԵՆ ՆԵՌՈՒԱԾ ՀԱՆԱՐԱՐ՝ 1900—
 1905 ԹՈՒՎԱՆՆԵՐՈՆ ԵՒ ՂՈՐԺԱԾՈՒԹԵՆՆԷ ՂԱՂՐԱԾ ՎԻՃԱԿԻՆ մԷՂ ՂՄԱԾ
 ԼԻՆՔ ԳԱՅՆ :

ՄԱՌԵԱՆԱ Է ժԱՄԱԳԻՐՔ-ՏՕՆԱՑՈՅՑ, ԹՐԱՂԹԷ, ՔՐԵՐՈՒԱԾ ԵՒ
 ԱՂԱՍԱՄԱՐ, ԿՈՐՈՒԱԾ ԹԵՐԹԵՐՈՆ ԱՂԱՄԱՌՈՎ : ԵՐԿՈՒ ԱՌԱՆԱՅՈՅ-

ներու ձեռագիրներ մխցուած են, Թղ. 223, 228—252, սպիտակ թուղթ, ընտիր զրիշ, բոլորզիր, աւելի փոքր է քան նախորդը :

1.— Թղ. 1ա.— Սկիզբը պահասաւոր, ՉԼՁՈՒՄՆ աղօթքին վերջին նախադասութիւնը՝ «Արձակեսցես զիս ի կապից մեղաց իմոց, աղաչեմ դեկզ», ապա՝ արձակման աղօթքը ամբողջութեամբ :

2.— Կը պակսին Թղ. 2—11 թերթերը :

3.— Թղ. 12ա.— Սաղմոսագիրքէն հատուածներ. «Եղիցի ձեռն քո ի վերայ առն աջ քո, ի վերայ որդւոյ մարդոյ :

4.— Թղ. 13ա.— Գոհանամք զքէն Տէր, որ կերակրեցեր ըզմեղ, յանմահական սեղանոյ քո : Պատարագի վերջաւորութեան ծանօթ երգը :

5.— Թղ. 38ա.— (Աղօթք). Հայր զթութեանց եւ Աստուած մխթարութեանց . . . :

6.— Թղ. 192ա.— Այս սաղմոս ինքնազիր Դաւթի է, արտաքոյ թրւոց, ի թ (անընթեռնելի) զին զնա, նահատակ ընդ . . . է Գողթաթ . . . առաջի Սաուղայ եւ ամենայն զօրացն Իսրայելի :

Փոքր էի ես յեղբայրքս իմ, եւ կըրսեր 'ի տան հաւր իմոյ, որ արածէի, զխաչինս հօր իմոյ . . . : Վերջ. Հանի զսուսերն 'ի նմանէ եւ հատի զգլխութիւնս նորա եւ բորձի զնախատինս յորդոցն Իսրայելի :

Վերջ՝ Ժամադէրք—Սաղմոսարանի :

7.— Թղ. 193.— Տօնոցոյցի Բաժին : Զարդաճակատի մկրատով բաժնուած եւ հանուած է :

Կարգաւորութիւնք Եկեղեցւոյ եւ արարողութիւն ժամայտեղաց :

Ներսէսի Հայոց Կաթուղիկոսի զօր Լուս բերել 'ի սուրբ Հռչակաւոր աստուածարնակ եւ ի հրեշտակակրօն սուրբ հարանցն . . . :

8.— Թղ. 193ա.— Խրատք Գիշերային ժամուն : Ի յառաջ քան զամենեւեան պարօտ է յառնել փակակալին եւ զամենայն Զահր եւ կանթեղքն լուցանել . . . :

9.— Թղ. 198ա.— Տեառն Ներսէսի Լամբարանացոյ : Խրատք եւ սահմանք վերոյ դրեալ գործոյս : Քանզի բազում ինչ եցոյց բանս հրահանգութեան զորք Սարկուսացոյ աստիճանի, եւ առ մեաւք այս կարգ, բնաջինջ է յեկեղեցւոյ . . . :

10.— Թղ. 199ա.— Քաղոց ամսոյ Հայոց 'ի Ա., եւ Դեկտեմբերի Հոռմայեցոց 'ի Թ. քաղս եւ Երրայեցոց 'ի Գ. Աւետիք է Աննայի եւ Յովակիմայ, յորմէ յղացան զսուրբ կոյսն Մարիամ . . . :

11.— Թղ. 213բ եւ 240բ.— Պենդակոստէին Գ. շարունակումն է, եւ զնի սրբութիւն ի վերայ բազմոցի յառեանն . . . :

12.— ԹՊ. 219բ.— Գ. Կիրակի, Վարազա՝ սուրբ Խաչին տաւն է...

13.— ԹՊ. 222բ.— Աւետարանք Բժշկութեան:
Աւետարանք Հանգստեան:

14.— ԹՊ. 228բ.— Սուրբ Խաչի Վերացման գիրքն հսկումն է եւ դնի սրբութիւն ի վերայ բազմոցի յատեանն...

15.— ԹՊ. 245ա.— Եօթներորդ Կիրակին Վարդավառ է, գիրքն հսկումն է եւ դնի սրբութիւն ՚ի վերայ բազմոցի... Յատեանն հետեւակ շր. զԶորարդն ասա...

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

1.— ԹՊ. 36ա.— Թողութիւն արարէք սղալաց եւ խոշորութեան, զի առաջին գիրս... Մնացեալը կը պակսի:

2.— ԹՊ. 48ա.— Կարմիր թանաքով, երկու սինակներու միջեւ ուղղաձիգ դիրքով պրուած է. «Ոչաչատուր ծառայ Աստուծոյ»:

3.— ԹՊ. 66ա.— Աւելեա յոգի սուրբ:

Ջուրի մէջ մնացած ըլլալով, մանուշակաքոյն եւ սպիտակ գոյն ստացած է:

4.— ԹՊ. 82բ.— Սուրբ Աստուծոյ, բարեխաւսեցէք առ հայր յերկինս վասն մեր:

5.— ԹՊ. 131բ.— Գրեցաւ ձեռամբ սուտանուն Ղազար դըպրի, վա՛յ եւ եղով է իմ անձինս որ զանունս մեծ է քան զգործս: ԹՎին Հայոց Ռ.Հ.Է (1628): Թողութիւն արարէք սղալանաց եւ խոշորութեան պրիս, զի առաջի գիրս իմ այս է: Յիշեցէք առ Գրիստոս եւ Աստուած ուղորմի ասացէք վարպետին իմոյ, Արիստաքէս վարդապետին եւ Տէր Աստուածատուրին, Աստուած նոցա վարձն հատուցանէ:

ԹՊ. 132-է՛՛ Սաղմոսագիրք է:

6.— ԹՊ. 162բ.— 163ա.— Յոյս կենդանութեան, յոյս եւ ապաւն, Տէր Յիսուս Փրկիչ, փրկեայ եւ փարատեցոյ զգոս անձին իմոյ:

7.— ԹՊ. 192բ.— Ո՛վ կառավար ժամատեղաց: Յորժամ զայս դիրս աւարտէք, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զսուտանուն Ղազար դպիրս եւ զհայրն իմ Կիրակոս քահանայն: Եւ առաւել հանգուցեալ մօրն իմ Թուրանդին, որ փոխեցաւ դառն կենցաղոյս եւ եթող զիս որբ, ըստ այնմ հայր իմ եւ մայր իմ Թովմաթիւմ խնդրեցէք:

Արդ՝ յաւարտեցօ ժամագիրքս եւ զՍաղմոսարանս ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփաննոսին, ՚ի գիւղն Շէնհէր, ի ԹՎկնս. Ռ. եւ Հէ. (1628), յաւուր սուրբ Աստուածածնի ննջման:

8.— Թղ. 192—193—ի միջև քանի մը թերթեր ինկած են։ Թղ. 193ա—ի 5-րդ տողը կարմիր թանաքով գրուած է։

Կարդատուութիւնը եկեղեցւոյ եւ արարողութիւնք ժամատեղաց։ Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի զոր ետ ըրերի ի սուրբ եւ ի հոգալատր աստուածարնակութիւն, հրեշտակակրօն սուրբ հարանցն, մեծ ուխտից Մարենացոյ եւ ամենայնիւ ամենայն կամաւք...

Այս թուղթէն սկսեալ գրիչ Աստուածատուր աւելի մանր գրած է, բոլորգիրով եւ սեւ թանաքով։

9.— Թղ. 198ա.— Յիշեալ եւ զիս, զմեղաւք ի լիս, յորժամ զգրեալս կատարիս։

10.— Թղ. 198բ.— Բ. Սիւնակին մէջ. Թողութիւն արարէք սղալանաց եւ խոշորութեան, զի կայրն մեր այս է, եւ Աստուածատրոյ։

11.— Թղ. 202բ.— Յիշեալ զի մահացու եւ, ով Ղազար, գիշեր մի հոգիդ պահանջեն, վա՛յ քեզ, զԱստուծոյ քեզ։

12.— Թղ. 210ա.— Վա՛յ քեզ ով Ղազար, ինչ կու լինի քո ճարն։

13.— Թղ. 213ա.— Բ. Սիւնակ. Ո՛վ ազիկ տէր, տեսարք (տէրք³) յիշեցէք զՂազարիկս։

14.— Թղ. 215ա.— Ով եղբայր, թէ յայս կրկին սուրբ հոգոյն տանես, կամք քո է։

15.— Թղ. 222բ.— Փառք... (Պատուած) անհասանելի երրորդութեան, ետանձնակի Տէրութեան, միով Աստուածութեան եւ էութեան, համապատիւ, համասփիւռ, Հաւր եւ որդոյ եւ հոգւոյ, այժմ եւ անդաման յաւիտեանս ամէն։

Որ ետ կարողութիւն մեղսաարձատ ցրչի սուտանուն Ղազար զբարիս, հասանել յաւարտ զայս դիրքս որ կուչի ԺԱՄԱՐԻՔ, րատոյգ...

Շարունակութիւնը տեսնել Թղ. 254ա—ի վրայ։

16.— Թղ. 254ա.— Սիւնակ Ա. Հաւանարար շարունակութիւնը Թղ. 222բ—ի յիշատակարանին։

«... Աւրինակող գրեալ, Լթէ իցէ սա (անընթեռնելի) սղալ կամ խաչոր, թողութիւն շնորհեցէ՛ք զի կարն իմ այս է։ Եւս առաւել առաջի զիս իմ այս է, զոր ուսայ Արիստազէս վարդապետէն։ Աստուած հատուցանէ վարձս նորա։ Յաւարտեցաւ զիրքս Հրոտից ամսոյ ա, ընդ հովանեաւ սուրբ անապատիս որ ժողովեալ կան ի փառալիսնութիւն որդոյն Աստուծոյ, եւ հայրն իմ Տէր Կիրակոս մի է ի նոցանէ՛ ի յանապատին։ Ի թվականութեան Հայոց Թ. եւ ՀԷ. (1628) ամի, Կաթողիկոսութեան Էջմիածնայ Մովսէս Բարունապետի, որ ճշմար-

րիտ, կրկին լուսաւորեալաց զտշխարհս, և աշակերտացն նորա որ Լն աշխատ վարդապետ. առաջին, աւալ աշակերտն՝ Արիստոստէս վարդապետն, և այլն թումա և փրկիպոս, որ նման է աղանոյ և այլ բաւում կա՝ և լինելոց Լն, Աստուած ձեռնտու լիցի նոցա :

Եւս առաւել նոցա ողաւթիւքն և մեղ ողորմեսցի և փրկեսցէ զմեզ յաւիտենական տանջանացն, ամէն :

Որք հանդիպիք սմա՝ կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զՆազար դպիրս և զծնաւդսն իմ և զեղբարս և զքոյրքս : Յիշողք յիշեալ լիցիք ի միասանում դալստեան, ամէն : Հայր մեր որ յերկինս է :

17.— Թղ. 254ա.— Ա. Ստացողէն, բոլորգիր, սեւ թանաքով և անվարժ գրիչի մը կողմէ :

Դարձեալ յիշեցէք զՌուհանն (զՌուհանն) և զԱղաբէգին, զկողակիցսն և զծնաւդսն իւրեանց, որ Ըստացան զսուրբ գիրքս, որ կոչի ժԱՄԱՅԳԻՐՔ, ի հալալ ընչից իւրեանց, յիշակտակ հոգոց իւրեանց, և ետուն ի դուռն սուրբ Ուանիսին, ի հայրապետութիւն (եան) Տեառն Մովսիսի, ի թաղաւորութիւն Պարսից Շահասալին, որ էր խանութիւն աշխարհիս Հայոց, ի թիւին Հայոց ՌՀԸ. (1629) էր. Տէր ստացողն պահէ, ամէն, Հայր մեր... :

18.— Թղ. 254բ.— Բ. Ստացողին կողմէ, բոլորգիր, սեւ թանաքով և անվարժ գրիչի մը կողմէ :

Զստացող սուրբ գրոց այս, որ է ժԱՄԱՅԳԻՐՔ և ՏՈՒՆԱՑՈՅՑ, որ ստացո Աղապէկին իւր հալեալ ինչիցն մերոց, և մեր հոգոյս փըրկութեան հայրն իմ իմուտալերտին, մայրն իմ Անախաթունին, որդուցն Սահակին, Հայրապետին, զուստր իմանումին (Սանումին⁶), Անային, որդոց (մեծոց) և փոքոց, առհասարակ ամենեցուն, ամէն :

Դարձեալ յիշեցէք Ուանն (զՌուհանն⁷) և իւր ընտանիքն թարվիլ քաղաքի, որդիքն Պետրոսին, Երեմիային և զուստերն Գուլի, իմաստայի, առ հասարակ ամենեցուն, ամէն :

Գրեցաւ ի թլ. ՌՀԸ. (1629) Աւրհնեցէք Ստացողք իմութի և իւր կողակիցն Սանամին, ամէն :

19.— Թղ. 254բ.— Գ. Ստացողէն, շեղագիր և սեւ թանաքով, անճաշակ գրիչի մը կողմէ :

Յիշալտակ է առնալիրքս Սուրբ Սարգիսի եկեղեցոյն Տէր Օւանէսի որքի տիրայցու ըմտէփանս ետու, օրօր որ կարճայ յիշեցէ ուր ծնողացն, ամեն, 1830 Դետեմպերի 1, չլ. (Շարաթ) :

20.— Թղ. 255ա.— Դ. Ստացողէ, նոտրգիր, սեւ թանաքով և վարժ գրչէ :

Անարժան մեղս ալից ... Պօղ
 Ոս յիշեա վա՛յ ի նձ,
 ... Գիտիցէ զբա բի.....
 ... քահանայէ ։
 Մեղ ... ահու չա րաչար ... ,
 Աստուած ողորմի

Առ հայրդ աղաղակեմ ,
 Տեառն առակի , որդոյ Սողոմոնի
 Վարձկանաց սուրբ սեղանոյդ կայր
 աց ? Հացիդ արժանի արա , մեղա՞
 Մեղա Տէր , մեղա՞ , մեղա , Տէր ինձ ։

Հայր Մեղա յ յերկինս ։

21. — ԹՊ . 255ա—255բ . — Կան նաեւ գրավարժութեան քանի մը
 փորձեր , անիմաստ նախադասութիւններով եւ տառերով , նօտրֆեր
 եւ սեւ թանաքով գրուած .

ա . — Հաստոց թագաւոր երկնաւոր ։

բ . — Անարժան մեղ . (պատուած , անընթեռնելի) ,
 Որ յիշեա վա՛յ է , (անընթեռնելի)
 (անընթեռնելի) զիտիսէ սբար (պատուած)
 (անընթեռնելի) ... եացէ ,
 Մեզ (անընթեռնելի) մահու չափ ,
 Աստուած ողորմի (անընթեռնելի) ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. — Ձեռագրիս գրիչը՝ դպիր Ղազար , իբրեւ նորավարժ գրիչ ,
 1629-ին կը ձեռնարկէ ձեռագիրներու ընդօրինակութեան , ինչպէս կը
 հաստատէ Ժէ . դարու ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ
 աշխատասիրութեան Ա . հատորին բովանդակութիւնը (1601—1620
 թթ . , կազմեցին՝ Վազդէն Յակոբեան եւ Աշոտ Յովհաննիսեան , Երե-
 ւան , 1974) ։ Սոյն հատորին մէջ կը պահպին տեղեկութիւններ գրիչ
 Ղազարի ծնողաց՝ Տէր Կիրակոսի եւ Թուրվանդի մասին ալ ։

2. — Դպիր Ղազար կը յիշատակէ իր երկու վարպետներուն՝ Ա-
 րիստադէս եւ Աստուածատուր վարդապետներուն անունները ։

Արդարեւ , Արիստադէս Վարդապետի մասին կը հանդիպինք
 հետեւեալ յիշատակութեանց , նաեւ այլ գրիչներու կողմէ .

ա. — 1603-ին, Կարմրուոր Ուխտին մէջ, գրիչ Գրիգոր Մոկացի, իր դրած ժողովածուի վերջաւորութեան, գրի առած է նաեւ Արիստակէսի խրատ Գրչութեան գործը, որ իբրեւ դասագիրք կը գործածուէր նորավարժներու կողմէ :

(Տէ՛ս վերոյիշեալ աշխատասիրութիւնը, էջ 116) :

բ. — 1608-ին, Համիթի մէջ, գրիչ Ստեփանոս Քաճանայ իր դրչադրած Աւետարանի յիշատակարանին մէջ կը գրէ. «Եւ յետ յայս կենացս դասուցիչն իմ ընդ սուրբ քաճանայն եւ ընդ սուրբ գրչապետսն, ընդ Արիստակիսի եւ ընդ Դէորդայ եւ այլ քաջ քարտղարացն դասեցէ եւ պատկեցէ. ամէն» (էջ 299) :

գ. — 1619-ին, Կաֆայի մէջ գրիչ Զաքարիա Դսլիւր, իր գրած Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէոսի գրքի յիշատակարանին մէջ, կը գրէ. «ԶԱրիստակէս վարդապետ եւ զգովեալ աշակերտ նորին ղեփրեմ, յիշեալիք ի Քրիստոս, զի նա աշխատեալ ժողովեաց դրանս մեկնացն ի մի յետ տեառն Ներսիսի: Յաւրինալիս այսչափի էր յիշատակարան Արիստակիսի, զայն որ կատարեալն էր չդտաք՝ անմեղադիր լեւուք» (էջ 703) :

Իսկ Աստուածատուր Վարդապետի մասին, ունինք հետեւեալ վկայութիւնները.

ա. — 1612-ին, Բերիոյ մէջ, Գրիչ եւ Ծաղկող Ղազար, իր գրչադրած Աւետարանի Յիշատակարանին մէջ կը գրէ. «Դարձեալ աղաչեմ յիշել ի Տէր զուսուցիչ վարպետքն իմ՝ զտէր Աստուածատուրն, եւ զտէր Մարտիրոսն Հիզանցի, եւ զտէր Խաչատուրն Լէհցի» (էջ 467) :

բ. — 1616-ին, Համիթի մէջ, գրիչ եւ Ծաղկող Յովհաննէս, իր գրչադրած Աւետարանի յիշատակարանին մէջ կը գրէ. «Այլ եւ ողորմեացի Քրիստոս Աստուած ամենայն երախտաւորացն մերոց ... եւ մանաւանդ ուսուցող վարժապետին իմոյ՝ տէր Աստուածատուր քարտուղարին, որ աշխատեցաւ ընդ անարժանիս, ի յուսումն հռչակաւոր արհեստիս մեկնանդործութեան, որոյ ողորմեացի Քրիստոս Աստուած եւ ընդ սուրբ գրչապետացն դասեցէ. ամէն...» (էջ 597) :

Հ Մ Ա Յ Ի Լ

ՄԵԾՈՒԹԻԻՆ.— 8.5×435 հրմ. ԳՐՈՒԹԻԻՆ.— 7.2×432 հրմ.: *Միասին*: ԳԻՐ.— *Նարդիր*, սեւ թանաքով եւ վարժ գրիչի մը կողմէ: ՏՈՂՔ.— 333: ՆԻԻԹ.— *Թուղթ*: ԿԱԶՄ.— Գլանաձեւ ժաթ-թուած, առանց պահպանակի: ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ.— Գոհացուցիչ: ԽՈՐԱՆՔ. ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ.— Զուներ: ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ.— Բազում, բազմադոյն եւ միջակ արուեստի դործ: 1. Բլրան մը վրայ դմրէթաձեւ եկեղեցիի տեսարան մը, որուն շուրջ երկուքական աշտարակաձեւ պրմ-րէթներ: 2.— Ս. Կոյսին Աւետումը Հրեշտակապետին կողմէ: 3. Երեք մոդերուս այգը Աստուածամօր՝ Յիսուս մանուկը դրկին: 4. Ս. Ներսէս Շնորհալին, որուն ներքեւ Հաւատով Խոստովանիմ-ի տունները: 5. Յիսուսի Տաճար ընծայումը ու Սիմոն ծերունին՝ դրկին Մանուկ Յիսուսը, աջ կողմը՝ Ս. Կոյսը: 6. Քրիստոս թեւատարած, շրջանակի մէջ, ապա յաջորդող մասերուն մէջ Առաքեալները՝ շրջանակներու մէջ առնուած: 7. Խաչեալ Քրիստոսը, Խաչին մօտ կանգնած դիրքի մէջ Ս. Կոյսն ու Յովհաննէս Առաքեալը: 8—17.— Շրջանակներու մէջ նկարներ՝ առաքեալներու, հրեշտակապետին, Տիրոջ փորձութիւնը սատանայէն, զէպի եղիպտոս փախուստը, Ս. Գէորգը նիզակի ձեռին՝ սատանայի բերնին կսկած դիրքին մէջ: ՍԱԶԲՆԱՏԱՌՔ.— Նարնջագոյն, պարզ եւ թուրքեր՝ ոմանք: ԽՈՐԱԳԻՐՔ.— Նարնջա-դոյն, նարդիր եւ պարզ ոճով: ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ ԵՒ ԳԱՏԱՐԿ ՏՈՂՔ.— Զուներ: ԺԱՄԱՆԱԿ.— 1810—1820: ՏԵՂԻ.— Սիւս: ԳՐԻՉ ԵՒ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒ.— Տէր Մաղաքի՞: ՍՏԱՑՈՂ.— Փարու: ԿՆԻՔ.— Զուներ: ԵՄԱՆՈՒԹԻԻՆ.— Հմայելի թաւրիկի Մելիք-Թանգեան թան-դարանին նուիրեց թաւրիկարանակ Պրն. Էսրէքո Յովհաննիսեանը, 1966 թվականին:

Զեռադիրն է ՀՄԱՅԻԼ կամ ՀԱՄԱՅԻԼ, հետեւեալ բովանդա-կութեամբ.

1.— Ազօթք սրբոյն Ներսէսի Հայրապետի ստացեալ վասն պահ-պանութիւն ծառայիս Աստուծոյ:

Հաւատով խոստովանիմ եւ երկիրպահանձ քեզ... 24 տուն:

2.— Աղօթք վասն կապանաց իրեաց եւ կախարդաց եւ աղանդաւորաց ծառայիս Աստուծոյ :

Թագաւոր հզօր ապաւէն ծարաւելոց , ~~Քրիստոս~~ նեղելոց , որ վասն մեր խոնարհեցար ի հայրական ծոցոյ . . . :

3.— Աստուածածին ամէնօրհնեալ զպաղատանս մեր ընկալ , ի հանդատեան ժամոյս հասեալ , առ քեզ գոչեմք . . . :

4.— Այլ եւ բարեխօսութեամբ սրբոյ Յովննու Կարապետին , Մովսէսի եւ Ահարոնի . . . :

5.— Կրպրիանոսի Աղօթագիրքէն առնուած եւ շեղակի գրուած աղօթքներ :

Անակիզրն Աստուած , անեղ Աստուած , անպարագրելի Աստուած , անքննելի Աստուած . . . :

6.— Մաղթանք սուրբ զօրականացն : Բարեխօսութեամբ սրբոյն Գեւորդայ զօրավարին եւ Մեռկեռիոսի զինաւորին , սրբոյն Սարգսի զօրավարին . . . :

7.— Աղօթք դաւակ ծնանելոյ .

Եւսիեաց զաղաչանս ծառայիս քո եւ աղախնոյս , որպէս հաճեցար , յաղաչանս յԱննայի , եւ Էտհիւր դաւակ զմեծն Սամուէլ . . . :

8.— Աղօթք հրեշտակաց : Աղօթք պահպանութեան : Աղօթք շարաշիշ եւ չար լեզուի : Մաղթանք Սուրբ Սարգսի : Կապք թպղի եւ ալբի , Աղօթք Արարհամուս :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1.— Այլ գրիչէ , սեւ թանաքով , շեղագիր զրուած .

Յիշատակ է համայնիս Արրիւհամի կողակից Փարթուն , որ էառ ի հայալ հինչից իւրոց վասն պահպանութեան ամենալն ցաւոց մանավանդ զիչերային չարչարանայ որոց մեք վերալծալնեմք առ բարեբարն Աստուած մի տացէ ցալ կամ հիւանդութիւն Փարուն եւ իւր որդոցն Փարամաղին , Ըստէփաննոսին , ամէն , ~~եղիցի~~ , ~~եղիցի~~ : Տէր Մաղաքի :

Ամէն նկարի վրայ կան նաեւ անիմաստ զրութիւններ «Աստուծոյ ծառայ Փարուն , ~~ամէն~~ յիշատակութեամբ : Յիշատակարանէն առաջ հինգ տող զրուած եւ ապա ջնջուած է :

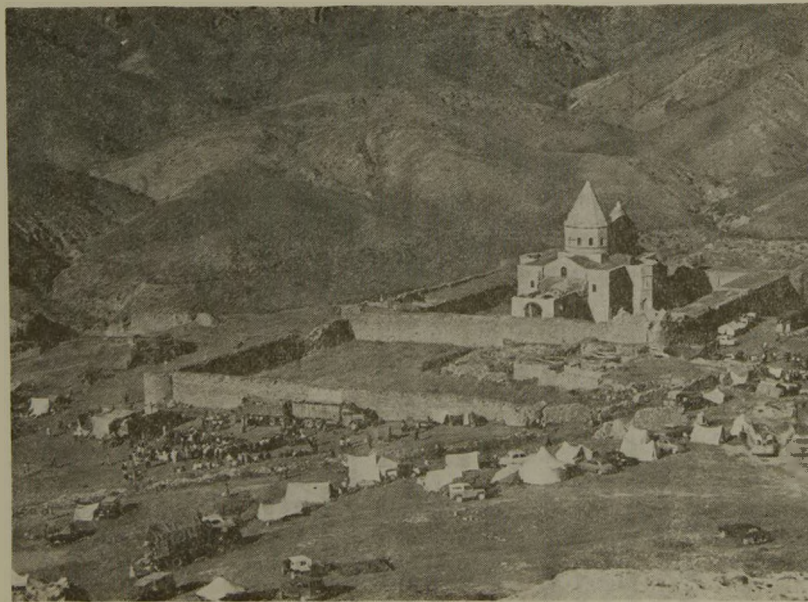
Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

ԹՈՒՂԹՔ. — 307 (614 Երեսք) : ՄԵՏՈՒԹԻԻՆ. — 12.5×8.2—8.6×6 Հրմ. : ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — ՄԻԱԽԻՆ, 9.2×5.2—5.6 Հրմ. : ԳԻՐ. — Մանր բոլորգիր, սեւ թանաքով եւ վարժ գրիչի մը կողմէ : ՏՈՂՔ. — 22—24 : ՆԻԻԹ. — Մագաղաթ, խոնաւցած : Թղ. 130—139, աւելի փոքր ծաւալով՝ 10.3×6.3 Հրմ. : ԿԱԶՄ. — Կաշեպատ տախտակ, կաշին արդէն իսկ քակուած է փայտէն եւ այդպէս անջատուած մնացած : ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — Կիսովին եւ կամ մասամբ պատռտած, մկրատուած թերթեր, պահուած է անխնամ եւ թերթերը սեւցած են : ԽՈՐԱՆՔ. — Զուներ : ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ. — Թղ. 1ա եւ 9բ, որոնք գծուած են կապոյտ, կարմիր, դեղին եւ կանաչ դոյներով եւ պարզ ոճով : Նոյնպէս նաեւ յուսանցադարձերը, որոնցմէ գրեթէ ամէն էջի վրայ կան. Թղ. 9բ, 11բ, 21բ, 51բ, 44ա, 164ա, 196բ, 269բ, 299բ եւայլն : ՍԿԶԲՆԱՍԱՌՔ. — Թռչնադիր եւ պարզ, Երփներանդ, պարզ ոճով : ԽՈՐԱՊԻՐՔ. — Մեծատառ, Երփներանգ եւ կամ բոլորգիր, պարզ կարմիր թանաքով : ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ. — Զուներ : ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — Թղ. 280ա—280բ : ԺԱՄԱՆԱԿ. — ՌՃԲ. (1653) : ՏԵՂԻ. — Շօռօթ գիւղաբաղաք : ԳՐԻԶ. — Արիսողոմ : ՍՏԱՑՈՂ. — Սնայտ : ԿՆԻՔ. — Կյոր, սեւ թանաքով եւ անրնթեռնելի, Թղ. 5ա : ԾԱՆՕԹՈՒԹԻԻՆ. — Զեռադիրս մաս կաղմած է Արշակ Խան Գորոյեանի Հաւաքածոյին, թիւ 195 Համարին տակ եւ 1966 Օչոստոսին Թաւրիզարնակ Տիկին Մարի Մատթէոսեանի ընակարանէն փոխադրուած է Ազդ. Առաջնորդարան, պարսկերէն ձեռագիր այլ մատեաններու հետ : Այժմ կը ցուցադրուի Մեյիք-Թանպեան Թանգարանին մէջ :

Զեռադիրս է ՇԱՐԱԿՆՈՑ, մագաղաթեայ, փոքրագիր, մանրատառ, խաղաւոր եւ պարզ ծաղկումով : Գրի առնուած է 1653—1658-ի ընթացքին, երկու տարբեր դրիչներու կողմէ, որոնցմէ Ա.ին անուներ անյայտ է :

1 — Թղ. 1ա. — Երզնէյէր որդիք Սիոնի երգ նոր...

2. — Թղ. 86ա. — Կանովն Ծաղկազարդի : Թաղաւոր դուով քոյ աշխարհ մըտեր ի քաղաքն Երուսաղէմ...

Ս. ԹԱԴԷՍ ԿԱՆՔԸ (Թ. ԴԱՐ)

: ը 7291 տրվ : տաս

մոշտաղուն մծափ հոսակ չառ վրտ յոտաց — 4831 . եփ — 7

: (7291) . ՂԵՄ զվիվ : յճվ

եզքեն զտրատող ծնեզնիվ ոչվմն մարտեղ — 4601 . եփ — 9

: Ոտ զգվ : ժղակիցր իս : չնաս զվրտառտրվ եղբ զուս
տող : (7291) . ՂԵՄ հառն ովզտիտիվ վ : իսզմսն չս իզ վի մյտաղտ
զհտվր մս մզբ ոթնեմ Ոտիտմտր վ ծնեզնիվ ոչվմն քննովիվ հոս
տիտիվ եղբտրտից : Լոզր ոթմն : Լոզն ոթսգ — 418 . եփ — 7

: (7291) . ՂԵՄ հառն

ովզտիտիվ վ : սծ զրաղտ վնվիկ մմսն : ող ողվիկ մս մղր մլտ

: զչրտ եվզտվում ողտգտվում իզ տնվր իզ քրտ : զհսնս
ծմսն իզ Լանսն իզ մոն : զտգթրանմսմզ մմսռտղզրտ ոտտի վ : վնզս
մտրտ Լոզտ ող իզ (407—41 . եփ) մն զտմն զվմտոսն ծտտի զվրնսի
վնտառ զտգթրամտովնտոմն իզնվր զմնչմտի զվնտառ վն ծմտմն իս
ծնեռտվ : զղտգտոմտն զվնվի վ վրմսն եզբ զտառտր իզ : զմտթվ
թվ զմտրն : զոչղտիվ թվ զմտնն իզ : իսզմսն չս իզ իզ մյտաղտ
զհտվր մս ոծտրտիտիվ քննովիվ Լոտազ ազբ մյտաղտ ոյն ծնզս
վղտրմտ վնոզրմսն Լավր : իսզիտղմո քտի իստնտի տր ծվտվն
ղտն ծմս : Լոզրտող ծնվղտմտտի Լանզնիզ ծմտն եզքեն իզնոն
— ի : թոսո զոտնտծտնոզն վ (ոտնթղն) : ոնթն քննովիվ եղբտրտոմ
մյտազբ : Լանկիտոռ մովնսի մս ովզտրտ մմսն Լզտմտրտ : ողտղթ
— սմտիս մտիկտ իրտիվ զմտգթրանսմտի մոտղզրտ մով սո մյ

: զչրտ եվզտվում ողտգտվում իզ տնվր իզ քրտ Լոտմո
զհսնս իզ Լանսն իզ մոն : զտգթրանմսմզ մմսռտղզրտ ծտտփ

: իսծտղթ իզ ո մվնսմսմ մղտր : Լոտի վնն

կնր : չրնսի զվնվմն : մղտմտիտտտվն մտիվ — 4903 . եփ — 1

ՎՂՆՄՈՒՆՈՒՆՈՒՆՈՒՆ

: զվոհտն մի իստմն զտրատմի լոզթմթթ ծմսն իզ ոկի
: (զվտգիտմտռ Լոզթգ) Լոտիտց զիտղտ — 403 . եփ — 9

: զտգթրամտ ծղվթիտղն — 4903—4887 . եփ — 9

: . . . իվմտտտրտ իզ Լոտ

տոզ Լոզիտղ զտգթրանմսմզ մմսռտղզրտ : զվոտիտմտ Լոտազ Լան
մս իզ զվոտիտմո լոզթմտ զԼոտմո զիտղտ — 467 . եփ — 7

: մղթթթթթ

Լոտաղտն իզթր վ—087—617 իզ վ—911—511 : իզթթ Լոտազ
տմն իզթր վ—17—07 . եփ վոհտն մի : . . . ծանկի մմտ լոզ իզթթթթ
իվ : զվնմտտոն վմսնիվն զԼոտմտ զիտղտ — 411 . եփ — 9

5.— Թղ. 153բ.— Ձևոս գնաց զիրո մնաց, բաղմամեղ Արխոն-
դոմս յիշեցէք ի բարին, Աստուած ըզձեզ յիշէ, ի թվականն իս Հայոց
Մեծի ՌձԱ. (1652): Տէր Յիսուս յիշեալ զիս:

6.— Թղ. 194ա.— Թփն. ՌձԱ. (1652) Սեպտեմբերի Ը. (8)
Լուսինն խաւարեցաւ:

7.— Թղ. 287բ.— Յիշեցէք ՚ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր մեղաւոր
զրիշ Շօոթիցի Արխոնդոմ Սարկաւազս եւ զհայրն իմ Յովանէսն եւ
զմայրն իմ Եթարն, եւ Աստուած զձեզ յիշէ եւ ողորմի ՚ի վերջին դա-
ւըստեանն իւրում: Գրեցաւ թփին ՌձԲ. (1653):

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.— Շօոթիւր Երնջակ դատարի հայարնակ գիւղերէն էր, ուր
գրի առնուած են բաղմամթիւ ձեռագիրներ:

2.— 1663-ին Շօոթի մէջ ընդօրինակուած Աւետարան—ը, Մար-
գար գրիչին կողմէ, կը տեղեկացնէ թէ գիւղը ունէր Ս. Աստուածած-
նի անուամբ ուխտատեղի կամ վանք եւ ունէր Ս. Լուսաւորիչի եւ Ս.
Յակոբայ Մծրնայ Հայրապետին անուններով եկեղեցիներ եւ Երնջա-
կի Առաջնորդն էր Եսայի Արքեպիսկոպոսը:

(ՏԵ՛ս Հրաչեայ Աճառեան, ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՅ
ԹԵՀՐԱՆԻ, 1936, Վիեննա, էջ 11—12):

3.— Շօոթի կամ Երնջակի մէջ՝ 1601—1620 թուականներուն
ու մէկ ձեռագիր ընդօրինակուած է:

(ՏԵ՛ս ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ԺԷ. ԴԱՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ,
1601—1620 թթ. Հատոր Ա., Կազմեցին Վաղգէն Յակոբեան եւ Աշոտ
Յովհաննիսեան, Երեւան, 1974):

Թ Ի Ի 1 2

Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Պատառիկ

ԹՈՒՂԹՔ. — 16 (32 էրեսք) : ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ. — 17.6×13 հրմ. : ԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Միասին, 15.3×10.8 հրմ. : ԳԻՐ. — ԲՈՂՈՐԳԻՐ, մեծատառ, սև թանաքով : ՏՈՂՔ. — 21—22 : ՆԻՒԹ. — ԹՈՒՂԹ, հաստկեկ եւ րամպակեայ : ԿԱԶՄ. — ԶՈՆԻ : ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — Տաղարանէ մը առանձնացուած թերթեր են, բարերարութարար յիշատակարանին մէկ մասը պահուած է : Կաղմայոյժ յիճակին մէջ է ձեռագիրս : ԽՈՐԱՆՔ, ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ, ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԴՔ. — ԶՈՆԻ : ՍԿԶԵՆԱՏԱՌՔ. — Պարզ մեծատառով եւ կարմիր թանաքով : ԽՈՐԱԳԻՐՔ. — Կարմիր թանաքով եւ պարզ բոյրգիրով : ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — ԶՈՆԻ : ԺԱՄԱՆԱԿ. — 1640—1650 : ՏԵՂԻ. — Վարագի Ս. Խաչ Վանք : ԳՐԻԶ. — Կիրակոս Արեղայ : ՄԻՋՆՈՐԴ. — Խլղաթ : ՍՏԱՅՈՂ. — Աղուպ ջան : ԿՆԻՔ. — ԶՈՆԻ : ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ. — Զեռագիրս փափաքած էր ունենայ Պրն. Վահրամ Մայեան, երբ 1968-ին կը դադուէր Թաւրիզ : Գարմար դատեցինք յանձնել Մելիք-Թանդեան Թանգարանին :

Զեռագիրս է ՄԱՇՏՈՑ, կաղմայուծեայ յիճակին մէջ, հետեւեալ ընթացքով :

1. — Թղ. 1ա. — Սկիզբի թերթերը ինկած են, եւ կը սկսի «Արեւդ երկնային, առեր դու մարմին, յարմատոյ Դաթին...» :

2. — Թղ. 4բ. — Տաղ Աղնի, Ծաղկազարդին :

3. — Թղ. 5ա. — Գանձ յարութեան Զատկի Կիրակէին առայ :

4. — Թղ. 10ա. — Տաղ աղնի Ծննդեան :

5. — Թղ. 10բ. — Գանձ սրբոյն Ստեփաննոսի Նախապկային :

6. — Թղ. 14ա. — Տաղ սրբոյն Ստեփաննոսի :

7. — Թղ. 14բ. — Գանձ հասարակաց Կիրակէի առայ :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1. — Թղ. 8բ. — Փառք անհասանելի, անկշռելի եւ անսահմանելի եւ անորոշելի միասնական անբաժանելի սուրբ Երրորդութեան Հաւր եւ որդւոյն եւ հոգւոյն սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ առյապաղ ամէն :

Արդ զրեցաւ այսմ հոգելի մատեանն որ կոչի ՄԱՇԹՈՅ, որ է սա հիմն հաւատոյ եւ զլուսն աւրինացն քրիստոնէից, որ եւ է խորհուրդ եկեղեցւոյ սուլաւ կատարի, ի հըշակաւոր սուրբ ուխտս Վարազ, ընդ հովանեաւ կենսատու սուրբ ինչին Քրիստոսի. եւ այլ բազում սրբութեանցս որ աստ կան հաւաքեալ: Ի յառաջնորդութիւն սուրբ Ուխտիս Վարազայ, Մարդարայ արհի Եպիսկոպոսին, զոր Տէր Աստուած անսասանելի կենաւք պահեցէ զսա յայսմ աշխարհիս եւ յետ աստեացս ելանելոյ, սուրբ հայրապետաց դասուցն, դասակից եւ պսակակից արասցէ, ամէն:

Ձեռամբ անիմաստ եւ փծուն գրչի (ԹՎ. 9ա) սուտանուն արեւդայի Կիրակոսի, ի խնդրոյ բարեմիտ եւ հաւատարիմ առն Աղուպլանին եւ կողակցին, Սօլթանին որ ստացան զսա յիշատակ բարի հոգոյ իւրեանց եւ ծնաւդաց իւրեանց: Աղուպլանի հաւրն ըռէս ինջին եւ մարն իմանումին եւ եղարցն Շարիարին, Մսեխին, Դիլաքին, Յովանիսին, Աւետիկ եւ Սաւլթանի հաւրն Յովանէսին եւ մօրն Շահումին, սրդոյն Գուլամիրին եւ դստերցն՝ Սաթիփաշին, իմաթիփաշին եւ Շահաղային, կենդանեաց եւ հանգուցելոց եւ որք աւագորք ի սմանէ յիշեցէք զնոսա առաջի անմահ գառին Յիսուսի Քրիստոսի, եւ լի բերանով Աստուած ողորմի ասացէք նոցա եւ Աստուած յիշողացդ եւ յիշեցելոցս առ հասարակ ողորմեացի, ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ զսրբութիւնդ ձեր, ով պատուական հայրք իմ եւ եղբայրք: Հանդիսողքդ ի սմայ (ԹՎ. 9բ) կարդալով կամ տեսանելով, յիշեցէք յաղօթս ձեր զստացող զրոցս զԱղուպլան եւ զկենակիցն իւր, զՍաւլթան եւ զորդին զԳուլամիրն եւ զդստերքն, զՍաթիփաշէն, զիմաթիփաշէն եւ զՇահաղայէն, զփեսայն, զԽլղաթն, որ միջնորդ է զրոցս, եւ շատ աշխատեցաւ ի գալն եւ ի գնալն, եւ զծնողքն իւր, զհայրն զպարոն Գորգն, եւ զմայրն զԹաղազուլն եւ զորդիքն, զԷնիթան, զպարոն Գորգն, զիմաշատուրն, զՍարգիսն եւ զեղբարքն, զԲաշարաթն եւ զորդին զԴօլաթէն, զփոխեցեալն ի Քրիստոս, զԱւետիսն եւ զորդին, զԷնրսէսն եւ զքերսն, զղարիպ իմաթուն եւ զԳուլգուն եւ զամենայն արեան մերձաւորսն սոցա, եւ Աստուած ողորմի ասացէք նոցա, եւ Աստուած ձեզ ողորմեացի ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ, ով լուսերամ դասք քահանայից...:

Յաջորդ էջը կորսուած ըլլալով, Յիշատակարանիս մնացեալ մասը անձանթ է մեզի:

ՊԱՏԱՌԻԿ ՃԱՇՈՑ ԳԻՐՔ-Է

ԹՈՒՂԹՔ. — Թերթ մը, որ երկուքի ծալլուած եւ տոպրակի վերածուած էր. ՄԵՄՈՒԹԻԻՆ. — $31 \cdot 1 \times 20 \cdot 8$ հրմ. : ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — Երկսիւն, $22 \cdot 9 \times 15$ հրմ. : ԳԻՐ. — Բոլորգիր, մեծատառ եւ սեւ թանաքով գրուած : ՏՈՂՔ. — 35 : ՆԻԻԹ. — Թուղթ, հաստկեկ : ՍԿԸԶԲ-ՆԱՏԱՌՔ եւ ԽՈՐԱԳԻՐՔ. — Կարմիր թանաքով եւ պարզ ոճով բոլորգիր : ԺԱՄԱՆԱԿ. — ԺԵ. — ԺԶ. զարու զարծ : Մնացեալ տեղեկութիւնները կը պակսին : ԾԱՆՕԹՈՒԹԻԻՆ. — Պատառիկս Ազուլիսէն Թաւրից փոխադրուած է 1920-ին եւ թաթար նպարաւաճառի մը կողմէ տոպրակի վերածուած՝ ճաշոց Գիրքի այլ թերթերուն պէս : Պատառիկս փափաքած էր ունենալ Պրն. Վահրամ Մապեանը, Էրբ. 1968-ին պաշտօնով Թաւրից կը գտնուէր : Յարմար դատեցիք յանձնել Մէլիք-Թանդեան Թանգարանին :

Բովանդակութիւն

1. — Պետրոսի Առաքել. Ի Կաթուղիկեայց Բ. Թուղթ : Գլ. Գ. 1—6 :
2. — Գործք Առաքելոց-ի Գլ. ԺԵ. 34—ԺԶ. 1—5 :
3. — Պետրոսի Բ., Գլ. Գ. 6—9 :
4. — Աւետարան ըստ Յովհաննու, Զ. 39—56 :

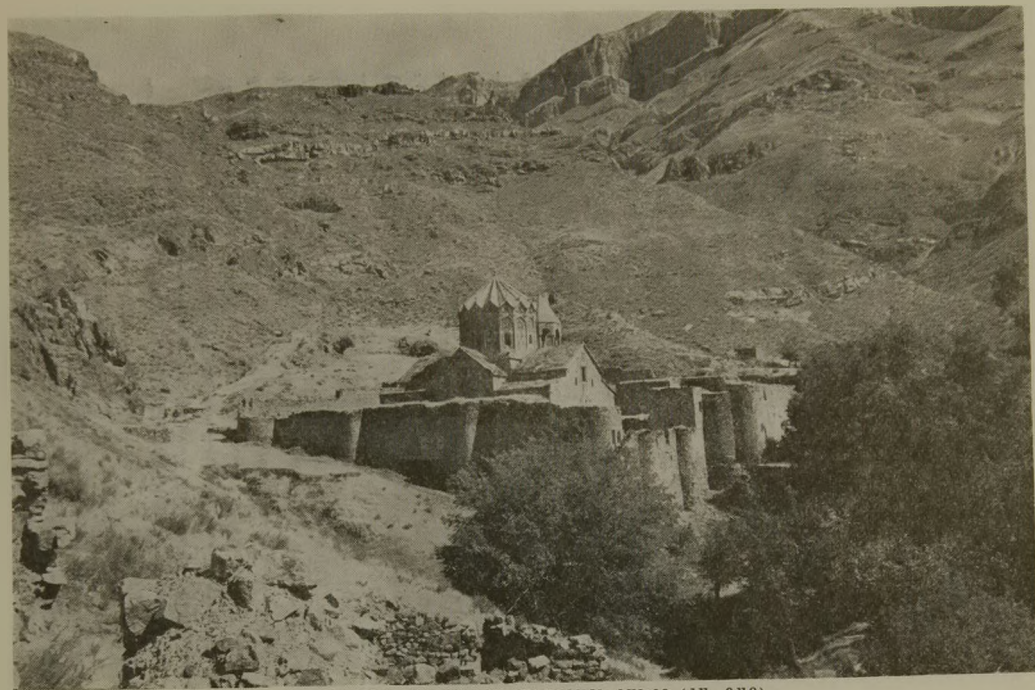
ԳՐԻԳՈՐԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԻ «ԱՌ ՈՐՍ» ԳԻՐՔ

ԵՐԵՍՔ. — Դ+411=415: Էջամարները ճիշդ արձանագրուած չեն, ձեռագրիս կազմութեան ընթացքին ճիշդ դասաւորուած չըլլալով: Այսպէս, Երեսք 1—137—ին կը յաջորդեն Երեսք 198—221. ապա՝ 162—413—ը: Կրկնուած են Երեսք 312—ի եւ 328—ի թուահամարները: Մոռցուած է նշանակել Երես 323—ը: Ի փոխարէն Երեսք 398, 399 եւ 400—ի, գրուած է 393, 394 եւ 395: Երես 395 (400)ին յաջորդած է Երես 401—ը: ՄԵԾՈՒԹԻԻՆ. — $16 \cdot 2 \times 10 \cdot 8 \times 3 \cdot 5$ հրմ.: ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — Միասին, $12—12 \cdot 2 \times 7 \cdot 5$ հրմ.: ԳԻՐ. — Նօտրդիր, սեւ թանաքով գրուած, վարժ գրիչի մը կողմէ: ՏՈՂՔ. — 20: ՆԻԻԹ. — Թուղթ, հաստկեկ եւ սպիտակ: ԿԱԶՄ. — Կաշեպատ խաւաքարտ, դրոշմեալ երկու երեսներուն՝ միեւնոյն ոճով: ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — Շատ լաւ: ԽՈՐԱՆՔ. — Զունի: ՍԿԶԻՆԱՏԱՌՔ. — Թռչնաղիր. Երես 3, ոսկեղոյն եւ մանուշակապոյն, միջակ արուեստի նմոյշ: ԿԻՍԱՆՈՐԱՆ. — Երես 3, անպաճոյճ, սեւ գլծերով եւ կարմիր թանաքով ծաղկուած: ԽՈՐԱՎԻՐՔ. — Կարմիր թանաքով եւ պարզ նօտրդիր: ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ. — Զունի: ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐՔ. — Երես 3, թռչնանկար, կարմիր եւ կաշաչ գոյներով: Նոյնպէս նաեւ ծաղիկն ու իր տերեւը, անյաջող գործ: ԴԱՏԱՐԿ ԵՐԵՍՔ. — Բ—Դ, 408—413: ԺԱՄԱՆԱԿ. — ԹՃ. Դ. — (1755) ԹՄԺԷ. (1768): ՏԵՂԻ. — Կեսարիոյ Եւքառայ գիւղը: ԳՐԻԶ. — Տիրացու Գրիգորիս Տէր Յակոբեան: ՍԱՅՈՂ. — Կարնեցի Տիրացու Սրապիոն: ԿՆԻՔ. — Զունի: ԾԱՆՕԹՈՒԹԻԻՆ. — Զեռաղիրս Թաւրիղի Մելիք-Թանկեան Աղլ. Թանդարանին նուիրուած է Թեհրանարնակ Սալմաստեցի Պրն. Միհրան Շահգալպեանի կողմէ, ի յիշատակ իր Հանգ. հօր՝ Յովսէփ Շահգալպեանի, 23 Մարտ 1968, ի Թաւրիղ: Հրաչեայ Աճառեան իր Թեհրանի Հայոց Զեռադրաց Յուշակին մէջ ներառած չէ գրչագիրս, իրեն անծանօթ մնացած ըլլալով:

Մատենան է ԳՐԻԳՈՐ ՆԱԶԻԱՆԶԱՅԻ Հայրապետին եւ Աստուածաբանին ԱՌ ՈՐՍ կոչուած գործը, յարակից ճառերով, ուր կան.

1. — Երես 1. — Այս ինչ է 'ի գիրս այս, որ կոչի ԱՌ ՈՐՍ Գրիգորի Աստուածաբանի Կոստանդնուպօլսոյ Պատրիարքի յունաց, 'ի Կապադոկիէայ Նաղէանդենացւոյ, այսինքն Թօմարգացի:

— Յուշակն է Գրքի բովանդակութեան:

ՄԱՂԱՐԹԱՅ Ս. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՆԱԽԱՎԿԱՅԻ ՎԱՆՔԸ (ԺԱ. ԴԱՐ)

2.— Երես 3.— Գրիգորի Աստուածարանի Նազազացւոյ առ Եւ-
նոմիոսի, եւ առ Համահերեւոյացն Նորին աղանդն: Բան առաջին,
Գլուխ Ա.:

Առ որս բանիւ են պաճուճեալ բանս, եւ զի 'ի գրոց սկսայց:
Ահաւասիկ են 'ի վերայ քոյ թշնամանողդ: Քանզի են ոմանք, որոց
լսելիքն մարմաջեն, մինչեւ ցայժմ, որպէս արդէն իսկ տեսանեմ...:

3.— Երես 19.— Բան յաղագս Ուլղափառ Հաւատոյ: Յորժամ
տեսանեմ այժմ լեզուադարութիւն եւ զառօրեայ իմաստունսդ, եւ
զձեռնադրոջ աստուածարանս, որոց բաւական է կամիլն եւ վերջին
կայանս հայցեմ, ըստ Երեմիայի եւ առանձինն միայնակ լինիլ ախոր-
ժեմ...:

4.— Երես 36.— Նորին յաղագս որդւոյ միածնի բան ընտիր,
գլուխ Գ.: Զորս ինչ ասիցէ ոք արդեօք, 'ի բաց հաշմանելով զբանից
նոցայ զպատրաստութիւն եւ զխոշորութիւն, եւ զարագութեան սխա-
լանս յամենայն իրս: Մանաւանդ որ յաղագս Աստուծոյ են բանք այ-
սոքիկ: Իայց քանզի սաստեւն ո'չ ինչ է մեծ, զիւրին է ամենեցուն որք
կամիցին...:

5.— Երես 71.— Յաղագս որդւոյ դարձեալ բան 'ի նոյնոյ, առ
այնոսիկ, որք ասեն թէ, մեծ է Հայր քան զմորդի: Գլուխ Դ.: Զոր ինչ
ախտանան առ բազմաձաղկեալ բուրաստանաց, որք այնոցիկ են ցան-
կացողք տեսութեանց, որոց ո'չ առ մի իր ինչ երեւեցելոցն յաղագս
Համապատիւ ղեղեցկութեան աչքն Հաստատին, այլ ամենեսին ցան-
կութեամբ ցնդին...:

6.— Երես 102.— Նորին յաղագս որդւոյն միածնի դարձեալ
բան, ընդդէմ չարափառացն աղանդից: Գլուխ Ե.: Վասնզի Քեզ ընդ
խորհրդոցն դարձուած ըս եւ մանուածս բաւականապէս անցի զօրու-
թեամբ հոգւոյն, որք 'ի սուրբ գրոց վիճութիւնք եւ ընդդիմադրու-
թիւնք: Զորս գրոյն սեղանակապուտք եւ որք զմիտս գրեցելոցն գո-
ղանան զյոյովս առ անձինս իւրեանց առնեն եւ զճանապարհ ճշմար-
տութեամբ ամբոխեն Համառօտարար...:

7.— Երես 134.— Նորին յաղագս սրբոյ հոգւոյն բանք, ազնիւք
եւ իսկապէս դաւանութիւնք: Գլուխ Զ.: Արդ որ յաղագս որդւոյ
բանն է, այսբան եւ այսպէս ղերծաք 'ի քարկոծչացն, անցանելով ընդ
մէջ նոցա, վասն զի բանն ոչ քարկոծի, այլ քարկոծէ յորժամ կամի,
եւ պարսէ՛, զգազանս զանբանս զչարաչարս 'ի լեառն ելեալս: Զի՞նչ
արդեօք ասիցես յաղագս հոգւոյն ասեն...:

8.— Երես 180.— Նորին յազազա Ջարմանալի Աստուածաբանութեանցն շարաբանեալ բանք յոյժ *պեղեցիկք*։ Գլուխ Է.։ Եւ արդ, Վասնզի մաքրեցաք բանիս զաստուածարանութիւն, որպիսի ինչ զոյ պարտ էր անցանելով, եւ որոց ոմանց իմաստասիրելի, եւ յո՞րժամ եւ ո՞րքան, զի սրպէս որոց մաքրեալք են, զի լուսով Հասանիցի ՚ի լոյս։ Եւ յոյժ փութացելոցն, զի մի՛ յամուլ եւ յանձնունդ տեղի անկանիցի բանն։ Եւ յորժամ խաղաղութիւն ունիցիմք ՚ի ներքս յարտաքին սահեցմանց...։

9.— Երես 236.— Նորին զարձեալ Աստուածաբանութեան ոճիւն ասացեալ, առ Արիանոսն եւ Հեռեւողացն նորա բան։ Գլուխ Ը.։

Ո՞ր արդեօք իցեն որք զաղքատութիւն թշնամանեն եւ զմեծութիւն հրդշակեցուցանեն, որք յոչութեամբ ղեկեղեցին սահմանեն եւ զսակսութիւն արհամարհեն, որք զաստուածութիւն չափեն եւ զժողովուրդն կշռեն, որք զաւազն պատուեն եւ զյուսաւորս թշնամանեն։ Ձմարդարիտս քամահեն եւ զխիճս դանձեն, քանզի եւ ո՛չ գիտեն, իսկ եթէ այնքան սուղ քան զաստեղս առատապոյն է...։

10.— Երես 262.— Նորին բան առ Կլէղոնիոս, յանդիմանական առարկութիւնք եւ ապացուցական ընտիրք։ Գլուխ Թ.։ Կամիմք ուսանել զինչ է նորաճեւութիւն յեկեղեցւոյ, զի իշխանութիւն իցէ ամենայնի կամոյի եւ խոտորնակս գընացողի ըստ զբեցելումն, օյտել զՀօտ զղեղեցիկ ածեալն եւ զողանալ կողոպտել խարդախութեամբն, մանաւանդ եթէ յաւաղակաց եւ խաբէրայ վարդապետութեամբք։ Եթէ ունին ինչ բազդտանել զմեզ յայպզս Հաւատոյն, այժմու մտեալքն։

11.— Երես 281.— Նորին բան Երկրորդ առ նոյն Կլիդոնիոսն, զարձեալ ՚ի նոյն նիւթ շարաբանեալ մեկնի։ Գլուխ Ժ.։

Վասնզի բաղումք եկեալք քո երկիւղածութեամբդ Հաստատութիւն խնդրեն յազազս Հաւատոյ, եւ վասն այդորիկ պահանջեցեր զմեզ բարեկամարար Համառօտ ստՀման իմն, եւ կանոն մերոյ խորհրդոյս, դորին յազազս գրեցաք քում երկիւղածութեանդ, եւ նախ քան զղիրդ զիտէիր, զի մեք քան զնիկիական Հաւատն սրբոց Հարց, անդր ժողովեցելոց ի քսկտումն արիանոսացն...։

12.— Երես 291.— Առ նոյն Մկիլիդոնիոսն, նորին բան Երրորդ, ըստ մարգարէական բանին։ Որովայն իմ, որովայն իմ ցաւէ, ասէ Եւրեմիաս, Գլուխ ԺԱ.։

Որովայն իմ, որովայն իմ ցաւէ, եւ զգայարանք իմ ճմլին, ասէ ուրեմն յիւրում բանն Եւրեմիա, որք ըզմարգարէան ախտակցագոյն էր լալով զիսբայէլ զանհաւանելն եւ յԱստուծոյ մարդասիրութենէ օտարացեալս։ Որովայն, զիւր զՀօյին անուանէ ըստ օրինակ կերակրոյն...։

13.— Երես 311.— Նորին բան յաղաղս բարեկարգութեան ի խօսս, որ իւրոյ մեղրածորն ի վարդապետութեամբն յայտնարանի: Գլուխ ԺԲ.: Վասն զի եկիք ՚ի միասին յօժարութեամբ եւ բաղմամբ զբլ տօնս, եւ վասն ազգորիկ մանաւանդ ժամանակ դործոյ: Բեր տա-
ցուք ինչ ձեզ շահ, թէպէտ եւ ոչ հասարակաց յօժարամտութեանդ արժանաւոր, այլ սակայն քան ՚զօրութիւնս մեր ո՛չ ինչ լաւագոյն...:

14.— Երես 345.— Նորին խօսք յաղաղս խաղաղականի միարա-
նութեան միայնացելոցն յետ լուծենէ: Գլուխ ԺԳ.:

Արձակ ինձ զլեզուիս յօժարութիւնս եւ արհամարհեմ ՚զմարդ-
կային օրէնս, յաղաղս օրինաց հոգւոյն, եւ տամ խտրադուլթեամբ
՚զբանս ոչ ոմեք յառաջսդոյն ներեցի. քանզի յառաջ յորժամ խոռվ-
եալ էին առ մեզ անդամքն, վասն զի մեծ եւ պատուական մարմինն
Քրիստոսի բաժանեալ էր եւ կոտորեալ, մինչ զի փոքր ինչ նուազ եւ
ցրուեցան սակերք մեր մերձ ՚ի դժոխս, իրբեւ երկրի թանձրութիւն
արօրով պատուեալ եւ յերկիր քայքայեալ, զանհատնելի եւ զանբա-
ժանելի եւ զանկեալն բոլորովին...:

15.— Երես 368.— Նորին յաւելուած կրկին ընծիւղեալ ՚ի վերայ
նոյնոյ նիւթոյ խաղաղական երկրորդ մեկնարանի: Գլուխ ԺԴ.:

Ջերմ է նախանձ, հեղ հողի, մարդասէր է սէ՛ր, մանաւանդ
ինք մարդասիրութիւն, երկայնամիտ է յոյսն: Նախանձն բորբոքէ,
հողին հեղացուցանէ, յոյսն համբերէ, սէրն ՚ի միասին կապէ, եւ ո՛չ
թողու քայքայել որ է ՚ի մեզ բարին: Թէպէտ եւ ցրուողք եմք բլնու-
թեանս եւ յերկն մին, կա՛մ է, կամ մնայ, կա՛մ շարժեցեալ զաղաթէ,
կամ ՚ի բաց գնացեալ վերստին...:

16.— Երես 386.— Նոյնոյ բան եւ խօսք վերստին ՚ի վերայ
նոյնոյ նիւթոյ, խաղաղական երրորդ առձայնի եւ վախճանարանի:
Գլուխ ԺԵ.:

Խաղաղութիւն է՝ սիրելի եւ քաղցր, է՛ սնունդ եւ իրք, զոր այժմ
եռու ժողովրդեանս եւ փոխարկնն տօի: Ո՛չ պիտեմ թէլ յամենեցունց
՚զհարապատ ձայնն եւ զարժանաւոր հոգւոյն, այլ ոչ զբաղմութեան
դաշինս, անարկելս յԱստուծոյ վկայի, մինչ զի մեծագոյն ինեւ մեզ
դատապարտութիւն: Խաղաղութիւն սիրելի մի՛ եւ հրահանգք եւ
զարդք, զոր յԱստուծոյ լեալ լսեմք...:

Վերջ. Երես 405—406.— . . . Բայց դուք եթէ ընդունելիչք զիմ
բանս զայս, լաւաւոյն է Երկոցունց: Մի՛ յախտելով ակտիւք ակտին,
վասն խորհրդոյն բաւականապէս նուիրեցաւ, առ Աստուած եւ առ
մարդիկ խաղաղ, քան զայս առաւել ո՛չ ինչ կարծեալ եւ խնդրել ումեք,
եւ որք յոյժ խաղաղականք են եւ աստուածասէրք, եւ որ ինչ ի կար-

զին է տեսանիցէք դուք, եւ շատ է ինձ . . . Փառք յաւիտեանս յաւիտենից, Ամէն :

17.— Երես 407.— Նորն գրիչին կողմէ էջ մը աւելցուած է, հատուածով մը՝ հետեւեալ խորագրով .

«Սրբոյ Պատարագի տեսութիւն, ըստ կերպի, բարութիւն լինի : Նախկինն է հարկաւոր ամենայն քրիստոնէից մինչեւ 'ի վերջն մնայ պատարագին, եւ լսէ զսուրբ աւետարանն . . . :

Վերջ. Ութերորդ. թէ այն օրն մեզս ո՛չ առնիցէ, այլ թէ բարեգէպս կեցցէ, ուր ուրէք որ երթայցէ ամենայն քայլքն չափեալ լինի պահապան հրեշտակէն եւ զվարձրս մեծապէս առնու յԱստուծոյ, եւ այս է զօրութիւն պատարագին :

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

1.— Երես 406.— Արդ յօժանդակութեամբն Աստուծոյ եւ բարեխօսութեամբ սրբոյ Կաթապետին, ասեմ Մկրտչի, զբեցաւ ԱՌ ՈՐՍ մատեանս տենչալի, 'ի քաղաքն Կեսաւեայ, եւ 'ի զիւղն յԵւքառայ, ձեռամբ մեղսամած տիրացու Գրիգորիս Տէր Յակոբեան, առ ի վայելումն տիրացու Սրապիոսին Կարնեցոյ, 'ի ՌՄ Ժէ. (1768) թուականութեանս մերում, ողջ լերուք 'ի Տէր. Ամէն :

2.— Երես 2.— Նոյն Գրիչին կողմէ .

Օգնեա՛ ինձ Տէր Յիսուս Քրիստոս, եւ հաս 'ի թիկունս Արեղայի անարժան ծառայ քո՛յ, ակնարկեա՛ 'ի տկարութեան իմում, զսկզբեայս բարեպէս աւարտ, հասո՛ 1755, ՌՄԴ. (1755) 20 . . . :

Տող մը ջնջուած ըլլալով, մնացեալը՝ անընթեռնելի է :

3.— Երես Ա.— Նուիրատուն կողմէ, չեղադիր եւ կապոյտ թանաքով գրուած է հետեւեալը .

Սոյն ձեռագիրը նւիրում եմ Մելիք-Թանգեան ազգային թանգարանին, 'ի յիշատակ հանդուցեալ հօրս Յովսէփ Շահզաղդեանի : Միհրան Շահզաղդեան, Թաւրիզ, 23 Մարտ 1968 :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1.— Ձեռագիրս բաղդատեցինք Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան Ձեռագրատան թիւ 64 եւ 320 գրչագիրներու նկարագրութեանց հետ, եւ գտանք բաւականին տարբերակներ մեր եւ յիշեալ ձեռագիրներու բովանդակութեանց միջեւ (տե՛ս ՏԱՇԵԱՆ ՑՈՒՑԱԿ, Երեսք 289—290 եւ 763—764) :

Մինչ Թաւրիզի թիւ 14 ձեռագիրը գրուած է 1755—1768-ի ընթացքին, Վիեննայի թիւ 64-ը գրուած է 1785-ին եւ թիւ 320-ը՝ ԺԳ.— զարերուն, նախ քան 1388 թուականը :

Հետեւաբար, ձեռագիրս Թաւրիզի ներկայ հաւաքածոյին մէջ կը ներկայանայ իր տեսակին մէջ իբրեւ հաղուագիւտ ընդօրինակութիւն մը:

2.— Ափիւսթահայ անուանի լանասէր Արշակ Ալպոյաճեան, իր «ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՅ ԿԵՍԱՐԻՈՅ» անուն երկհատոր ուսումնասիրութեան մէջ, Էֆէրէի կամ Էւքատայի մասին դրած հատուածին մէջ յիշատակութիւններ ունի Թաւրիզի թիւ 14 ձեռագրի գրիչին աշխոյժ գործունէութեան մասին, սակայն իրեն անձանօթ մնացած է ձեռագիրս, նախապէս ցուցակադրուած չըլլալով: Ա. Ալպոյաճեան կը կարծէ թէ գրիչ Գրիգորիս Տէր Յակոբեան գրչագրութեան աշխատանք տարած է 1767—1783 թուականներուն միայն (տե՛ս յիշեալ աշխատութեան Բ. հատորը, էջ 2349): Թաւրիզի թիւ 14 ձեռագիրը գրի առնուած ըլլալով 1755 թուականին, Գրիչ Գրիգորիսին աշխատանքը ութը տարիով կը կանխուի:

Գրիչ Գրիգորիսին հայրը՝ Յակոբ Քահանան, 1752-ին իր գրիչ կը յիշուի արդէն, որ «կը խնդրէ յիշել «գլխաթապետն» իւր «Տէր Աստուածատուր շնորհաներկ քահանայն», որ ուրիշ մէկը չէր եթէ ոչ նոտար Յարութիւն գիտնական քահանային զաւակը եւ Յովհաննէս քահանային հայրը՝ Նոյնանուն Յովհաննէս քահանան» (տե՛ս Ա. Հատոր, էջ 1075):

«Յակոբ Քահանայ. Էֆէրէի կը գրէ նաեւ ուրիշ ձեռագիրներ, 1754-ին եւ 1756-ին, եւ կը կադմէ գիրք մը՝ 1769-ին: Եթէ Յովհաննէս քահանայով կ'ընդհատուի Տէր Պարսամի սերունդին մէջ որդւոց յորդի ուսուցումը, Յակոբ քահանայ Էֆէրէի կը շարունակէ զայն, որովհետեւ իր զաւակը՝ Տիրացու Գրիգոր (բայտ Ալպոյաճեանի) 1767-էն մինչեւ 1783 կը գրէ բազմաթիւ ձեռագիրներ» (տե՛ս Ա. Հատոր, էջ 1075):

Այսպէս Էֆէրէի մէջ, Ա. Կարապետի հովանիին տակ մենք կը տեսնենք քահանաներու վեց սերունդներ, որոնք որդւոց յորդի իրարու ծնող եւ վարժապետ կը հանդիսանան եւ գրեթէ զրոյթեան զըպրոցի մը տեսականութիւնը կ'ապահովեն մօտաւորապէս դար մը:

Գրչութեան այս ողելորեալ շարժումը անշուշտ իր զարգացում մը կը պարտէր ժամանակին եւ միջավայրին ու նոր դադափարներու տարածման, որոնք միտքերը կը դարձնէին գիտութեան հանդէպ հետաքրքիր եւ ծարուի (տե՛ս էջ 901—903 եւ 1075):

Տիրացու Գրիգորի գործերէն մեզի այժմ ծանօթ են հետեւեալները.

ա.— Սէր Աստուծոյ առ Մարդն, 1767: Մաս կը կադմէ երեսօղէմի Հայոց Վանքին Զեռարաց Հաւաքածոյին թիւ 474 համարին

ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ-ԴԱՂՄԱՏԵՐԷՆ

ԹՈՒՂԹՔ. — 49 (98 էրևսք) : ՄԵԾՈՒԹԻԻՆ. — 19.6×15.2×1.8
 ՀՐՄ. : ԳՐՈՒԹԻԻՆ. — ԵՐԿՈՒՆ, 13.8—14.1×10.6—10.8 ՀՐՄ. : ԳԻՐ. —
 ՆՕՐԳԻՐ, ԿԻՆԱՄՈՆԱԿՈՅԻ ԹԱՆԱՔՈՎ ՂՐՈՒԱԾ, յԱՐՈՂԱԿ ՂՐԻՅԻ ԳՐԹ :
 ՏՈՂՔ. — 29 ԵՆ 30 : ՆԻԻԹ. — ԹՈՒՂԹ, ցաժորակ ԵՆ ՂԵՂՆԱՌՆ :
 ԿԱԶԻՐ. — Կաշեպատ Խառաքարտեայ, ԴՐՈՂՄԱՆ : ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. —
 Կապարիչին Կոնակը Կաղմալոյժ ԵՆ անխնամ պահուած է : ԹԵՐԹԵՐԸ
 անաղարտ ԵՆ մնացած : ԹՈՒԱՄԱՐՆԵՐԸ մԵՐ ԿՈՂՄԷ ՆՀԱՆԱԿՈՒԱԾ ԵՆ :
 ԽՈՐԱՆՔ, ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ. — ԶԿԱՆ : ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ. — ԹՂ. 3ա՝
 ԹՈՂՆԱԿԻՐ, մնացեալները ՄԵՐՈՒԿԵԱՆ ԵՐԿԱԹԱԳԻՐ, սԵՆ ԹԱՆԱՔՈՎ :
 ԽՈՐԱԳԻՐՔ. — Պարզ ՆՕՐԳԻՐ, սԵՆ ԹԱՆԱՔՈՎ : ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ ԵՆ
 ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ. — ԶԿԱՆ : ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ. — ԹՂ. 1ա—1բ,
 2բ, 46բ—49բ : ԺԱՄԱՆԱԿ. — ԹՅՆԵ. 1755 ՕՂՍ. 10 : ՏԵՂԻ. — ԱՄԱՂԵ-
 յՕՒԱՄ (ԱՄԱԹԵՐՈՒԱՄ, ՀՈՐԱՆՈՒԱՄ) : ԳՐԻԶ. — ԶՄԻՆԱՆԱԳԻ մահտեսի
 ՍԻՄՈՆ ՀԱՃԻ ԳԱՍՊԱՐԵՆԵ : ՍՏԱՑՈՂ. — ԱՄԱՍԻԱՆԵՐ ԵՐԿԱՆՆԷՆ ՎԱՐ-
 ԴԱԿԵՍՈՒ : ԿՆԻՔ. — ԶՈՒՆԻ : ԾԱՆՈԹՈՒԹԻԻՆ. — ԶԽՈՒԿԻՐԱ ԹԱՆԻՐԻՂԻ
 ՄԵՐԻՔ-ԹԱՆԿԵԱՆ ԹԱՆԿԱՐԱՆԻՆ ՆՈՒԻՐԵԵ ԹԵՀՐԱՆԱՐՆԱԿ ՍԱՄԱՍՏԵԵԻ
 ՊԵՆ. ՄԻՀՐԱՆ ՇԱՀԳԱՂԵԱՆԵՐ, Ի յԻՂԱՏԱԿ ԻՐ ՀԱՆՎ. ՀՕՐ՝ ԵՐԿԱՅԻ
 ՇԱՀԳԱՂԵԱՆԻ, 23 ՄԱՐՏ 1968, ԹԱՆԻՐԻՔ :

ԶԵՌԱԿԻՐԱ Է ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ-ԴԱՂՄԱՏԵՐԷՆ (ԻՄԱ՝
 ՖԻՄԱՆԵՐԷՆ), առանց խորապրի ԵՆ անուանաթերթի : ՄԵԿՆԵՅԻ ԲԱ-
 ՌԵՐԸ յԱՌՈՒԿ ՍԻՆԱԿԻ մԸ մԷՂ ՂՐՈՒԱԾ ԵՆ, ԴԻՄԱՐԸ ԴԱՂՄԱՏԵՐԷՆ ՆՀԱ-
 ՆԱԿՈՒԹԻՆԵՐ :

1. — ԹՂ. 3ա. — Արրաս : Վանաց Հայր,	էկն արդ
— Արեղայ : Միամնձուն,	
— Արազ : Ժրատ, Ռիչտ,	էկն մեօնըք
— Դիւն :	Խիռըխ
2. — ԹՂ. 8բ. — Բարէ, Վազ	Ծույ
— Բաղէ : Գետարծիւ, Որոր	էկն հապիր

3.— Թղ. 9բ.— Գազան, վայրի դազան,	երէ	էէն վէլու տիո
— Գալ		Գոմըն
4.— Թղ. 36ա.— Շարաթ		էէն վէէք
— Շարաթ		Սադրրտախ
— Շահաւէտ: Առողջարար,	օգտակար	Հէյլսամ:
5.— Թղ. 45բ.— Ֆստան. դուկնոց, որ է	առջեւի չորն	էէն րոխօօրդ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1.— Թղ. 46ա.— Փառք եւ երկրպագութիւն, գոհութիւն, եւ դուքստ, ա'ռ անրովանդակելի, եւ ամենաբարի Արարչին մերոյ: Զոր նախախնամութեան եւ ձեռնտուութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, անեզրականի: Ետ ինձ օժանդակութիւն գրել զայս, դուզնաքեայ բարառանս, որ է Հայոց եւ Պելճիկացւոց բարբառով: Ի թուոյ Փրկչին ՌՁԾԵ. (1755) եւ Օգոստոսի Ժ. (10): Ի փառահեղ եւ մեծահռչակ քաղաքն յԱմսդելտամ զնս անարժանս, եւ թափուր ամենայն բարեաց, Կապաթովկացի Հաճի Գասպարենց Մահտեսի Կարապետի որդի, Զմիռնացի մահտեսի Սիմօնս, որ եմ ծառայ ամենեցուն: Ընդ հովանեաւ Սուրբ Հոգի եկեղեցւոյն Հայոց: Առընթեր յԱմասիացի Յովհաննէս Խոզնիմաստ եւ Աստուածաբան Վարդապետի՝ Վարժապետին իմոյ, որ բազում ջանիւ եւ աշխատութեամբ թարգմանեաց զայս, 'ի Դաղմատացւոց լեզուէն 'ի Հայկազեան բառս, եւ ետ ինձ անարժանիս գրել: Եւ որք միանգամ օգտիք 'յայսմանէ, ընթեռնելով եւ ուսանելով: Ուստի աղաչեմ եւ հայցեմ զյարդելի Հարցդ եւ Եղբարցդ իմոց սիրելեաց, եւ զհամայն վայելօղսդ, յիւնի զհանդուցեալ հայրն իմ եւ զկենդանի Եղիսաբեթ մայրն իմ եւ զհանճարազգօն հոգեւոր ուսուցիչն իմ: Նաեւ արժանի արասջիք 'ի մաքուր Աղօթիւք եւ յիշման ձերոց, զԹրճեալս թոնիր ապականութեան եւ դրող դրքոյս, որ դուք եւս լիջիք յիւնեցեալք 'ի յերկնից յարքայութիւնս, Ամէն:

Շ Ա Ր Ա Կ Ն Ո Ց

ԹՈՒՂԹՔ.— Շուրջ 150 (300 հրեաք)։ ՄԵՄՈՒԹԻԻՆ.— 13·1×10·2×3·8 հրմ.։ ԳՐՈՒԹԻԻՆ.— Միասին, 10·2—10·5×8 հրմ.։ ԳԻՐ.— Մանր բոլորգիր, սեւ թանաքով գրուած, վարժ գրիւի մը կողմէ։ ՏՈՂՔ.— 26 եւ 23։ ՆԻԻԹ.— Թուղթ, դեղնագոյն եւ ցածորակ։ ԿԱԶՄ.— Կաշեպատ տախտակ, գրոմեալ, արծաթեայ զարդերը դողցուած են։ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ.— Քայքայուած եւ անօգտադործելի եւ քանի մը թերթ միայն ընթեռնելի է, երկար տարիներ հողին տակ պահուած ըլլալուն պատճառով։ Թերթերը իրարու փակած եւ քարացած են։ ՍԿԶՅՆԱՏԱՆՔ.— Թռչնագիր, սեւ թանաքով եւ անպաճոյճ ոճով։ Կան նաեւ կարմիր թանաքով գրուած Սկզբնատուեր, շարականներու տուններու սկիզբին։ ԺԱՄԱՆԱԿ.— 1710—1720։ ՏԵՂԻ.— Նախափկայի Ս. Ստեփաննոս Վանք^օ։ Այլ տեղեկութիւններ կը պակսին։ ԾԱՆՈԹՈՒԹԻԻՆ.— Ձեռագիրս յայտնաբերուած եւ Մելիք-Թանգեան Թանգարանին յանձնուած է Նոր Զուգայեցի Պրն. Լեւոն Մինասեանի կողմէ, 1967 Ոյոստոսին, որ ուսումնասիրական աշխատանքներու համար Մաղարդայ Ս. Ստեփաննոսի Վանքը այցելած ըլլալով, պեղումներու ընթացքին ձեռագիրս գտած է։ Ձեռագիրս մաս կազմած է յիշեալ վանքի Մատենադարանի հարուստ Հաւաքածոյին, եւ հաւանարար 1914-ին, Թուրք քանակի յարձակման օրերուն, միաբաններու կողմէ թաղուած է հողին տակ։

Ձեռագրիս էջերը նախապէս թուարկուած ըլլալով, ընթեռնելի է էջ 146-ի թուահամարը։ Վերջին թերթերը փրցուած ըլլալով, գրութախտաբար յիշատակարանն ալ կորսուած է։ Ձեռագիրս կարիք ունի լուրջ խնամքի եւ նոր կաղմի։ Թերթերէն քանի մը հատին բովանդակութիւնը միայն դժուար ընթեռնելի է։

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

- ԱԲԷԼ ԱՐՔԵՊՍ՝ ՄեիթԱՐԵԱՆ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի՝
1860—1861, Գրազէտ եւ քեմքասաց, 7
ԱԲԻՍՈՂՈՄ ՍՐԿ՝ ՇՕՌՕԹԵՑԻ, գրիչ թիւ 11-ի, որդի Ովանէսի եւ
ԵՔարի, 1653, 88, 90, 91
ԱԲՐԱՀԱՄ ՄՍՐՅԻ ԵՊՍ՝ ԵՐՈՒՍԱՂԻՄԱՅ, 1444, 37—39
ԱԲՐԻՀԱՄ—ԱԲՐԱՀԱՄ, 1810—1820, ամուսին Փարթի. 87
ԱԿՐԻԿ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ, Ստ. թիւ 3-ի, 51, 52
ԱԶԱՐ ԵՊՍ՝ ԱՊՐԱԿՈՒՆԵՑԻ—ԱԼԸՆՋԵՑԻ, 1506, 39
ԱԶԱՏՇԱՀ, 1311, 34
ԱԶԻԶ, կենակից Շախբերի, 1324, 42
ԱԶԻԶՄԷԼԻԲ, կին Պէհնամշահին եւ մայր Ստեփանոս վրդ.ի, 47
ԱԶԻԶՏԻԿԻՆ, մայր Մատռաֆի, 1324, 43
ԱԼԵԲՍԱՆ ԱԻԵՏԵԱՆ, 18
ԱԼԻ ԱՍՂԱՐ, Թաւրիզեցի արաբագէտ, 26
ԱԼԻ ԹՈՒՐԳՄԱՆ, քարեկամ պարոն Սարգիսի, 1324, 43
ԱԼԻՄ, դուստր Հեթում Գ. Լամբրոնացիին, 63
ԱԼԻՇԱՆ ՀԱՅՐ ՂԵՒՈՆԻ, 63
ԱԽԻՃԱՆ, Եզրայր Տէր Ստեփանոսին, 1585, 45
ԱՂԱԲԷԳ, ԱՂԱՊԷԿ, Ստ. թիւ 9-ի, 1628, 78, 83
ԱՂԲՈՒՂ ՊԱՐՈՆ, Ստ. թիւ 1-ի, 15, 32, 34
ԱՂՄՈՒՐ, ազգկն. Մատռաֆի, 1324, 43
ԱՂՈՒՊՋԱՆ, Ստ. թիւ 12-ի, ամուսին Սօլթանի, 1640—1650, 92, 93
ԱՄԻՐԱԶԻԶ, տե՛ս Ամիրխան, 56
ԱՄԻՐԼՈՒՍ, 1311, 40
ԱՄԻՐԽԱՆ, ազգկն. Տէր Ստեփանոսին, 1585, 45
ԱՄԻՐԽԱՆ ԴՊԻՐ, նաեւ ԱՄԻՐԱԶԻԶ, գրիչ թիւ 4-ի, 54—56
ԱՄԻՐՇԻ, ԱՄԻՐՇԱՀ, որդի Հռոմշահին եւ Մամայիսաթունին, 1324,
41, 42
ԱՄԻՐՍԱՐԳԻՍ, 1324, 41
ԱՄԻՐՏՈՎԼԱԹ ԱՄԱՍԻԱՑԻ, 23
ԱՄՂԱՅԹՈՒՆ, ՇԱՄՇԱՅԽԱԹՈՒՆ, ազգկն. Պարոն Խարկրծիլի, 1324,

ԱՄՐՈՎՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻ, 33
 ԱՅԻՆՇԱ, դուստր Ըռանոսի, 1324, 43
 ԱՅԽԱԹՈՒՆ, Զաւակ Շախերի եւ Ազիզի, 42
 ԱՅՄԵԼԻՔ, 1311, 40
 ԱՆԱ, դուստր Աղաբէկին, Բ. Ստ. քիւ 9-ի, 1629, 83
 ԱՆԱՅ, դուստր Ուզումչեցի Բազդասաբի, 1752, 72
 ԱՆԱԽԱԹՈՒՆ, մայր Աղաբէկին, Բ. Ստ. քիւ 9-ի, 1629, 83
 ԱՆԴՐԷԱՍ ՔՀՆՅ. , եղբայր՝ Վարդան Ծ. Վրդ. ի, 1697, 61
 ԱՇՈՏ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ, ձեռագրագէտ, 84, 91
 ԱՊՈՒՏԱԽՐ, Որդի Մխիթարի, 1585, 46
 ԱՌԱՔԵԼ ԲԱՂԻՇԵՑԻ, 16
 ԱՌԱՔԵԼ. 1311, 34
 ԱՌԱՔԵԼ. աները՝ քիւ 5-ի Թաւաւարէի, 1697, 60
 ԱՌԱՔԵԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի, 7, 28
 ԱՍԻԼ. ազգկն. Աւագտիկինի, 1324, 43
 ԱՍԻԼ, ազգկն. Մխիթարի, 1585, 46
 ԱՍԼԱՆ, որ կը կոչուի նաեւ ՍԱՐԳԻՍ, 1324, 43
 ԱՍՈՒՏ, որդի՝ Պարոն Սարգիսի, 1585, 46
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ՎՐԴ. ԻՄԱՐԷԹՑԻ, որդի Յակոբ Իմարէթցի շուշ-
 տակ Վրդ. ին, 23
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ՔՀՆՅ. , գրչապետ Էփէրէի, որդի ճատար Յարութիւն Քիւն Քիւնյ. ի, 1752, 101
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ՎՐԴ. եւ Տէր, գրիչ, ուսուցիչ քիւ 9-ի Ղազար
 Դպիրի, 81, 82, 84, 85
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ԵՐԷՑ, Միաբան Տաթևի վանքին, 1663, 73
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ԵՊՍ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑ, 56
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ, եղբայր Տէր Ստեփանոսի, 1585, 45
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ, հայր Դամուրի, 1724, 42
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ, 1311, 39
 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ, Պարոն, 1311, 41
 ԱՎԱՔ, տե՛ս ԱԻԱԳ
 ԱՏՈՄ, որդի Տէր Ստեփանոսի, 1585, 45
 ԱՏՈՄ, եղբայր Տէր Ստեփանոսի, 1585, 45
 ԱՐԱ Ս. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ, բանասէր, 29
 ԱՐԱՅՄԵԼԻՔ, ազգկն. Աւագխաբունի, 1324, 43
 ԱՐԱՍՄԵԼԻՔ, ազգկն. Աւագտիկինի, 1324, 43
 ԱՐԱՄԻ ԱԶԳ, 52
 ԱՐԻԱՆՈՍ, աղանդաւոր, 98

ԱՐԻՍՏԱԳԷՍ ՎՐԴ., ուսուցիչ թիւ 9-ի Ղազար Վրդ.ի եւ աշակերտ
Մովսէս Կաթողիկոսի, 1628, 81—85

ԱՐԻՍՏԱԳԷՍ ՎՐԴ., որ գրեց գրչութեան արուեստի մասին, 62

ԱՐՇԱԿ ԽԱՆ ԳՈՐՈՅԵԱՆ, Թաւրիզեցի հնագէտ, 25, 26, 88

ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՈՑԱՃԵԱՆ, բանասէր-հայագէտ, 101, 102

ԱՐԻԻ [Ն]ՄԷԼԻՔ, ԱՐՈՒՆՄԷԼԻՔ, ազգկն. Էրանշէնի, 47

ԱՐՋՈՒԿ, ամուսին Փոքրտիկինի, 1324, 44

ԱՐՎԱՆՈՍ ՊԱՐՈՆ, ազգկն. Աւտարտիկինի, 1324, 43

ԱԻԱԳ, ԱՎԱԳ, ԱՎԱՔ

1.— 1311, 38, 40

2.— 1311, 38

3.— Ազգական Միսիթարի, 1585, 46

4.— Ազգական Մկրտիչի, 1391, 45

ԱԻԱԳԽԱԹՈՒՆ, կին Այսինշէնի, 1324, 43

ԱԻԱԳՏԻԿԻՆ, 1311, 38

ԱԻԱԳՏԻԿԻՆ, մայր Փառնաւան Էվատշային, 1324, 43

ԱԻԵՏ, եղբ. Աղուաչանին, Ստ. թիւ 12-ի, 1640—1650, 93

ԱԻԵՏԵԱՑ, եղբայր՝ թիւ 5-ի Վարդան Քեմլի, 1697, 61

ԱԻԵՏԻՍ, որդի Բաշարաթի, եղբայրը՝ Խլաթի, միջնորդին թիւ 12-ի,
1640—1650, 93

ԱԻԵՏԻՍ ԸՆԴՈՐՈՒՆԱԿՈՂ, 56

ԱԻԵՏԻՔ ԱՐՋՐՈՒՄՑԻ, 1639, 69

ԱԻԵՏՎՈՐ, 1311, 41

ԱԻԼԱՆՄԷԼԻՔ, դուստր Արունմէլէֆին, 47

ԱԻՏԱՐՏԻԿԻՆ, ազգկն. Արվանոսի, 1324, 43

ԱԻՏՐՇԱ, ազգկն. Արջուկի, 1324, 44

ԱՅԹԱ, կին Սարգիսի, 1585, 46

ԲԱԲԳԷՆ Ա. ԿԹՂԿՍ. ԿԻԼԻԿԻՈՑ, 1868—1936, 5

ԲԱԽԱԴՈՒԼ, 1311, 40

ԲԱՂԴԱՍԱՐ ՈՒՂՈՒՄՉԵՑԻ, ամուսին Հոռմսիմին, Ստ. թիւ 7-ին,
1752, 70, 72

ԲԱՅՐԱՄ ԽԱԻՃԱ, Առաջին Ստ. թիւ 3-ի, 51, 53

ԲԱՇԱՐԱԹ, եղբայր Խլաթի, միջնորդ թիւ 12-ի, 1640—1650, 93

ԲԱՐՍԵՂ ԵՊԻՍԿ. ԿԵՍԱՐԱՑԻ, Առաջնորդ Ատրպատականի Հայոց,
1821—1828, 7

ԲԵՀԵՂՋԵՐՈՒՂ, 49

Գ. Վ. ԱՐԳԱՐԵԱՆ, հայագէտ, 15

ԳԱԳԻԿ, որդի Միսիթարի, 1585, 46

ԳԱԼԻ, 1311, 39
 ԳԱԼՈՒՍՏ, որդի Ուլուֆիցի Բադդասարի, 1752, 72
 ԳԱԼՈՒՍՏ ՏԵՐ ՄԿՐՏՁԵԱՆ, բանասէր, 1895, 27
 Գ. ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ, 26
 Ս. ԳԱՅԻԱՆԵԱՆՔ, 52
KARAMIANZ, 62
 ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԹՂԿՍ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆՅ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ, 1867—
 1952, 5, 64
 ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՍՏԱՖԵԱՆ. որդի Տրապիզոնցի կառապան Յարութիւնի,
 16
 ԳԱԻԼԱՐ, 1311, 34
 ԳԱԻՐԳԻՆ. ազգկն. Մկրտիչի, 1391, 45
 ԳԵՐԳԻ, 1311, 39
 ԳԵՈՐԳ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ, † 1301, 62
 ԳԵՈՐԳ ՍԿԵԻՈՒՑԻ, † 1301, 62, 63
 Ս. ԳԵՈՐԳ, 87
 ԳԵՈՐԳ ԳՐԶԱՊԵՏ, 1608, 85
 ԳԵՈՐԳ ԱՐԲԵՊՍ. ՎԵՀԱՊԵՏԵԱՆ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի,
 1861—1868 Մայիս, 7
 ԳԵՈՐԳ Գ. ԿԹՂԿՍ. ՔԵՐԷՍՏԷՅԵԱՆ, 1866—1882, 8
 ԳԵՈՐԳԵԱՆ ՅՈՒՑԱԿ ԷՋՄԻԱԾՆԻ, 8, 28
 ԳԵՈՐԳ ՎԱՐԴԱՊԵՏ. Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի, 7, 9, 28
 ԳԵՈՐԳ Ե. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆՅ ԿԹՂԿՍ. 1911—1930, 8
 ԳԵՈՐԳ Զ. ՉԵՐԷՔՅԵԱՆ ԿԹՂԿՍ. 1945—1954, 8
 ԳԻՐԱՅԽԱԹՈՒՆ, ազգկն. Աւագտիկիւնի, 1324, 43
 ԳԻԻՏ Ա. ՔՀՆՅ. ԱՂԱՆԵԱՆՅ, 102,
 ԳՈՀԱՐ, 1311, 40
 ԳՈՀԱՐՆԱԶ, մայր Նազիաբունիւն, 1324, 41, 42
 ԳՈՎՐԻԿԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, 63
 ԳՈՐԳ, պրդի հղաքի, միջնորդ Քիւ 12-ի, 1640—1650, 93
 ԳՈՐԳ ՊԱՐՈՆ, Հայր հղաքի, միջնորդ Քիւ 12-ի, 1640—1650, 93
 ԳՈՐԳ, 1311, 38
 ԳՈՒԶԱԼԱՂԱ, դուստր Խասալու Սարդարիւն, 1671, 72
 ԳՈՒԶԱԼԱՂԱ, մայր Խասալու Սարդարիւն, 1671, 72
 ԳՈՒԼԱՄԻՐ, որդի Ազուպչանիւն, 1640—1650, 93
 ԳՈՒԼԳԻ, քոյր Բաշարաքի, որ է Խղբայր հղաքի, 1640—1650, 93
 ԳՈՒԼԸՍԱՆ, 1311, 39
 ԳՈՒԼ, դուստր Թուհանի (Քիւ 9-ի), 1628, 83
 ԳՐԻԳՈՐ ՆԻԻՍԱՑԻ, 64

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱԶԻԱՆԶԱՅԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏ, 95, 97
 Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻԶ, 90, 91
 ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՑԻ, 21, 22
 ԳՐԻԳՈՐ ՄՈԿԱՑԻ, գրիչ, 1603, 84
 ԳՐԻԳՈՐ, եղբայր Յովիաննէս Վրդ.ի, 1697, 59
 ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՐՈՆՏԷՐ ՊԱՏՐԻԱՐԺ, 56
 ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Հեղ. Կանոն Ձեռնադրութեան գիրքին, 52
 ԳԻՐԻԳՈՐ, Տէր, իր ճկարը կայ թիւ 3-ի մէջ, 52
 ԳԻՐԻԳՈՐ, եղբ. Տէր Ստեփանոսին, 1585, 45
 ԳՐԻԳՈՐ, Հայր Մկրտիչին, 1391, 45
 ԳՐԻԳՈՐ, որդի Սիրունի եւ Հայոցի, 1324, 43
 ԳՐԻԳՈՐ, հայր Նազիաթունին, 1324, 41
 ԳՐԻԳՈՐ, 1311, 39
 ԳՐԻԳՈՐԻԿ, 1311, 38
 ԳՐԻԳՈՐԻՍ ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, որդի Յակոբ Քինյ.ի, Տիրացու, Արե-
 ղայ, գրիչ թիւ 14-ի, 1755, 95, 100—102
 ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՐՔԵՊՍԿ. ՅՈՎԲԵԱՆ, Առաջնորդ Ատրպատականի Հա-
 յոց, 1869 Յուլիս—1874 Մարտ, 8, 9

 ԴԱԼԱՐ, կին Գրիգորի. 1391, 45
 ԴԱՆԵԼ, ԴԱՆԻԷԼ, հայր Իգիշուկի, 43
 ԴԱՆԻԷԼ, 1311, 40
 ԴԱՍՈՒՐ, գաւակ Աստուածատուրի եւ Եմնայիսաբունի, 1324, 42
 ԴԱՎԼԱԹ, որդի Մարիամի, 1585, 47
 ԴԱԻԻԹ ԽՈՅԵՑԻ, հալիֆայ, Ժամասաց, 68
 ԴԱԻԻԹ, հայր Մէլիֆի, 1324, 41
 ԴԱԻԻԹ-ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ ԿԹՂԿՍ ԱԿԱՆ ՎԷՃԸ ԷԶՄԵԱԾՆԻ, 7
 ԴԷՐԻ, ազգկն. Ապուտախրի եւ Միխիթարի, 1585, 46
 ԴԻԼԱՔ, եղբայր Ազուպանին. Ստ. թիւ 12-ի. 1640—1650, 93
 ԴԻԼՇԱՏ ԽԱԹՈՒՆ, 1311, 39
 ԴԻՈՆԵՍԻՈՍ ԱՐԻՍՊԱԿԱՑԻ. 102
 ԴՈՎԼԱԹ, ամուսին Խոռոմշայի եւ հայր Ղիմաթի, 1324, 42
 ԴՈՒՐԴԱՆ, 1311, 39
 ԴՈԼԻԱԹՇԱ, որդի Բաշարաթի, որ եղբայրն է Խլդաթի (միջնորդ թիւ
 12-ի), 1640—1650, 93
 ԴՈՎԼԱՇԱ, 1311, 39

 ԵԹԱՐ, մայր Արիստոզմ Սրկ.ի, գրիչ՝ թիւ 11-ի, 1653, 90, 91
 ԵԼԷՆ, ԵԼԷՆ տիկին, 1311, 40

Եհաննէս, հայր Ֆախրալդինի, 1585, 46
 Եւթիմիոս Թադեոսեան, 1791, 31
 Եղիսիմիոս, կին Կարապետի եւ մայր մահտեսի Սիմոն Հանի Գաս-
 պարեանց Ջմիռնիացիի, որ է գրիչ թիւ 15-ի, 1755, 104
 Եղիսի, բոյր Յովհաննէս վրդ.ի, 1697, 59
 Եմին Եմին, մայր Գամուրի, 1324, 42
 Եմին Եմին, որդի Ռուստէմի Բաղդասարի, 1663, 91
 Եմին, որդի Ռուստէմի Բաղդասարի, 1752, 72
 Եմին, որդի Ռուստէմի (թիւ 9-ի), 1628, 83
 Եմին, որդի Ռուստէմի, հեղինակ Բաղդասարի, 48
 Եմին, որդի Ռուստէմի, Թադեոսեան, 17, 21
 Ս. Եմին, 63
 Եմին, 51
 Եմին, որդի Ռուստէմի, որդի Ռուստէմի Ս. Գրիգոր Աստուածաբան
 Հայրապետ, 97
 Եմին, 32, 58, 70, 74
 Եմին, աշակերտ գրչապետ Արիստակէս վրդ.ի, 1619, 85
 ԶԱՊԵՆ ՄԵՍԻԱՅԵԱՆ, 23
 ԶԱՐԲԶԱՆԱԿԵԱՆ ՎՐԴ., 62, 63
 ԶԱՐԻՖԵՆԻԿ, գրիչ, 1324, 44
 ԶԱՔԱՐԵ, 1311, 34
 ԶԱՔԱՐԻ, հայր Պարոն հարկըծիլի, 1324, 42
 ԶԱՔԱՐԻԱ ԳՊԻՐ, 1619, 85
 ԶԱՔԱՐԻԵ, Տէր, 1324, 41
 ԶԻԿՏԻԼ, ԶԻԿՏԻՇՐ, ԻԿՏԻՇ, կին Ռուստամ Սառանի, 1324, 42
 ԷԴ. ԱՂԱՅԵԱՆ, Պարոն, 16
 ԷԴԱՐ, թուր հասարակ Սալապարին, 1671, 72
 ԷԼԻԱՅԵԱՆ, 1311, 39
 ԷԼԻԱՅԵԱՆ, ազգին. Զարիֆալիֆին, 1324, 44
 ԷԼԻԱՅԵԱՆ, կին Մարկոսի, 1585, 46
 ԷՄԻԼ ԵՄԻՆԵԱՆ, Գեդ. — ձախտ., որդի Ռուստէմի Մելիքանի, 18, 19,
 26, 29
 ԷՆԻԱՅԵԱՆ, որդի իւրաքի (միջնորդ թիւ 12-ի), 1640—1650, 93
 ԷՍԲԵՐՕ ՏԷՐ ԵՄԻՆԵԱՆ, Թադեոսեան, 25, 86
 ԷՎԱՆԵՍ, ԵՄԻՆԵԱՆ, 47
 ԷՎԱՆԵՍ, տե՛ս Փաշալուան Էվանշան, որդի Հումարի, 43
 ԷՏԵՐ, եղբ. Յովհաննէս վրդ.ի, 1697, 59
 ԷՐԱՆԵԱՆ, ամուսին հոգեւորական, 47

Ընթերցարանական Ընկ. ԴԱԻՐԷԺԻ ՀԱՅՈՑ, 1874, 65

ԸՌԱՆՈՍ, ամուսին փոփոխկիցի, 1324, 43

ԹԱԳԻՈՐԱՇԱԽ, փեսայ Արամաշիֆին, 47

ԹԱԿԵՈՍ ԹԱԻՐԻԶԵՑԻ, 1791, 31

ԹԱԶԱԳՈՒԼ, կին Գորգի եւ մայր Խլաթի (միջնորդ թիւ 12-ի),
1640—1650, 93

ԹԱՂԻ ՍԱՐԼԱՔ, Նաեանգապետ Արեւիեան Ատրպատականի, 1967, 26

ԹԱՄԹԱՅԽԱԹՈՒՆ, մայր Աւագիտաբունին, 1324, 43

ԹԱՆԳԽԱԹՈՒՆ, 1311, 39

ԹԱՆԳՏԻԿԻՆ, 1311, 38, 47

ԹԱԽՏԱԻՐԷ, Բելադրոզ թիւ 5-ի, 1697, 60

ԹԱԻՐԷԺՄԵԼԻՔ, կին Թուխթամարի, 1324, 42

ԹԵՄԱՆ, գոհանչ թիւ 5-ի Թաւտարէի, 1697, 60

ԹԵՄՈՒՐ ԽԱՆ, Ատրպատականի Մակու Բազաֆի, 1894, 11

ԹԻԼԻՆԱՆ, դուստր Խասալու Սարգարին, 1671, 72

ԹՈՐՈՍ ՌՈՍԼԻՆ, 57

ԹՈՐՈՍ ՎԱՆԱԿԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅ, գրիչ թիւ 5-ի, 1280—1320, 15, 58,
60, 61

ԹՈՐՈՍ, 1311, 38

ԹՈՐՈՍ ՍԱՐԿԱԽԱԳ, գծող եւ նկարող թիւ 1-ի, 1311, 15, 21, 32, 34,
35

ԹՈՐՈՍ ՐԱԲՈՒՆԱՊԵՏ. Աստուածաբան Վրդ., Համբեցի կամ Աթըլ-
ցի, Ստ. թիւ 4-ի, 1643, 54—56

ԹՈՐՈՍ, Խայր Թաւտարէի*, 1697, 61

ԹՈՐՈՍ ՍՐԿ., տրուլ գրիչ. նկարող-ծագկող* թիւ 15-ի, 46, 47

ԹՈՒՆԹԱՄՈՒՐ, Եղբայր Դամուրի, 1324, 42

ԹՈՒՄԱՆ ԵՊՍԿ. ՎԱՐԱԳԵՑԻ, 1585, 46

ԹՈՒՄԱ ԳՐԻԶ, աշակերտ Մովսէս Կթզկ-ի, 1628, 83

ԹՈՒՇԵՐ, Պարոն, 1311, 41

ԹՈՒՐԻԱՆԴ, մայր թիւ 9-ի Ղազար դպիրի, 1628, 81, 84

ԻԳԻՇՈՒԿ, Խայր Մատաֆի, 1324, 43

ԻԶԱԹՄԵԼԻՔ, 1311, 39

ԻԶԱՅԴԻՆ, Եղբայր Յախրայդին, 1585, 46

ԻԿՏԻՇ, տե՛ս Զիկտիլ, Զիկտիչ*, 1324, 43

ԻՍՐԱՅԵԼ ԵՊՍԿ. Կ. ՊՈԼՍԵՑԻ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի,

† 1835, 7

ԼԱԶԱՐԻՍԹ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ, 26

ԼԵՒՈՆ ՄԻՆԱՍԵԱՆ, Նոր Զուղայեցի բամասէր, 25, 105

Լ. Ս. ԽԱԶԻԿԵԱՆ, ձեռագրագէտ, 34, 38

ԼՄՈՒԲԱՐԱՔՇԱԽՍ, 1311, 40

ԼՈՒՍԱՒՈՐԻԶ ՀԱՅՐԱՊԵՏ, 91

ԼՈՒԼՈՒ, 1311, 39

ԼՈՒՍԵՐ ՊԱՐՈՆ, հայր Աւագխաթունիմ, 1324, 43

ԼՈՒՍԵՐ, դուստր Արջուկի եւ Փոքրտիկինի, 1324, 44

ԼՈՒՍԵՐ, դուստր Պարոն Սարգիսի, 1585, 46

ԽԱԹԻՓԱՇ, դուստր Աղուայջանի, 1640—1650, 93

ԽԱԹՈՒՆ ՂԱՐԻՊ, քոյր Բաշարաթի, որ է Կղարայրը Խլզաթի (միջնորդ
թիւ 12-ի), 1640—1650, 93

ԽԱԹՈՒՆ, մայր Յովհաննէս Երջակցի (Երնջակցի) Վարդապետիմ,
1697, 59, 60

ԽԱՆՈՒՄ, ՍԱՆՈՒՄ^օ, դուստր Ազապէկին, Բ. Ստ. Թիւ 9-ի, 1629, 83

ԽԱՆՈՒՄ, մայր Աղուայջանին, Ստ. Թիւ 12-ի, 1640—1650, 93

ԽԱՆՈՒՄՇԻ, մայր Վանեցի Տէր Ստեփանի, 1585, 45

ԽԱՆՄԵԼԻՔ, 1311, 40

ԽԱՆ ՍՈՒԼԹԱՆ, քոյր Խասալու Սարդարին, 1671, 72

ԽԱՇՆԱՄ, ԽՕՇՆԱՄ, 1311, 39

ԽԱԶԱՏՈՒՐ, ազգկն. Մամախաթունի եւ Թանգտիկինի, 47

ԽԱԶԱՏՈՒՐ, ազգկն. Արջուկի, 1324, 44

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԵՊԻՍԿ. ԶՆԳՈՒՇՑԻ, 56

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԼԷՀՑԻ, գրչապետ, 1612, 85

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Ստ. Թիւ 9-ի, 1628, 78, 81

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԵՊԻՍԿ., Առաջնորդ Գողթնի, 1630, 29

ԽԱԶԱՏՈՒՐ, որդի Խլզաթի (միջնորդ Թիւ 12-ի), 1640—1650, 93

ԽԱԶԻԿ, 1311, 40

ԽԱԶԻԿ (Խաւանաբար մոյմը մախորդին հետ), 1311, 40

ԽԱԶԻԿ ՔՀՆՅ., 40

ԽԱԶԻԿ ՎՐԴ. ԴԱՒԵԱՆ, միաբան Ս. Էջմիածնի, բամասէր, 9—11,
14, 15, 27, 32, 33, 58, 67

ԽԱՊԱՅԵԱՆ ՅՈՒՅԱԿ, (ապա՝ Սահակ Բ. Կթղկս.ի Մեծի Տանն Կի-
լիկեոյ), 56

ԽԱՍԱԼՈՒ ՍԱՐԴԱՐ, ՏԱՆՈՒՏԷՐ, Պատուիրոգ Թիւ 7-ի, 1671, 70,
72, 73

ԽԱՍՄԱ, դուստր Թիւ 9-ի Ռուհանի, 1628, 83

ԽԱՐԿՐԾԻԼ ՊԱՐՈՆ, 1324, 42

ԽԱՆԻՆՆԻՍ, բրկմ. Փոլադի, 1391, 45
 ԽՆԻՆՆԻՍ, ազգկն. Ֆախրադինի, 1585, 46
 ԽԵՏԻՆ, որդի Արջուկի և Փոքրտիկինի, 1324, 44
 ԽԵՐԽԻՆ, ազգկն. Արջուկի, 1324, 44
 ԽԵՐԽԻՆԻՆ, 1311, 40
 ԽԼԻՆԻ, միջնորդ թիւ 12-ի, փեսայ Աղուսյանին, 1640—1650, 92, 93
 ԽՈՃԱ ՄԻՐԱԳ, 1448, 15, 32, 33
 ԽՈՅԱՆԻ, ազգկն. Շնոֆի, 1324, 44
 ԽՈՆԹ ԽԱՐՈՆ, կին՝ Էլանշեհի, 47
 ԽՈՋԱՅ ՓԻՐՀՈՒՍԵՆ, ազգկն. Շնոֆի, 1324, 44
 ԽՈՌՈՍՄԵՆ, մայր Շնոխորի և Ղիմաթի, 1324, 42
 ԽՈՍՐՈՎ, 38
 ԽՈՍՐՈՎ, եղբայր Մկրտիչի, 1391, 45
 ԽՈՐԻՇԱ, մայր Պարոն Խարկրծիլի, 1324, 42
 ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՒՐԱՏԲԵՆԱՆ ԿԹՂԿՍ. Ս. ԷՋՄԻԱՆԻ, 1932—1938, 8
 ԽՈՐԷՆ Ա. ԲԱՐՈՅԵՆԱՆ ԿԹՂԿՍ. ՄԵՄԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԿԻՈՅ, 5, 6
 ԽՈՒԹԼԻ, Ստ. թիւ 9-ի և ամուսին Սանամի, 1629, 83
 ԽՈՒԹԼԻ, Ստ. թիւ 1-ի, 1324, 15, 32, 41
 ԽՈՒԹԼՈՒԲԷԿ, որդի Շնոխվորի, 1391, 45
 ԽՈՒԹԼՈՒՄԵԼԻՓ, որդի Աւագխաբունի, 1324, 43
 ԽՈՒՏԱՎԷՐՏ, հայր Աղաբեկին, Բ. Ստ. թիւ 9-ի, 1629, 83
 ԽՕՋԻ ԸՌԷՍ, հայր Աղուսյանին, Ստ. թիւ 12-ի, 1640—1650, 93

 ԾԵՐ ՔԱՀԱՆԱՅ, գծող, գրիչ թիւ 1-ի, 1311, 15, 21, 32, 35, 37
 ԾԵՐՈՆ, ազգկն. Աւագտիկինի, 1324, 43

 ԿԱՐԱՊԵՏ ԶՄԻՆԻՆԻԱՅԻ, Մահտեսի, հայր Սիմոն Հանի Գասպա-
 րեցի, գրիչ թիւ 15-ի, 104
 ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊՍԿ. ՏԷՐ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ, Առաջնորդ Հայոց Ատրաշատ-
 կանի, 1906—1912, 8, 27—29
 ԿԱՐՕ ՂԱՖԱԴԱՐԵԱՆ, գիտնական հարտարապետ, 11
 ԿԱՐՊԻԱՆՈՍ, 32, 58, 70, 74
 ԿԱՐՍԵՎԱՆ, Թաւրիգեցի, միջնորդ ձեռագիրներու, 21, 22
 ԿԵՌԱՆ ԹԱԳՈՒՀԻ, բոյր Ալիծի, 63
 Ս. ԿԻՊՐԻԱՆՈՍ, 87
 ԿԻՐԱՆԱԹՈՆ, մայր Մելիֆի, 1324, 41
 ԿԻՐԱՎՈՍ ԱՐԵՂԱՅ, գրիչ թիւ 12-ի, 1640—1650, 92, 93
 ԿԻՐԱՎՈՍ ՔԱՀԱՆԱՅ, հայր թիւ 9-ի գրիչ Ղուգար դպիրի, 1628, 81, 82, 84

ԿԻՐԱԿՈՍ, որդի Արքուկի և Փոքրտիկինի, 1324, 44
ԿԻՐԱ. կին Կիր Միխայլի, 1391, 45
ԿԻՐ ՄԻԽԱՅԼ, հայր Մարեմի, 1391, 45
ԿԻՒՐՈՍ Թագաւոր Պարսից, 50
ԿԼԷԴՈՆՈՍ, ԿԼԻՂՆՈՍ, 98
ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Գ. ԿԹՂԿՍ. ԿԵՍԱՐԱՅԻ, 1307—1322, 37
ԿՈՍՏԱՆԴ. ՔԱՀԱՆԱՅ, 1311, 38, 39

ՀԱՄՕ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ, Թաւրիզեցի, 26
ՀԱՅԿ ԱՃԷՄԵԱՆ, Իրանահայ բանասէր, 18—21, 28, 29
ՀԱՅԿ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, Մուսուրաբացի, 21
ՀԱՅՈՑ. ամուսին Շախարի, 1324, 43
ՀԱՅՐԱՊԵՏ, որդի Աղաբէկին, Բ. Ստ. Թիւ 9-ի, 1629, 83
ՀԵԹՈՒՄ Բ. ԹԱԳԱՒՈՐ ԿԻԼԻԿԻՈՅ, 63
ՀԵԹՈՒՄ Գ. ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ ԹԱԳԱՒՈՐ, 63
ՀՈՌՈՄՇԱՀ, ՀՈՌՈՄՇԻ. կեցակից Մամայխաթունի, 1324, 41, 42
ՀՈՌՈՄՏԻԿԻՆ, 1311, 38
ՀՈՒՆԱՐ. հայր Փահլաւան Էվառշային, 1324, 43
Հ[Ռ]ՈՓՍԻՄԷ, 1311, 40
Ս. ՀՈՒՓՍԻՄԵԱՆՔ, 52
ՀՈՈՐ. դուստր հասալու Սարգարին, 1671, 72
ՀՈՌԻՄՍԻՄ. կին Բաղդասարի, որում որդիները ստացան Թիւ 7-ը,
1752, 70, 72
ՀՐԱՆԴ ՄԵՍԻԱՅԵԱՆ, 23
ՀՐԱԶԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆ. հայագէտ, ակադեմիկոս, 8, 9, 11—16, 18,
26, 27, 29, 31—35, 37—39, 41—46, 51, 54, 57, 58, 60, 61,
63, 65, 67, 91, 95

ՂԱԴԱՄՇԱ, դուստր Արունմէլէֆին, 47
ՂԱԶԱՐ, գրիչ և ծաղկաղ, 1612, 85
ՂԱԶԱՐ, ՂԱԶԱՐԻԿ զպիր, որդի Կիրակոս Քինյ-ի, գրիչ Թիւ 9-ի,
1628, 78, 81—84
ՂԱՍՈՒՄ ԽՕՅԵՑԻ, Ստ. Թիւ 6-ի, 15, 65, 68
ՂԱՐԻՊԽԱԹՈՒՆ, 1311, 40
ՂԵԻՈՆԴ ՎՐԴ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ, 1930-ական թուականներում վանահայր
Մաղարայ Ս. Ստեփաննոս Նախավկայի վանքին, 20
ՂԻՄԱԹ, ազգկն. Շնոխորի, 1324, 42
ՂՈՒԲԱԹՇԱՀ, 1311, 39
ՂՈՒՄԱՇ, հայր հասալու Սարգարին, 1671, 72

ՀՈՒԱՆ, քիւ 5-ի Թաւտարէի ազգկն. , 1697, 60

ՄԱԹԱՅԽԱԹՈՒՆ, կին Փառլաւան Էվատշայի, 1324, 43

ՄԱԹՈՒՍԱՂԱ, ապա՝ Եղիսգար Արքեպս. Իմարէթցի, որդի Աստուա-
ծաատուր Վրդ.ին, 23

ՄԱԿԱՐ ՎՐԴ. Տէր ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ, ապա՝ Կթղկս. Ս. Էջմիածնի, 1885—
1891, 8, 9, 28

ՄԱՂԱՔԻ ՔՀՆՅ, Տէր, գրիչ եւ նուիրատու՞ քիւ 10-ի, 1810—1920,
86, 87

ՄԱՄԱԽԱԹՈՒՆ, անյայտ, 46

ՄԱՄԱՅԽԱԹՈՒՆ, մայր Շնոխոր տիկեցի, 1324, 43

ՄԱՄԱՅԽԱԹՈՒՆ, ազգկն. Աւագտիկիցի, 1324, 43

ՄԱՄԱՅԽԱԹՈՒՆ, ամուսին ՀՈՒՈՒՇԱՀԻՆ, 1324, 41, 42

ՄԱՄԱՅԽԱԹՈՒՆ. դուստր Արուսեակէֆին, 47

ՄԱՄԱՅԽԱԹՈՒՆ, 38, 47

ՄԱՄԱՅ ՏԻԿԻՆ, 1311, 41

ՄԱՄԱՅ ՏԻԿԻՆ, դուստր Շախերի եւ Ագիգի, 1324, 42

ՄԱՄԵՐ. մայր Յակոբի, 1324, 41

ՄԱՅԵԼ. որդի Ուղուսէեցի Բաղդասարի, 1752, 72

ՄԱՆԱԽԱԹՈՒՆ. 1311, 39

ՄԱՆՎԷԼ. 1311, 40

ՄԱՇՏՈՅ ՎՐԴ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ, Առաջնորդական Փոխանորդ Ատրպա-
տականի Հայոց, 1905—1906, 12

ՄԱՏԹԵՈՍ Բ. ԻՋՄԻՐԼԵԱՆ ԿԹՂԿՍ. Ս. Էջմիածնի. 1908—1910, 8

ՄԱՏԹԵՈՍ, որդի Աստուածատուր Վրդ.ի, 23

ՄԱՏՈՒՔ, որդի Ագիգտիկիցի. 1324, 43

ՄԱՐԱՊԵՏ, մայր Ֆախրայդիցի, 1585, 46

ՄԱՐԳԱՐ ԱՐՀԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, Առաջնորդ Վարազայ Ուխտին, 1640—
1650, 92

ՄԱՐԳԱՐ ՇՈՌՕԹԵՅԻ, գրիչ, 1663, 91

ՄԱՐԳԱՐԷ, 1311, 35

ՄԱՐԳԱՐԷ, հայր Յովհաննէս Երջակցի Վրդ.ին, 1697, 59, 60

ՄԱՐԵՄ, ազգկն. Խուրխուրէլի, 1391, 45

ՄԱՐԻ ՄԱՏԹԵՈՍԵԱՆ, Թարիգեցի, կտակակատար Արշակ Խան Գռ-
րոյեանի քաղօցին, 25, 88

ՄԱՐԻԱՄ, մայր Դավլաթի, 1585, 47

ՄԱՐԻԱՄ, դուստր Ուղուսէեցի Բաղդասարի, 1752, 72

ՄԱՐԻԱՄ մատենի, կին քիւ 7-ի, Տէր Մկրտիչին, 1786, 72

ՄԱՐԽԱԹՈՒՆ, կին Մուքարաֆշահին, 1585, 46

ՄԱՐԿՈՍ, ամուսին էլիսաբուհի, 1585, 46
 Ս. ՄԱՐՏԻՐՈՍ, 90
 ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՀԻԶԱՆՑԻ, գրչապետ, 1612, 85
 ՄԱՐՏԻՐՈՍ, որդի Ուղումչեցի Բաղդասարի, 1752, 72
 ՄԵԼՔՈՆ, որդի Քիւ Գ-ի գրիչ Ղասում խոյեցիի, 68
 ՄԵԼՔՈՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Թաւրիզեցի ուսուցիչ, հայր Գնդ. Էմիլի, 29
 ՄԵՌԿԵՌԻՈՍ ԶԻՆԱԻՈՐ, 87
 ՄԵՍԻԱ ԲԺԻՇԿ, որդի Մաքուսաղայի (ապա՝ եղիազար Արքեպս. Ի-
 մարէրցիի), 23
 ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՄԱԿՍՈՒՏԵԱՆ, անծանօթ, 29
 ՄԷԼԻԲԱ, 1311, 40
 ՄԷԼԻՔ, ՄԷԼԷՔ, ՄԷԼԻՔԽԱԹՈՒՆ, կենակից Յակոբի, 1324, 41
 ՄԻԱՀԱԹՈՒՆ, 1311, 40
 ՄԻՀՐԱՆ ՇԱՀԳԱԼԴԵԱՆ, Թեքրանաբնակ Սալմաստեցի, 25, 95, 100,
 103
 ՄԻՍԱՅԷԼ ԱՍՈՐԻ, Պատրիարք Ասարուց, 15, 65, 67, 68
 ՄԻՆԱ, կին Մինասի, 1324, 42
 ՄԻՆԱԿԵՑ, 1311, 39
 ՄԻՆԱՅՏԻԿԻՆ, ազգին. Որդորի, 1585, 46
 ՄԻՆԱՍ, կողակից Մինայի, 1324, 42
 ՄԻՐԱԹ Թ. (ԽԱԹՈՒՆ), 1311, 39
 ՄԻՐԱԳ, տե՛ս ԽՈՃԱ ՄԻՐԱԳ, 1448, 15, 32, 33
 ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊՍԿ., եղբայր Ամիրխանի, 1643, 56
 ՄԽԹԱՐ, հայր Ապուստոխի, 1585, 46
 ՄԽԹԱՐ, հայր Տէր Ստեփանոսի, 1585, 45
 ՄԽԹԱՐ, ազգին. Փահլաւան էվատշային, 1324, 43
 ՄԿԼԻԴՈՆԻՈՍ, 98
 ՄԿՐՏԻՉ, անծանօթ, 1311, 38
 ՄԿՐՏԻՉ, հաւանաբար նախորդը, 1311, 40
 ՄԿՐՏԻՉ ՊԱՐՈՆ, որդի Գրիգորի եւ Դալարի, 1391, 45
 ՄԿՐՏԻՉ ՔԱՀԱՆԱՅ, հայր Սափարշայի, 1585, 46
 ՄԿՐՏԻՉ ՔԱՀԱՆԱՅ, Ստ. Քիւ 7-ի եւ նուիրատու Ս. Թադէի վանքին,
 1786, 70, 72
 ՄԿՐՏԻՉ ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ, ԿԹՂԿՍ., 1892—1907, 8, 10
 ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍԿ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ, բանասէր, միաբան Ս. Յակովբեանց
 Ուխտին, 38, 69, 102
 ՄԿՐՏՈՒՄ ՍԱՀԱԿԵԱՆ, Վարդուղար Ատրպատականի Հայոց Ազգ.
 Առաջնորդարանի, 1905—1906, 12
 ՄՈՀԱՄԱԴ ՌԷԶԱ ՓԱՀԼԱԻ, Արիամեհր Շահնշահ Իրանի, 26

ՄՈՎՍԷՍ ԲԱՐՈՒՆԱՊԵՏ, ԿԹՂԿՍ. Ս. ԷՋՄԻԱՄՆԻ, 1628, 82, 83
 ՄՈՎՍԷՍ ՎՐԴ. ԹԱԻՐԻՋԵՑԻ, ՏԷՐ, 1791, 31
 ՄՈՒԲԱՐԱՔՇԱՀ, հայր Քաւչախաթունի, 1585, 46
 ՄՈՒՂՈՒԹԱ, 1311, 34
 ՄՈՒՍԱՅԻԼ, որդի Ուղուժչեցի Բաղդասարի, 1752, 72
 ՄՈՒՐԱՏ, ուստր Արամէլէֆիմ, 47
 ՄՈՒՐԱՏՇԱ, որդի Աւագխաթունի, 1324, 43
 ՄՍԵԼԻ, եղբայր Աղուպջանին, Ստ. Քիւ 12-ի, 1640—1650, 93
 ՄՍՐՇԱ, 1311, 35

 ՅԱԿՈԲ ՄԾԲՆԱՅԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏ, 90, 91
 ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, 1311, 35
 ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, 1311, 35
 ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆ, որդի Սարգիսի եւ Մամբրի, 1324, 41
 ՅԱԿՈԲ ՎՐԴ. ԻՄԱՐԷԹՅԻ, Սեբաստիա, հայրը՝ Աստուածատուր
 Վրդ-ի, 22, 23
 ՅԱԿՈԲ ՆԱԼԵԱՆ (ՊԱՏՐԻԱՐՔ Կ. ՊՈԼՍՈՑ), 102
 ՅԱԿՈԲ ՔՀՆՅ. ԷՖԲԷՐԵՑԻ, հայր՝ Գրիգորիս ՏԷՐ Յակոբեանի, 1752,
 101
 ՅԱԿՈԲ Մուղտսի, բրկմ. Քիւ 5-ի Վարդան Քհնյ-ի, 61
 ՅԱԿՈԲ Ծ. ՎՐԴ. ՇԱՀԲԱՋԵԱՆ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի,
 1857—1859, 7
 ՅԱԿՈԲ ԹՕՓՃԵԱՆ, փռփ., հայագէտ, 9, 14, 27, 32
 ՅԱԿՈԲՈՍ ՎՐԴ. ՏԱՇԵԱՆ, Վիեննական Միֆթաբեան, 21
 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔԱՀԱՆԱՅ, գիտնական, հայր Աստուածատուր գրչա-
 պետ Քհնյ-ի, 101
 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՊԻՍԿ. ԹԷՔԻՐՏԱՂՑԻ, 102
 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏԱՖԵԱՆ, Տրապիզոնցի կառապան, 16
 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔԻՐՏՆԱՆ, ամերիկահայ, ճեռագրագէտ—հնագէտ, 11,
 17—19, 21, 22, 25
 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՋԱՐԵԱՆ, ամերիկահայ, ճեռագիրներու նուիրատու,
 23, 29
 ՅԻԻԱՏՇԱ, որդի Դավլաթի, 1585, 47
 ՅՈՀԱՆ ՈՒՌԵԿԵՑԻ ԵՊՍԿ., Առաջնորդ Պարտաւի, 72
 ՅՈՎԱՆԷՍ, 1311, 38
 ՅՈՎԱՆԷՍ, հաւանաբար նախորդը, 1311, 40
 ՅՈՎԱՆԷՍ, 1311, 40
 ՅՈՀԱՆԷՍ, անծանօթ, 1311, 40
 ՅՈՎՀԱՆԷՍ, ՈՎԱՆԷՍ, 1403 (սխալմամբ 1954 կարդացուած), 35

- ՅՈՎՀԱՆՆ, եղբայր Յովհաննէս Վրդ-ի, 1697, 59
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, Տէր, 1448, 33
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, Համբեցի ծաղկող, 1616, 85
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, հայր Սոյթանին, որ մայրն է Աղուպօսին, Ստ. Թիւ
 12-ի, 1640—1650, 93
 ՅՈՎԱՆԷՍ, եղբայր Աղուպօսին, Ստ. Թիւ 12-ի, 1640—1650, 93
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, ՈՎԱՆԷՍ. հայր Թիւ 11-ի գրիչ Արիստղոս Սրկ-ի, 1653,
 90, 91
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔՀՆՅ., արդի Յովհաննէս Էփէրէցի Քհնյ-ի, 1752, 101
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔՀՆՅ. ԷֆֆէրէՅի, արդի Աստուածատուր Քհնյ-ի, 1752,
 101
 ՅՈՎԱՆԷՍ, եղբայր՝ Թիւ 5-ի Վարդան Քհնյ-ի, 1697, 61
 ՅՈՎԱՆԷՍ, հայրը Թիւ 6-ի Ղասում հոյեցիին, 68
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, ՕՆՎԱՆԷՍ, Վրդ., միաբան Ս. Թադէի, 69
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐՔԵՊՍ., վանահայր Տաթևի վանքին, 1663, 73
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՄԼՍԻԱՅԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, ուսուցիչ մահոտսի Սիմօն
 Հաճի Գաալարեցի եւ Ստ. Թիւ 15-ի, 1755, 103, 104
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԴ. ԵՐՋԱԿՑԻ (ԵՐՆՋԱԿՑԻ), վերջին Ստ. Թիւ 5-ի,
 59, 60
 ՕՎԱՆԷՍ, Տէր եւ Քհնյ., հայր տիրացու Ստեփանի, Ստ. Թիւ 9-ի,
 1830, 83
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԴ. ՇԱՀԽԱԹՈՒՆԵԱՆՅ, միաբան Ս. Էջմիածնի, 8,
 9, 27, 28
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Հոգ. Հովիւ Սալմաստի
 Սալբա գիւղի, 1905—1906, 12
 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԵՍԻԱՅԵԱՆ, 23
 ՅՈՒԼԵԱՆ[Ն] ԿԱՂԱՆԴ, 59
 ՅՈՒՆԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅ, ուսուցիչ Ամիրխան դպրին, 1643, 55
 ՅՈՎՍԷՓ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Միաբան Ս. Էջմիածնի, 1894, 11
 ՅՈՎՍԷՓ ՎՐԴ. ՍԱՐԱՃԵԱՆ, ապա՝ Արքեպս., Առաջնորդ Ատրպատա-
 կանի Հայոց, 1896 Յունիս—1898, 10
 ՅՈՎՍԷՓ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ, Յ. ԷԼՄԱՐ, Իրանահայ մտաւորական եւ
 հասարակական գործիչ, 9—12, 27
 ՅՈՎՍԷՓ ՇԱՀԳԱԼԴԵԱՆ, հայր Թեհրանաբնակ Սալմաստեցի Միհրան
 Շահգալդեանի, 1968, 95, 100, 103
 ՅՈՒՍԵՓ ԱԲԵՂԱՅ, կազմող Թիւ 1-ի, 1448, 15, 32, 33

ՆԱԶԱՐԷԹ, ՆԱԻՓԱՐԷ, 1403, (սխալմամբ 1954 գրուած է), 35
 ՆԱԶԱՐԷԹ ԴԱՅԻՐ, 1643, 56

ՆԱԶԽԱԹՈՒՆ, մայր Մամայխաթունի, 1324, 41, 42
 ՆԱԶՄԵԼԻՔ, 1311, 40
 ՆԱՆԱՃԱՆ, կին՝ հասալու Սարգարին, 1671, 72
 ՆԱԶԱԳԻՆ, 1311, 40
 ՆԱՍՐԱՅԴԻՆ, եղբայր Ֆախրայդինի, 1585, 46
 ՆԵՐՔԱԽԱԳՈՒԼ, 1311, 40
 ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ (ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ), 51, 80, 82, 85, 86
 ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ, 80
 ՆԵՐՍԵՍ ԳՐԻՂ, բնագործական ոսկեփորիկի, 63
 ՆԵՐՍԵՍ, որդի՝ Մխիթարի, 1585, 46
 ՆԵՐՍԵՍ, որդի Բաշարաթի, որ է եղբայրը Խղաթի (միջնորդ թիւ 12-ի), 1640—1650, 93
 ՆԵՐՍԵՍ ԱՐԳԵՊՍ. ՄԵԼԻՔ—ԹԱՆԳԵԱՆ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի, 20 Սեպտ. 1912—26 Սեպտ. 1948, 12, 17—22, 25, 34
 ՆԵՐՍԵՍ ՎՐԴ. ԱԿԻՆԵԱՆ, բանասէր, Միաբան Վիեննական Մխիթարեան Ուխտին, 16
 NERSES TER-MIKAELIAN, 62
 ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՐՔԵՑԻ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի, 1833—1850, 7
 ՆԻԿՈՂ ԱՂԲԱԼԵԱՆ, մանկավարժ, հայագէտ, 17
 ՆՈՐԱՅՐ ԵՊԻՍԿ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ, բանասէր, Միաբան Ս. Յակովբեան Ուխտին, 64
 ՆՈՐԱՅՐ ՄԱՄԵԱՆ, Իրանահայ մտաւորական, Մուժումբարցի, 21
 ՆՈՐՏԻԿԵԱՆ, ազգկն. Արջուկի, 1324, 44
 ՆՈՒՐԱՏ, 1311, 41

ՇԱԳԻԼԱ, 1311, 40
 ՇԱԽՈՒԼԻ ՍԱՐՈՒԽԱՆ, որդի հասալու Սարգարին, 1671, 72
 ՇԱԽԵՐ, կենակից Ազիզի, 1324, 42
 ՇԱԽ. որդի Շախերի եւ Ազիզի, 1324, 42
 ՇԱՀ ԱՊԱԶ ՓՈԳՐ՝ Պարսից թագաւոր, 1652, 90
 ՇԱՀԶԱԴ, դուստր Աղուպջանին, 1640—1650, 93
 ՇԱՀԻԴ—ՄԷԼԻՔ, փոքր դուստրը Արամէլիքի, 47
 ՇԱՀՆԱԶԱՐ ԽՕՃԱՅ, 1311, 40
 ՇԱՀՈՒՄ, մայր Սոլթանին, եւ մեծ մայր Աղուպջանին, Սո. թիւ 12-ի, 93
 ՇԱՀՊԱԿ, թիւ 6-ի Ղասում հոյեցիի մայրը, 68
 ՇԱՀՍԱՎ, Պարսից թագաւոր, 1629, 83

ՇԱՀ ՍԻԻԼԷՅՄԱՆ Պարսից, 1671, 72
 ՇԱՄՇԱ, ազգկն. Այրջուկի, 1324, 44
 ՇԱՄՇԱՏԻՆ, որդի Ըռանուսի, 1324, 43
 ՇԱՄԽԱԹՈՒՆ, դուստր Ըռանուսի, 43
 ՇԱՄՇԽԱԹՈՒՆ, ազգկն. Արջուկի, 1324, 44
 ՇԱՄՇԱՅԽԱԹՈՒՆ, տես Ամդայթուն, 1324, 42
 ՇԱՄՇԱՏԻՆ, 1311, 40
 ՇԱՐԻ, մայր^o Վարդան Քենյ.ի, 1697, 61
 ՇԱՐԻԱՐ, եղբայր Ազուպանին, Ստ. թիւ 12-ի, 1640—1650, 93
 ՇԻՐԻՆ, հայր Խասալու Սարգարին, 1671, 72
 ՇԻՐԻՆ ՊԱՐՈՆ, որդի Խասալու Սարգարին, 1671, 72
 ՇԻՐՄԱԶԱՆ, Թարիգեցի դերձակ, 16
 ՇՆՈՀՎՈՐ, ՇՆՈՒՈՐ, 1311, 34, 35
 ՇՆՈՀՎՈՐ, կին Պարոն Սարգիսի, 1585, 46, 47
 ՇՆՈՒՈՐ, ազգկն. Ղիմաթի, 1324, 42
 ՇՆՈՒՈՐ ՏԻԿԻՆ, դուստր Ստեփանուսի, 1324, 43
 ՇՆՈՒՈՐ, ՇՆՈՒՎՈՐ, մայր Խուբուրեկի, 1391, 45, 47
 ՇՆՈՒՔՏԻԿԻՆ, ՇՆՈՒՏԻԿԻՆ^o, դուստր Ըռանուսի եւ Փոփրսիկիցի,
 1324, 43
 ՇՆՈՒՅՏԻԿԻՆ, տե՛ս ՇՆՈՒՔՏԻԿԻՆ, 1324, 43
 ՇՆՈՅՈՐ ՏԻԿԻՆ, 1311, 40
 ՇՆՈՅՈՐ ՏԻԿԻՆ, դուստր Սիրունի եւ Հայոցի, 1324, 43
 ՇՐՎԱՆ, 1311, 38

ՈՀԱՆ, տե՛ս ՌՈՒՀԱՆ, Ստ. թիւ 9-ի, 1628, 78, 83
 ՈՐԴՈՐ, որդի Փանուսի, 1585, 46
 ՈՐԴՈՒՇԱ, ազգկն. Զարեփմելիքի, 1324, 44
 ՈՐՈՏՆԵՑԻ ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԴ., 21, 22
 ՈՂԼՈՒ, ՈՒՂԼՈՒ, 1311, 39
 ՈՒՆԱՄ, հարս Ուզումէցի Բաղդասարի, 1752, 72
 ՈՒՍԽԱԹ, ազգկն. Արջուկի, 1324, 44
 ՈՒՍՈՒՖՇԱ, 1311, 39
 ՈՒՍՈՒՖ ՊԱՐՈՆ, 1403 (սխալմամբ 1954 կարդացուած), 35

ՉԱԽՊԱՆ ՏԻԿԻՆ, 1311, 40
 ՉԻՆԻ ԽԱՆ, դուստր Խասալու Սարգարին, 1671, 72

Ս. ՊԱՄՓԻԼԻԱ, 55
 ՊԱՏՐ, որդի Ըռանուսի, 1324, 43

ՊԱՐԳԵՒ ՄԵՍԻԱՅԵԱՆ, 23
 ՊԱՐՍԱՄ ձգնաւոր, 67
 ՊԱՐՍԱՄ ՔՀՆՅ. ԷՖՔԷՐԷՅԻ, 1769, 101
 ՊԵՏՐՈՍ, որդի թիւ 9-ի Ռուսանի, 1628, 83
 ՊԵՏՐՈՍ ԱՂՈՒԱՆԻՅ ԿԹՂԿՍ., 1671, 72
 ՊԵՏՐՈՍ, եղբ. Յովհաննէս Վրդ.ի, 1697, 59
 ՊԵՏՐՈՍ ԱԲԵՂԱՅ, Ստ. թիւ 6-ի, 15, 65
 ՊԵՏՐՈՍ ԱԲԵՂԱՅ, Երուսաղիմայ նուիրակ՝ Պայագիտի, 1782, 68, 69
 ՊԷՀՆԱՄՇԱՀ, հայր Ստեփաննոս Վրդ.ի, 47
 ՊՕՂՈՍ, եղբ. Յովհաննէս Վրդ.ի, 1697, 59
 ՊՕՂՈՍ ՔՀՆՅ., Դ. Ստ. թիւ 9-ի, 1830, 83
 BODLEIAN ՅՈՒՅԱԿ, 63

ԶԻՀԱՆՄԵԼԻՔ, 1311, 39
 ԶԱԻՀԱՐՏԻԿԻՆ, 1311, 40

ՌԸՍՏԱՄ ՍԱՌԱՀ, ամուսին Զիկտիլի կամ Զիկտիշի, 1324, 42, 43
 ՌՈՒԹԻՆԱ ՄԵԼԻԲ-ԹԱՆԳԵԱՆ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ, 1946, 34
 ՌՈՒՀԱՆ, ՈՀԱՆ, Ա. Ստ. թիւ 9-ի, 1628, 78, 83

ՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Միաբան Ս- Թաղէի Վանքին, 68
 ՍԱՀԱԿ, որդի Աղաբէկի, Բ. Ստ. թիւ 9-ի, 1629, 83
 ՍԱՀԱԿ ԵՊՍԿ. ՍԱԹՈՒՆԵԱՆ, Աշտարակեցի, Առաջնորդ Հայոց Ատրը-
 ւպատականի եւ հիմնադիր Թաւրիզի Արամեան Վարժարանի,
 1851—1857, 7

ՍԱՀԱԿ ՔՀՆՅ. ԵՂԻԿԵԱՆ, Մուծումբարցի, 25, 51, 52

ՍԱՄԱՐԱՅ ԻՄԱՄ, 69

ՍԱՆԱՄ, կին Խուբիի, Ստ. թիւ 9-ի, 1628, 83

ՍԱՆՎԷԼ, 1311, 40

ՍԱԶԻ, հարս Ուզումչեցի Բազդասարի, 1752, 72

Ս. ՍԱՐԳԻՍ ԶՕՐԱՎԱՐ, 87, 90

ՍԱՐԳԻՍ, 1311, 38

ՍԱՐԳԻՍ ՊԱՐՈՆ, որ կոչի նաեւ Ասլամ, 1324, 43

ՍԱՐԳԻՍ, հայր Յակոբի, 1324, 41

ՍԱՐԳԻՍ. ամուսին Աֆթայի, 1585, 46

ՍԱՐԳԻՍ, Պարոն, ամուսին Շնոհվորի, 1585, 46

ՍԱՐԳԻՍ, որդի Խլաքի (միջնորդ թիւ 12-ի), 1640—1650, 93

ՍԱԹԻՓԱՇ, դուստր Ազուլջանի, 1640—1650, 93

ՍԱՐԳԻՍ Թաւրիզեցի, 1791, 31

ՍԱՐԳԻՍ ՀԱՅԿՈՒՆԻ, հեղինակ՝ «ԲԱԳՐԵԼԱՆՂ» աշխատասիրութեան,
 8, 9, 27
 ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ ՎՐԴ., 63
 ՍԱՐՈՒԽԱՆ, որդի Խասալու Սարգարի. տե՛ս Շախգուլի Սարուխան,
 1671, 72
 ՍԱՖԱՐՇԱ, ազգկն. Փախրայդիճի, 1585, 46
 ՍԵՆԵՔԵՐԻՄ ՏԵՐ ՅԱՆՈՒԲԵԱՆ, Էջմիածնի ձեռագրատան տնօրէն,
 հայագէտ, ուսուցիչ, նախկին ուսանող Գերմանիոյ, 11, 12
 ՍԵՒՈՒՄ, եղբ. Յովհաննէս Վրդ.ի, 1697, 59
 ՍԷԼՊ, քոյր Խասալու Սարգարի, 1671, 72
 ՍԷՀԻՊ, դուստր Խասալու Սարգարի, 1671, 72
 ՍԻՄԵՈՆ, հայր Ամիրխանի, 1643, 56
 ՍԻՄԵՈՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԲՆՆՈՒՆԻ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի, 7,
 9, 28
 ՍԻՄՈՆ ՀԱՃԻ ԳԱՍՊԱՐԵՆՅ ԶՄԻՆՈՅԻԱՅԻ, մահտեսի, որդի մահտեսի
 Կարապետի, Գրիչ քիւ 15-ի, 1755, 103, 104
 ՍԻՄՈՆ (ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ), 34
 ՍԻՐԱ, հայր Որդորի, 1585, 46
 ՍԻՐԱՅԽԱԹՈՒՆ, 1311, 40
 ՍԻՐՈՒՆ, կին Հայոցի, 1324, 43
 ՍՄԲԱՏ Գ. ԹԱԳԱՆՈՐ ԿԻԼԻԿԻՈՅ, հեղինակ Անասնաբուժութեան
 նուիրած հասարին (Արքայական Մատենադարանի գիրքե-
 րէն), 16
 ՍՈՂՈՐՈՆ ՄԵԼԻՔ ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆ, 18
 ՍՈՐԱԹՄԻՇ, մերձաւոր Պարոն հարկրծիլի, 1324, 42
 ՍՈՐՂԱՆ, 1311, 34
 ՍՈՒԼԹԱՆԱՂԱ, դուստր Խասալու Սարգարի, 1671, 72
 ՍՈՒՐԱԹԽԱԹՈՒՆ, 1311, 40
 ՍՈՒՔԻԱՍ ԱՐՔԵՊՍ. ՊԱՐԶԵԱՆՅ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատականի,
 1894 Յունուար—1895 Դեկտեմբեր, 10
 Ս. ՏԵՐ ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ, ձեռագրագէտ, 27
 ՍՏԵՓԱՆ (ՍԻՐ), 1311, 34
 ՍՏԵՓԱՆ, 1311, 40
 ՍՏԵՓԱՆ ԹԱՐԻԶԵՑԻ, Տէր, 1791, 31
 ՍՏԵՓԱՆ Տիրացու, որդի Տէր Յովհաննէսի, Ստ. քիւ 9-ի, 1830, 78,
 83
 ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ, 1311, 35
 ՍՏԵՓԱՆՈՍ, հայր Շնոխոր տիկնոջ, 1324, 43
 ՍՏԵՓԱՆՈՍ Բանասէր, 1324, 44

- ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՔԶՆՅ. ԵՐԻՅՈՐԴԻ, ըստ Պողոսեան Եպս-ի՝ ճայնը չէ
Ստեփաննոս Գոյնեբիցանց Քհնյ-ին հետ, 64
- ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԳՈՅՆԵՐ ԵՐԻՅԱՆՅ, ԳՈՅՆԵՐԻՅԱՆՅ, ԿԱՅԾԱՌԱԴՆԵՑԻ,
ԿԱՅԾԱՌՕՆԵՑԻ, մականուն՝ երկայն, 61—64
- ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԼԱԼՈՒԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, որդի Պէհնաւջահի, 1585, 47
- ԸՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՎԱՆԵԳԻ, Տէր, 1585, 45
- ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՔԶՆՅ., զրիչ Համիթի մէջ, 1608, 85
- ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԼԵՀԱՑԻԻ ԹՐԴՄ., 102
- ԸՍՏԵՓԱՆՆՈՍ, որդի Փաբու, 1810—1820, 87
- ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԵՊԻՍԿ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ, Առաջնորդ Հայոց Ատրպատա-
կանի, 10
- ՍՏԷՖ. Սիբ, 1311, 40
- ՍՐԱՊԻՈՆ ԿԱՐՆԵՅԻ, Տիրացու, Ստ. թիւ 14-ի, 1755, 95, 100
- ՍՕԼԹԱՆ, կին Աղսւպջանի եւ դուստր Յովհաննէսի եւ Շահուաի, Ստ.
թիւ 12-ի, 1640—1650, 93
- ՍՕԼԹԱՆԱՂԱ, քայր հասալու Սարգարի, 1671, 72
- ՎԱԶԳԻՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, ձեռագրագէտ, 84, 91
- ՎԱԼԱԴ, քառ հասալու Սարգարի, 1671, 72
- ՎԱՀԱՆ ԳՈՂԹՆԱՑԻ, 52
- ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ, ձեռնարանական, ուսուցիչ Թաւրիզի Արամեան
Դպրոցի, 9
- ՎԱՀՐԱՄ ՍԱՐԿԱԽԱԿ, աշակերտ Ստեփաննոս Գոյնեբիցանցի, 1298, 63
- ՎԱՀՐԱՄ, 1311, 34
- ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ, գրագէտ, 26, 92, 94
- ՎԱՐԴ, 1311, 39
- Ս. ՎԱՐԴԱՆ, 52
- Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ, 52
- ՎԱՐԴԱՆ ԾԵՐՈՒՆԻ ՔԱՀԱՆԱՅ, 1280—1320, 15, 58, 61
- ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, որուն գործը ընդօրինակեց Ստեփաննոս Գոյ-
նեբիցանց՝ 1274-ին, 63
- ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Շարունակող Միխայէլ Ասորիի գրութեան, 68
- ՏԷՐ ՎԱՐԴԱՆ, քառի՞ թիւ 5-ի Վաքանի, 61
- ՎԱՐԴԱՆ ԾԱՅՐ. ՎՐԻ. ՏԷՄԻՐՃԵԱՆ, ԴԷՄԻՐՃԵԱՆ, 12, 18, 28
- ՎԱՐԴԻՇԽԱՆ ՔԶՆՅ., 1321, 64
- ՏԱԼԻԹԱ, Բրկմ. թիւ 5-ի Վարդան Քհնյ-ի, 61
- ՏԱՇԵԱՆ ՅՈՒՑԱԿ, 62, 63, 100

ՏԻՐԱՅՄԵՐ ՇՆՈՔ, 1324, 44

ՏԻՐՈՒՀԻ, դուստր՝ Մխիթարի, 1585, 46

ՓԱՀԼԱԻԱՆ ԷՎԱՏՇԱ, որդի Հունարի, տե՛ս Էվատշա, 1324, 43

ՓԱՆՈՍ, հայր Որդարի, 1585, 46

ՓԱՐԱՄԱԶ, որդի Փարուի, 1810—1820, 87

ՓԱՐԹՈՒ, տե՛ս Փարու, 1810—1820, 87

ՓԱՐԻ, հարս՝ հասալու Սարգսրին, 1671, 72

ՓԱՐՈՒ-ՓԱՐԹՈՒ, կին Աբրահամի, Ստ. քիւ 10-ի, 1810—1820, 86,
87

ՓԻԼԻՊՈՍ, գրիչ, աշակերտ Մովսէս Կթղկսի, 1628, 83

ՓԻԼԻՊՊՈՍ ԿԹՂԿՍ, 1643°, 56

ՓԻԼԻՊՊՈՍ, եղբայր Յովհաննէս Վրդի, 1697, 59

ՓԻԼԻՊՊՈՍ ԻՊԼԻՆԵԱՆ ՍԵՆԵԿԱԼ, ամուսին Ալիծի, 63

ՓԻՐՀՈՒՍԵՆ, տե՛ս ԽՈԶԱՅ ՓԻՐՀՈՒՍԵՆ, ազգկն. Շնոքի, 1324, 44

ՓՈԼԱՒ, բլկւ՝ հաւնայապի, 1391, 45

ՓՈՔՐՏԻԿԻՆ, կին Արշուկի, 1324, 44

ՓՈՔՏԻԿԻՆ, կին Ըռանոսի, 1324, 43

ՔԱԻԶԱԽԱԹՈՒՆ, դուստր Մուրալաբշահին, 1585, 46

ՕՇԼԻՆ ԻՇԽԱՆ, 67

ՕՆՆԻԿ ԵԳԱՆԵԱՆ, երեսնի Մաշտոցի Անուան Մատենադարանի ա-
ւանդապահ եւ գիտնական, 20, 23, 24

ՖԱԽՐԱՅԴԻՆ, որդի Եխաննայի, 1585, 46

ՖԱԽՐԱՏԻՆ, ազգկն. Աւագտիկինի, 1324, 43

Ֆ. ՄՈՒՐԱՏ, 64

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

- ԱԳՈՒԼԻՍ, 18, 21, 24, 29, 94
 ԱԳՈՒԼԻՍ ՎԵՐԻՆ, 19
 ԱԿՈՒՆՔ ԳԻՒՂ (Պագարչալի), 73
 ԱՂԹԱՄԱՐ, 15, 32
 ԱՂՈՒԱՆԻՑ ՏՈՒՆ, ԱԹՈՌ, 72
 ԱՄԱՍԻԱ, 103, 104
 ԱՄՍԴԵԼՕՏԱՄ, ԱՄՍԹԵՐՏԱՄ, 103, 104
 ԱՆԹԻԼԻԱՍ, 6, 25
 ԱՆԿԻՒՐԻԱ, 56
 ԱՍՈՐԵՍՏԱՆ, 49
 Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՈՒԽՏԱՏԵՂԻ ՇՈՌՕԹԻ, 91
 Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ ՂԱԼԱՅԻ (Թաւրիզ), 13—15, 25, 26, 31, 33, 58
 Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՏԱՃԱՐ (Երուսաղէմ), 41
 ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆ, 5, 7, 8, 10—12, 17, 18, 20, 22, 24, 26—30, 32, 58, 65
 ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ, 5, 7, 9—14, 16, 20, 22, 25, 28, 33, 58, 67, 74, 78, 88
 ԱՐԱՄԵԱՆ ԴՊՐՈՑ Կամ ՎԱՐԺԱՐԱՆ (Թաւրիզ), 7, 9, 12, 13
 ԱՐԱՄԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ—ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ. ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ, ԳՐԶԱՏՈՒՆ (Թաւրիզ), 12, 18, 28, 76
 ԱՐՂՆ ՔԱՂԱՔ, 38
 ԱՐՏԱԶ ԳԱԽԱՌ, 75
 ԱԻԵՏԵԱՑ ԵՐԿԻՐ, 49
- ԲԱԲԻԼՈՆ, 69
 ԲԵՐԻԱ ՔԱՂԱՔ, տե՛ս Հալէպ
 ԲԵՐԼԻՆ, 62
 ԲԵՐԼԻՆԻ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ, 62
 ԲԱՂԷՇ, 56
- ԳԵՐՄԱՆԻԱ, 11
 Ս. ԳԷՈՐԳ ԳԻՒՂ (Եկեղեցեաց գաւառ), 14

ԳՈՂԹԱՆ ԳԱԽԱՌ, 17, 68,
ԳՈՂԹՆ ՔԱՂԱՔ, 17, 19, 29

ԴԱՎՐԷԺ, ԴԱՎՐԷՋ, ԹԱԻՐԻՋ, ԹԱՐՎԷՋ, 5, 7, 8—22, 24—26, 28,
29, 31—34, 37—39, 52, 58, 61, 65, 67, 70, 72, 74, 78, 83, 86,
88, 92, 94, 100—103

ԴԱԴԻԱՑԻ ՎԱՅՐ, 68

ԴԱՄԱՍԿՈՍ, 49

ԴԱՐԱՇԱՄԲ, 20

ԴՐԱՆՍԻՎԱՆԻԱ, 63

ԵԳԻՊՏՈՍ, 86

ԵԿԵՂԵՑԵԱՑ ԳԱԽԱՌ, 14

ԵՐԱՍԽ ԳԵՏ, 68

ԵՐԵԱՆ ՔԱՂԱՔ, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 27, 29, 30, 34, 63, 73, 84,
91

ԵՐԵԱՆԻ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՈՒԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ, 19, 20, 22—24, 27,
29, 30, 48, 73

ԵՐԿԱՅՆԸՆԿՈՒՋԵԱՅ ՎԱՆՔ (Արզն քաղաքի, որ կը պատկանէր Ա-
միդի Թեմին՝ Թլկուրանի, Ուտայի եւ Մերտիմի հետ), 38

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, 25, 37, 38, 41, 48, 56, 64, 68, 69, 88, 101, 102

Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻ (Նախիջեւան), 52

ԵՐՆՋԱԿ, ԵՐՋԱԿ ԳԱԽԱՌ, 59, 91

ԵԻՔԱՌԱՅ, ԷՖԲԷՐԷ ԳԻԻՂ (Կեսարիա), 95, 100, 101

ԶՄԻԴՆԻԱ, 102—104

ԶՄՄԱՌԻ ՎԱՆՔ (Լիբանան), 25

Ս. ԷՋՄԻԱՄԻՆ, ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ, 5, 7—11, 15, 16, 18—22, 27—30, 82
(տե՛ս նաեւ ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ)

ԷՖԲԷՐԷ ԳԻԻՂ ԿԵՍԱՐԻՈՅ, տե՛ս ԵԻՔԱՌԱՅ ԳԻԻՂ

ԹԱԴԵՍԻ ՎԱՆՔ, Ս. ԹԱԴԵԻ ՎԱՆՔ, ՄԵՆԱՍՏԱՆ (Ատրպատական),
7, 8, 11, 20, 22, 24, 25, 28, 68, 70, 72, 74, 75

ԹԱԻՐԻՋ, ԹԱՐՎԷՋ, տե՛ս ԴԱՎՐԷԺ, ԴԱՎՐԷՋ:

ԹԵՀՐԱՆ, 20, 21, 91, 95, 103

ԹԵՄԱԿԱՆ ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ (Թաւրիզ),
15, 58, 65

ԹԵՄԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆ ԹԱԻՐԻՋԻ, 25

ԹԻՖԼԻՉ, 102

ԹՈՄԱՐՁԱ ՔԱՂԱՔ, 95

Ս. ԹՈՎՄԱՅԻ ՎԱՆՔ (Ագուլիս), 29

ԻՄԱՐԷԹ ԳԻԻՂ (Սեբաստիա), 22, 24

ԻՐԱՆ, 34

LEIPZIG, 62

ԼԻՔԱՆԱՆ, ՓԻԻՆԻԿԷ, 49

ԼԻԼԱԻԱ ՀԱՅԱՐԱԿ ԹԱՂԱՄԱՍ (Թաւրիզ), 13, 16, 25, 78

ԼԻՄ ԿՂԶԻ, 15

Ս. ԼՈՒՍԱԿՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ ՇՕՌՕԹԻ, 91

ԾՈՐԾՈՐԻ ՎԱՆՔ (Արտագ գաւառ), 24

ԿԱՊԱԴՈՎԿԻԱ, 95, 104

Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔ՝ ԿԵՍԱՐԻՈՅ, 100, 101

ԿԱՐԻՆ, 16, 63

ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՆՔ՝ ԱՆԿԻՐԻՈՅ, 56

ԿԱՐՄՐԻՈՐ ՈՒԽՏ, 84

ԿԱՖԱ, 85

ԿԵՍԱՐԻԱ, 95, 100—102

ԿԻԼԻԿԻԱ, 63

ԿԻՊՐՈՍ, 49, 50, 63

ԿՈՄԱՆԱՅ ԵՐԿԻՐ, 51

ԿՈՎԿԱՍ, 16

ԿՏՈՒՑ ԿՂԶԻ, 15

ՀԱԼԷՊ, ԲԵՐԻԱ, 63, 85

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ, 23

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ, 21

ՀԵՐ, ԽՈՅ, 8, 22, 28, 29

ՀԱՄԻԹ, ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ, 85, 102

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԴՊՐՈՑ ԼԻԼԱԻԱ ԹԱՂԻ (Թաւրիզ), 13—15, 17, 28

Ս. ՀՈԳԻ ԵԿԵՂԵՑԻ (Ամսթերտամ), 104

ՀՈԼԱՆՏԱ, 103

ՀՌՈՎՄ, 56

ՂԱԼԱ ԹԱՂԱՄԱՍ, ԲԵՐԴԱԹԱՂ, ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ՂԱԼԱՅԻ, ԳՐԱՏՈՒՆ
ՂԱԼԱՅԻ (Թաւրիզ), 9, 12—16, 18, 25, 58, 67

ՂԱՆՏԱՀԱՐ ԳԱԻԱՌ, 90

ՂԱՐԱԴԱՂ (ՓԱՅՏԱԿԱՐԱՆ), 8, 22, 24, 28

ՄԱՀԼԱԶԱՆ, ՄԱՂԽԱԶԱՆ ԳԻԻՂ (ՀԽԲ), 22, 29

ՄԱՂԱՐԴ, ՄԱՂԱՐԹ ՍԱՐ, 68, 105

ՄԱՂԱՐԴԱՅ, ՄԱՂԱՐԹԱՅ Ս. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՆԱԽԱՎԿԱՅԻ ՎԱՆՔ.

8, 20, 22, 24, 25, 27—29, 105

ՄԱՂՈՒՍԱ, ՖԱՄԱԿՈՒՍՏԱ ՔԱՂԱՔ, 63

ՄԱԿՈՒ, 22, 24

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ, տե՛ս Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆ:

ՄԱՔԵՆԱՅԻՈՅ ՄԵԾ ՈՒԽՏ, 82

ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ (Թաւրիզ),

5, 15, 19, 21, 22, 25, 26, 28, 32, 33, 58, 67, 70, 74, 78, 86,

88, 92, 94, 95, 100, 103, 105

ՄԵԾՆ ՀԱՅՔ, 67, 68

ՄԵԾՔԱՐԻ ԱՆԱՊԱՏ, 64

ՄՈՒԺՈՒՄԲԱՐ ԳԻԻՂ, 8, 28, 51, 52

Ս. ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՅ ՎԱՆՔ՝ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ, 38, 56, 64, 102

ՅՈՅԺ ԳԻԻՂ (Փայտակարանի), 24

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ (Մաքաղայի*), 78, 83

ՆԱԽԻՋԵԻԱՆ (ՀԻՃ), 17, 19, 21, 29, 52

ՆԻԻ ԵՈՐՔ, 23, 29

ՆՇԱՆ ՓԱԼԱՆՃԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ (Պէյրուք), 29

ՆՈՐԱՇԷՆ ԳԻԻՂ (Եբեջակ), 59, 60

ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅ, 25, 105

ՀԻՆ ԶՈՒՂԱՅ, 21

ՇԱՏԻԿՈՒ Ս. ԱՆԱՊԱՏ, Ս. ՍԻՈՆ, 59, 60

ՇԷՆՀԷՐ ԳԻԻՂ, 78, 81

ՇՕՌՕԹ ԳԻԻՂԱՔԱՂԱՔ՝ ԵՐՆՋԱԿ ԳԱԻԱՌԻ, 88, 90, 91

ՈՐՆԵԼ ԳԻԻՂ (ԲԱՂԷՇ), 56

ՈՒՍԿԻԻՏԱՐ, 68

ՊԱԶԱՐՉԱՅ (ՍԻՆԻՖ), 73

ՊԱՅԱԶԷԴ, ՊԱՅԱԶԻԴ, 15, 65, 68, 69

ՊԱՐՏԱԻ, 70, 72, 73

ՊէճրՈՒԹ , 6, 7, 29

ՊՈՍԹԻՆ , 25

ՌԻԶԱՅԻԷ ՔԱՂԱՔ (ճախապէս Ռարիա , Իրամ) 22

ՍԱԼՄԱՍՏ ԳԱԻԱՌ (Իրամ) , 8, 12, 22, 24, 28, 95, 103

ՍԱՆԱՍԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ԿԱՐՆՈՅ , 16

Ս . ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ ԼԻՂԱԻԱՅԻ (Խարիզ) , 13, 14, 25, 78, 83

ՍԱԻՐԱ ԳԻԻԼ (Սալմաստ) , 12

ՍԵՐԱՍՏԻԱ , 22, 24

ՍԻՈՆ՝ ՆՈՐ , 37, 38, 47, 88

Ս . ՍԻՕՆ , ՇԱՏԻԿՈՒ Ս . ԱՆԱՊԱՏ , 59

ՍԻՍ , 86

ՍԻՍԻԱՆՈՒ ԵՐԿԻՐ , տե՛ս ՍԻԻՆԻՔ :

ՍԻԻՆԻՔ , 73

ՍԿԵԻԹԱՅ ՎԱՆՔ . 62, 64

Ս . ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԱՆԱՊԱՏ՝ Շէ՛նէ՛ր ԳԻԻԼԻ , 78, 81

Ս . ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՆԱԽԱՎԱՅԻ ՎԱՆՔ , տե՛ս Մապաղղայ Ս . Ստե-
փաննոս Նախավայի վանք :

ՎԱՆ , 15, 32

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ , 15

ՎԱՐԱԳ ԳԻԻԼ , 15, 46

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս . ԽԱԶ ՎԱՆՔ , ՈՒԽՏ , 92, 93

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս . ԽԱԶԻ ՏՕՆ , 81

ՎԵՆԵՏԻԿ , 19, 25, 62, 63

ՎԻԵՆԱ , 8, 13, 16, 25, 33, 58, 61, 65, 91, 100

ՎԻԵՆԱՅԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻՎԱՐԱՆՈՒԹԻԻՆ , 14, 18, 19, 100

ՎԻԵՆԱՅԻ ՄԽԻԹ . ՏՊԱՐԱՆ , 8, 27

ՎԻԵՆԱՅԻ ՎԱՆՔ , 16

ՏԱԹԵԻԻ ՎԱՆՔ , 73

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ , տե՛ս ՀԱՄԻԹ :

ՏՐԱՊԻԶՈՆ , 16

ՓԻԻՆԵԻԼԷ , տե՛ս ԼԻՐԱՆԱՆ , 49

ՓԱՅՏԱԿԱՐԱՆ , տե՛ս ՂԱՐԱԳԱԼ :

ՓՈՔՐ ՍԻԻՆԻՔ , 68

ՔԵԱՅՈՒԹԻ ԾԱԹ , 50

ՅԱՄԱԿՈՒՍՏԱ , տե՛ս ՄԻՂՈՒՍԱ , 63

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԸ

1.— ՕՐԱԳԻՐ Անդրէաս Է. Թաղէոս Արքեպիսկոպոսաց Էւ Պատմութիւն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան՝ 1930—1960 : 1960 , Պէյրութ , Տպ. Մշակ : Էջք՝ 185 :

2.— ՅՈՒՑԱԿ Զեոպորտայ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան , անտիպ , Կարդ մը ձեռագիրներու մասին տեղեկութիւններ տրուած են ՀԱՍԿ տմասպրին մէջ : Զեռագիր , էջք՝ 2500 :

3.— ԴԻԻԱՆ Ատրպատականի Հայոց Պատմութեան , Ա. Հատոր , 1966 , Թեհրան , Նուրբաշի տպարան : Էջք՝ 263 :

4.— Բ. Հատոր , 1974 , Պէյրութ , Տպրն. Արադ , օֆսէթ տպարութեամբ : Էջք՝ 294 :

5.— Ս. ՎԱՐԴԱՆ ԱԼՊՈՄ , 1967 , Պէյրութ , Տպարան Գարտաշեան Եղարք : Էջք՝ 24 :

6.— ՄԱՐՏԻՐՈՍ Արքեպս. Ռոմմանեցի , Տաղասաց , որուն մասին դրուած ուսումնասիրութիւնը նախապէս ՀԱՍԿ-ի մէջ յոյս րնծայուելէ ետք (1959—62 եւ 1972—73) , առանձին Հատորով յոյս տեսաւ 1974-ի Յունուարին , Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ս. Աթոռի տպարանէն : Էջք՝ 189 :

7.— ՅՈՒՑԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ՂԱԼԱԹՈՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ : Հեղ. Բարպէն Կաթողիկոս Կիլիկիոյ , 1961 , Անթիլիաս : Պատրաստած է այս Հատորին «Անձնանուններու եւ Տեղանուններու Ցանկերը» : Նաեւ Հատորը սրբագրած է Երան. Տ. Զարեհ Ա. Կաթողիկոսին հետ :

8.— ՊԱՏՄԱԳԻՐԲ Պօղոս Էւ Մարի Նաճարեաններու , Տպրն. Տօնիկեան , Պէյրութ , 1974 : Էջք՝ 157 :

9.— ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԱՆՅԷԱՅԻ Էւ Այժմու Թեմերու Վիճակագրական Պատկերը (1902—1962) : Թողուածաչարքը յոյս տեսած է Պէյրութի ԱԶԴԱԿ Օրաթերթին մէջ , 1962-ին : Սոյն դործը նոր յաւելումներով պիտի տպագրուի առանձնաբար 1977-ին :

10.— ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՈՒՆԱՍՏԱՆԻ Հայոց (անտիպ) :

11.— ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ՀԱՅ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆԱՅ , ողջ եւ վախճանեալ եկեղեցականներու կենսագրականներ (անտիպ) :

12.— ԴԻԻԱՆ Ատրպատականի Հայոց Պատմութեան, Դ. Հատոր. «Յուզակ Ձեռագրաց Թաւրիզի Մելիք-Թանգեան Ազգային-Եկեղեցական Թանգարանի»: 1977, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ս. Աթոռի տպարան, Անթրիա: Էջ՝ 136:

13.— ԴԻԻԱՆ Ատրպատականի Հայոց Պատմութեան, Դ. Հատոր, Հայաստանի եւ Իրանի քարտէսներ եւ աշխարհագրական տեղեկութիւններ: Հրտ. Պէյրութ, 1977, օֆսէթ տպագրութեամբ, էջ՝ 75:

14.— 1965-ին կազմած է մարդահամարը Ատրպատականի Հայ Գաղութին (անտիպ) եւ 1972-էն սկսեալ ձեռնարկած է Լիբանանահայկ աշխարհացիներու մարդահամարի կազմութեան, խնդրանքովր Այնթապի Հայրենակցական Միութեան Պէյրութի Վարչութեան:

15.— Հրատարակած է Կերակնօրեալ Դպրոցներու եւ Թաւրիզի Եկեղեցասէր Կանանց Միութեան ԴՐԱԶԱՐԿ ամսագիրները: Երկուքն ալ այժմ դադարած:

16.— Աշխատակցած է ՀԱՍԿ Ամսագրին, Պէյրութի՝ ԱԶԴԱԿ, ԱՐԱՐԱՏ եւ ԱՅԳ Օրաթերթերուն, Սփիւռք եւ ՆԱՅԻՐԻ Շարաթաթերթերուն, ԴՐԱԶԱՐԿ (Անթրիա, Թաւրիզ) Ամսագրներուն, ԴՐԱԶԱՐԿ Տարեգիրքին, ՆՈՐ ԱՅՆԹԱՊ Պարբերաթերթին (Պէյրութ), Թէհրանի՝ ԱԼԻՔ, Գահիրէի՝ ՅՈՒՍՍԵՐ, Աթէնքի ԱԶԱՏ ՈՐ, Պոսթընի՝ ՀԱՅՐԵՆԻՔ, Փարիզի՝ ՅԱՌԱՋ եւ Հալէպի ԱՐԵՒԵԼՔ (այժմ դադարած) Օրաթերթերուն, Անի Պարբերականին, Միլանի Բագմարուեստից Ակադեմիայի Հայկական Ճարտարապետութիւնն Ուսումնասիրող Միութեան, Հրաւէրով՝ Ճարտ.-եր Փրոֆ. Ալրակոյ Ատրիանօ Նովելլոյի եւ Հերման Վահրամեանի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Էջ

Յ ա ռ ա ջ ա բ ա մ		5
Ատրպատականի Հայերէն Զեռագիրները		7
Թիւ		
1 Աւետարան	1311	31
2 Ս. Գրոց Բառարան	1780—1800	48
3 Գանձարան—Տաղարան	ԺԷ. դար	51
4 Նոր Կտակարան	1643	54
5 Աւետարան	1280—1320	57
6 Համառօտ ժամանակագրութիւն, Միխայէլ Ասորի	1639—էն առաջ	65
7 Աւետարան	1671	70
8 Աւետարան	1650—1660	74
9 Ժամագիրք—Տօնացոյց	1628	78
10 Հմայիլ	1810—1820	86
11 Շարակնոց	1653	88
12 Մաշտոց	1640—1650	92
13 Պատահիկ շաշոց Գիրքէ	ԺԵ.—ԺԶ. դար	94
14 «Առ Որս» գիրք, Գրիգոր Աստուածաբան	1755	95
15 Բառարան Հայերէն—Դաղմատերէն	1755	103
16 Շարակնոց	1710—1720	105
Անձնանուններու Ցանկ		107
Տեղանուններու Ցանկ		127
Հեղինակին Գրական վաստակը		133

ՆԿԱՐՆԵՐ

1. Թիւ 3 ձեռագիր Գանձարան—Տաղարանէն առնուած էջ մը 66
2. Թիւ 9 ձեռագիր ժամագիրք—Տօնացոյցէն առնուած էջ մը 79
3. Ս. Թադէի վանքին համայնապատկերը 89
4. Ս. Ստեփաննոս Նախավկայի վանքին համայնապատկերը 96

ՋՈՒՑԱԿ ԱՏՊՈԱՏԱԿԱՆ ԴԱՅՈՑ ԴԵՄՈՒ ԵՎԵՂԵՑՈՆԵՐՈՒ ԵՒ ՎԱՆՔԵՐՈՒ

ՀԴԻ.	ԳԱՆԱԲ	Գ ի Ի Ղ	ԵԿԵՂԵՑԻ	ՄԱՏՈՒՌ	ՄՈՐԱՏԻՂ
1.	Քարվիզ	—	Ս. Աստածածին	—	—
2.	»	—	Ս. Սարգիս	—	—
3.	»	—	—	Ս. Աստածածին	Այո
4.	»	—	—	Ս. Նորվաթ	—
5.	»	Մաժուրիք	Ս. Հովսեփ	Ս. Վարդանիս	—
6.	»	»	—	Ս. Վարդանիս	—
7.	»	Սոնետ	Ս. Յովհաննէս	—	Այո
8.	»	Ալմազ	Ս. Գրիգոր	—	—
9.	Խոյ կամ Հեր	—	Ս. Սարգիս	—	—
10.	»	—	Ս. Աստածածին	—	—
11.	»	Վառ	Ս. Գրիգոր	—	—
12.	»	Փնայ	Ս. Աստածածին	—	—
13.	»	Գիգա	Ս. Աստածածին	—	—
14.	»	Սկզբակար	Ս. Աստածածին	—	—
15.	»	Մանկական	Ս. Գրիգոր	—	—
16.	Սալմաստ	Հաքիք	Ս. Գրիգոր	—	—
17.	Կամ	»	Ս. Պարտ	—	—
18.	Շահուր	»	Ս. Աստածածին	—	—
19.	»	»	Ս. Քարվիզ	—	—
20.	»	»	Ս. Սարգիս	—	—
21.	»	Խաղաղա	Ս. Գրիգոր	—	—
22.	»	Փայտակ	Ս. Զորիկ	—	—
23.	»	Մանկական	Ս. Գրիգոր	—	—
24.	»	»	—	Ս. Վարդան	—
25.	»	»	—	Ս. Չգնաւորաց	—
26.	»	»	—	Փրկչատ	Այո
27.	»	Սակա	Ս. Հարաւորիկ	—	—
28.	»	Սանաւիկ	Ս. Գրիգոր	—	—
29.	»	Ստոյ	Ս. Աստածածին	—	—
30.	»	Հին Գարա	Ս. Գրիգոր	—	—
31.	»	»	Ս. Սարգիս	—	—
32.	»	»	—	Ս. Գրիգոր	—
33.	»	»	Ս. Սարգիս	—	—
34.	Սալմաստ	Գարա	Ս. Սարգիս	—	—
35.	Կամ	Կիւլիկ	Ս. Սարգիս	—	—
36.	Շահուր	Ստոյ	Ս. Աստածածին	—	—
37.	»	Վարդան	Ս. Գրիգոր	—	—
38.	»	»	Ս. Գրիգոր	—	—
39.	»	Վարդան	Ս. Աստածածին	—	—
40.	»	Գրիգոր	Ս. Սարգիս	—	—
41.	»	Վարդան	Ս. Գրիգոր	—	—
42.	»	Հովսեփ	Ս. Սարգիս	—	—
43.	»	Զիւլիկ	Ս. Ամենիկ	—	—
44.	»	»	—	Ս. Գրիգոր	—
45.	»	Սալմաստ	Ս. Սարգիս	—	—
46.	»	Քարվիզ	Ս. Աստածածին	—	—
47.	»	Վարդան	Ս. Գրիգոր	—	—
48.	»	Քարվիզ	Ս. Գրիգոր	—	—
49.	»	Վարդան	Ս. Աստածածին	—	—
50.	Սալմաստ	Վարդան	Ս. Սարգիս	—	—
51.	Սալմաստ	Քարվիզ	Ս. Սարգիս	—	—
52.	Սալմաստ	Քարվիզ	Ս. Սարգիս	—	—
53.	Սալմաստ	Քարվիզ	Ս. Սարգիս	—	—

ԿԱՌՈՅՑՔ	ՇԻՆ. ԹԻԻ	ՎԻՃԱԿ	ՀԱՅԱՐԱՆԱԿ	ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ
Քարաշեն	1782	Կանգուն	Հայաբնակ	Թաւրիզ քաղաքում այժմ բնակում են շուրջ 5000 հայեր եւ ունեն օրիորդաց եւ տղայաց յատուկ միջնակարգ եւ տարրական դպրոցներ Հայկազեան — Թամարեան — Մ. Ստեփանեան (Առաքի) անուններով, նաեւ Հօմի Մանկապարտէզ: Կան նաեւ Ս. Յովնանէտի, Չրախլուի, Բուվալի, Քոյի, Դայու եւ Արծիւասարի «հայեր»ը, որոնք այժմ աւերակ են: Խոյի մէջ կան 4 տուն հայեր որոնք պարբերաբար հեռանում են եւ կամ դարձեալ տեղաւորւում ըստ իրենց գրազումների: Խոյում կան նաեւ քրդացած հայեր: Խոյը համապատասխանում է եին հայկական Հեր գաւառին: Կէտ հայաբնակ կէտ քրդաբնակ 30 տրեւոր հայեր:
Քարաշեն	1845	»	»	
Աղիսաշեն	ԺԸ. Դար	»	»	
Քարաշեն	1948	»	»	
Քարաշեն	ԺԵ. Դար	»	Գաղթած	
Քարաշեն	ԺԸ. Դար	»	»	
Քարաշեն	»	Մզկիթի վերածուած	»	
Փայտածած	»	Կիսաւեր	»	
Քարաշեն Կմրկպ.	»	Կանգուն	»	
Փայտածած	»	հռնարհւած	»	
Փայտածած	»	»	»	
Փայտածած	»	»	»	
Փայտածած	»	»	»	
Կամարաշեն	»	»	»	
Փայտածած	»	Մզկիթի վերածուած	»	
Քարաշեն գմբթր.	»	Կանգուն	»	Հոյաբնակ
Քարաշեն	ԺԳ. Դար	»	»	
Հոգաշեն	»	հռնարհւած	»	
Հոգաշեն	»	Կանգուն	»	
Հոգաշեն	»	հռնարհւած	»	
Փայտածած	1717	Կիսաւեր	1 տուն հայ	
Քարաշեն	1751	հռնարհւած	5 տուն հայ	
»	1641	»	20 տուն հայ	
Հոգաշեն	1711	»	»	
»	1724	»	»	
Քարաշեն գմբթր.	1796	»	»	Գաղթած
Քարաշեն	ԺԳ. Դար	Կանգուն	»	
Հոգաշեն	1200	Գմբէթը խռնարհւած	»	
Քարաշեն	1878	հռնարհւած	Գաղթած	
Քարաշեն	1625	Կիսաւեր	1 տուն հայ	
Փայտածած	1671	հռնարհւած	»	
Քարաշեն	1671	»	»	
Փայտաշեն	1825	»	»	
Քարաշեն	1806	»	»	
Հոգաշեն	Անյայտ	հռնարհւած	Գաղթած	
Փայտածած	1813	հռնարհւած	Քրտաբնակ	»
Քարաշեն	1892	Կանգուն	»	
Քարաշեն Կմրկպ.	1134	»	»	
Քարաշեն	—	»	»	
Փայտածած	—	հռնարհւած	»	
Քարաշեն	1400	Կիսաւեր	»	
Քարաշեն	—	Կանգուն	»	
Փայտածած	—	հռնարհւած	»	
Փայտաշեն	—	Կանգուն	»	
Հոգաշեն	—	հռնարհւած	»	
Փայտածած	1886	»	»	»
»	—	Կիսաւեր	»	
»	1203	հռնարհւած	»	
»	—	»	»	
»	1781	»	»	
»	1708	Կանգուն	»	
»	—	»	»	
»	1348	»	»	
Հոգաշեն	—	Կանգուն	Քրտաբնակ	

Թաւրիզ քաղաքում այժմ բնակում են շուրջ 5000 հայեր եւ ունեն օրիորդաց եւ տղայաց յատուկ միջնակարգ եւ տարրական դպրոցներ Հայկազեան — Թամարեան — Մ. Ստեփանեան (Առաքի) անուններով, նաեւ Հօմի Մանկապարտէզ: Կան նաեւ Ս. Յովնանէտի, Չրախլուի, Բուվալի, Քոյի, Դայու եւ Արծիւասարի «հայեր»ը, որոնք այժմ աւերակ են: Խոյի մէջ կան 4 տուն հայեր որոնք պարբերաբար հեռանում են եւ կամ դարձեալ տեղաւորւում ըստ իրենց գրազումների: Խոյում կան նաեւ քրդացած հայեր: Խոյը համապատասխանում է եին հայկական Հեր գաւառին: Կէտ հայաբնակ կէտ քրդաբնակ 30 տրեւոր հայեր:

Նորոգուել է 1959ին Պրն. ձիբրայէլ Ստեփանի կողմից: Մնացեալը 100 տնւոր բոյեր են: Սալմաստում այժմ բնակւում են 415 շունչ հայեր որոնք ցրած են Շաքիւր քաղաքում (Դիլման) եւ Հոֆթան, Մախլամ եւ Փայաղուկ գիւղերում ըրածն ունեն միայն 2 տարրական դպրոցներ:

Կիսախարխուլ եւ այլ նպատակների համար գործածուած: Իրկրաշարժից խռնարհւած է 1930 թին: Հոգաշեն է՝ իր պարտէզով: Վարդավառի տօնին ուխտի կցման:

1945-ին հռչակ վաճառուել է: 1936 քականին ծախել է քրդերին:

Սալարը այստեղ տուն ստրիկ, սակայն իր սերունդը բնակւելից:

Անհրաժեշտ է որ Շաքիուր քաղաքում, ուր այժմ հաստատւում են գիւղաբնակ հայեր, ունենան իրենց սեփական դպրոցը, տարրականի մի քանի դասարաններով, այսպէս տխուր պիտի լինի յաջորդող սերունդների վիճակը:

ՀԱՐ.	ՔԱՂԱՔ	ԳԻՒՂ	ԵՆԿՆԵՑԻ	ՄԱՏՈՒՌ	ՄՐԱՏՆԵՂ
54.	»	Կարելի	Ս. Յարութիւն	—	—
55.	»	Մաստիսան	Ս. Բարբաղիսէոս	—	—
56.	»	Մամաբան	Ս. Փրկիչ	—	—
57.	»	Կունի	Ս. Յակոբ	—	—
58.	»	Հաշոնան	Ս. Քառս. Մանուկ	—	—
59.	»	Կուրաբ	Ս. Գէորգ	—	—
60.	»	Կենկիլի	Ս. Աստածածին	—	—
61.	»	Հովաան	Ս. Թաւէոս	—	—
62.	»	Սինալա	Ս. Սարգիս	—	—
63.	»	Բերդիկ	Ս. Երջանգաւքիւն	—	—
64.	Ուրմիա կամ Ռիկայիէ	—	Ս. Ստեփաննոս	—	—
65.	»	Զրեար թաղ	Ս. Յովիաննէս	—	—
66.	»	Դիզալա	Ս. Աստածածին	—	—
67.	»	Ռանայ	Ս. Աստածածին	—	—
68.	»	Կամ Բաբական	Ս. Յովիաննէս	—	—
69.	»	Կարագոզ	Ս. Աստածածին	—	—
70.	Ռիկայիէ կամ Ուրմիա	Գեռադարադ	Ս. Գէորգ	—	—
71.	»	Փաղիկա Բայու	Ս. Աստածածին	—	—
72.	»	Կալիկեան Թախա	Ս. Աստածածին	—	—
73.	»	Իսայու	Ս. Աստածածին	—	—
74.	»	Իքի աղաջ	Ս. Գէորգ	—	—
75.	»	Կարան կըզ	Ս. Սարգիս	—	—
76.	»	Կարաթալու	Ս. Յովիաննէս	—	—
77.	»	Սաւաւրամ	Ս. Գէորգ	—	—
78.	»	»	Ս. Սարգիս	—	—
79.	»	Շրիբարադ	Ս. Աստածածին	—	—
80.	»	Ազա	Ս. Գէորգ	—	—
81.	»	Զարագուշան	Ս. Յովիաննէս	—	—
82.	»	Բարաուդ	Ս. Փօղոս Պետրոս	—	—
83.	»	Դարբարուդ	Ս. Աստածածին	—	—
84.	»	Բալանիշ	Ս. Սարգիս	—	—
85.	»	Թումարուդ	Ս. Յովիաննէս	—	—
86.	»	Քաւա	Ս. Գէորգ	—	—
87.	Ջուլֆայ	Դարաշամբ	Ս. Սարգիս	—	—
88.	»	»	Ս. Աստածածին	—	—
89.	»	Միլիմ	Ս. Սարգիս (վանք)	Ս. Յովիաննէս, վերի	—
90.	»	Դարաշամբ	Ս. Սարգիս	—	—
91.	»	»	Ս. Անդրէաս Առաքեալ	—	—
92.	»	»	Ս. Գէորգ	—	—
93.	»	Վերի Դարաշամբ	—	Ս. Լուստորիչ	—
94.	»	Ջուլֆայ	—	—	—
95.	»	Հիմ Ջուլֆայ	Հովաի Եկեղեցի	վանք	—
96.	»	»	Ս. Աննաբիկչի	—	—
97.	»	»	Ս. Աստածածին	Ս. Աստածածին	—
98.	»	»	—	—	—
99.	Սուլբուզ	Նաղաթէյ	Ս. Սարգիս	—	—
100.	Միանշար	—	Ս. Գէորգ	—	—
101.	»	Թաղիարադ	Ս. Աստածածին	—	—
102.	Մանթարադ	Դարալաւ	Ս. Սարգիս	—	—
103.	Մարադա	—	Ս. Յովիաննէս	—	—
104.	»	Փէնրուա	Ս. Աստածածին	—	—
105.	Մախա	Շօթաւ	Ս. Գէորգ	—	—
106.	»	—	Ս. Վարդանանք	—	—
107.	Դարադադ կամ Արափարամ	Դուլուդի	Ս. Վարդանանք	—	—
108.	»	Նորաշին	Ս. Հռիփսիմէ	—	—
109.	»	Քարադուլիս	Ս. Գէորգ	—	—
			Ս. Յովիաննէս	—	—

[illegible]

ՀՄՐ.	ՔԱՂԱՔ	ԳԻՒՂ	ԵԿԵՂԵՑԻ	ՄԱՏՈՒԹ	ՍՐԲԱՏԵՂ	ԿԱՌԱՅԵՔ	ՇԻՆ. ԹԻՒ
110.	Հարադազ	Խանազաճ	Ս. Ստեփաննոս	—	—	Ազիսաշէն	ԺԹ. Դար
111.	»	Իւրգիւքիւն	Ս. Շաղաղեաք	—	—	»	ԺԼ. Դար
112.	»	Ղշազ	Ս. Յովնաննէս	—	—	Փայտածածփ	ԺԸ. Դար
113.	»	Ողան	Ս. Մարտիրոս	—	—	»	ԺԸ. Դար
114.	»	Վիմա	Ս. Մարիամ	—	—	»	ԺԷ. Դար
115.	»	Սըզըն	Ս. Սարգիս	—	—	»	ԺԷ. Դար
116.	»	Ղասմաշէն	Ս. Յովնաննէս	—	—	»	ԺԷ. Դար
ՀՄՐ.	ԳԱՒԱՌ Աճուը	ԳԻՒՂ	ՎԱՆՔԻ Աճուը	ՄԱՏՈՒԹ	ՍՐԲԱՏԵՂ	ԿԱՌԱՅԵՔ	ՇԻՆ. ԹԻՒ
1.	Սանլու	Ղարաքիլիսէ	Ս. Թաղէա Առաքելոյ Վանք	—	Այո	Քարաշէն	Թ. Դար
2.	»	»	—	Ս. Սաղաւթոս	Այո	»	ԺԶ. Դար
3.	»	Ծործար	Ս. Ասուածածնի Վանք	—	»	»	Ժ. Դար
4.	Արտազ	Քերէքին Վանք	Ս. Գեորգ	—	Այո	Քարաշէն	Անյայտ
5.	Ջուլփաշ	Դաբաշասը	Նախակայի Վանք	—	»	»	Ժ. Դար
6.	Սալմաստ	Դերիկ	Դերիկի Ս. Ասուածածնի Վանք	—	»	Քարաշէն	ԺԳ. Դար

ԽԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

99.— Սելպուզ քաղաքի Նազարէի եկեղեցին Ս. Հռիփսիմէ անուամբ /երբեմն Ս. Սարգիս ալ կոչուած/, հազաշէն, Պատգամաւորական ժողովին որոշումով վանափի հանուեցաւ, ստացուած գումարը եռասուքարեր կալուածի մը զմեան կամ կառուցման յատկացնելու, ինչպէս նաեւ Թաւրիզի եկեղեցիներու քաղեղարդման տրամադրելու նպատակով (տե՛ս Դիւան Բ. հատար, էջ 270) :

101 — Միանդարի եւ Թաղիքարդի հայ հասարակութեան շըրջաբերականի եիման վրայ, Ասրպատականի Հայոց Թեմական Խորհուրդը կ'որոշէ 1970-ին վաճառել Թաղիքարդի Ս. Աստուածածին եկեղեցին իր շրջափակով եւ Միանդարի եկեղեցւոյ շրջափակի աւելորդ մասը: Վաճառէն գոյացած գումարով կ'որոշէ նորոգել Միանդարի եկեղեցին եւ մնացեալ գումարով Միանդարի եւ Թաւրիզի մէջ կառուցել հասուքարեր շէնքեր, որոնց եկամուտները պիտի յատկացուէին Միանդարի եայալութեան եկեղեցական եւ գաղութական կարիքներուն (տե՛ս Դիւան Բ. հատար, էջ 224 եւ ԱԽՔ օրաքերք, 19 Յունուար 1970, Բշ. էջ 5) :

ՇԻՆ. ԹԻԻ	ՎԻՃԱԿ	ՀԱՅԱԲՆԱԿ	ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ
ԺԹ. Դար	Կանգուն	Գաղթած	Արտագու գաւառում գտնուող Ծործորու Ս. Աստուածածնի վանքը անբական լինելով, վայրն այժմ անյայտ է մնում մեզ:
ԺԸ. Դար	Կանգուն	Հայաբնակ	
ԺԸ. Դար	Կիսաներ	Գաղթած	
ԺԸ. Դար	Կանգուն	Գաղթած	
ԺԷ. Դար	»	Հայաբնակ	
ԺԷ. Դար	»	»	
ԺԷ. Դար	»	»	
ՇԻՆ. ԹԻԻ	ՎԻՃԱԿ	ՀԱՅԱԲՆԱԿ	ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ
Թ. Դար	Կանգուն	Գաղթած	Վանքում պահում ենք մի պարսիկ ընտանիք որպէս պահապան հսկելու եկեղեցուն եւ շրջակայ արտերին:
ԺԶ. Դար	Կիսաներ	Գաղթած	
Ժ. Դար	Աւերակ	»	
Անյայտ	Աւերակ	»	Այժմ բոլորովին անյայտ է մեզ համար: Այժմ Վանքում ապրում են երկու հայ պահապաններ որոնք զբաղւում են երկրագործութեամբ:
Ժ. Դար	Կանգուն	»	
ԺԴ. Դար	Կիսաներ	Գաղթած	

2ԸԲ-
 ԽՈՐ-
 ԵԺԻՆ
 ԵԼԵ-
 ԵԱՆԵ-
 ԵԱՆԵ-
 ԵԼԵ
 ԵԱԳ-
 ԵԻԲ-
 ԵԼԵ

102.— Մահարադի Դարալաֆ գիւղի Ս Սարգիս եկեղեցին եւս
 քիւրտերու կողմէ գրաւուած է, մէկ մասը մզկիթի վերածուած եւ
 մնացեալ մասն ալ ճամբու յատկացուած ըլլալով: Մահարադի մէջ
 Հայ համայնքը ունի միայն գերեզմանատուն մը:

Ցուցակս կազմեց՝
 ՎԱՐԴԱՆ ԾԱՅԻՐ ՎԱՐԴ. ԴԵՄԻՐՃԵԱՆ
 1963 Նոյեմբեր — 1967 Ապրիլ
 Թաւրիզ — Իրան

ՀՀ Ազգային գրադարան

844 000 100 100